

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DOKTORA TEZİ

Cevher ÖZDEN

**DÜNYA VE TÜRKİYE BAKLAGİL PİYASALARI VE İHRACAT
REKABETİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN KONUMU**

TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI

ADANA, 2015

ÖZ

DOKTORA TEZİ

**DÜNYA VE TÜRKİYE BAKLAGİL PİYASALARI VE İHRACAT
REKABETİ AÇISINDAN TÜRKİYE'NİN KONUMU**

Cevher ÖZDEN

**ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TARIM EKONOMİSİ ANABİLİM DALI**

Danışman : Prof. Dr. Faruk EMEKSİZ

Yıl: 2015, Sayfa: 207

Jüri : Prof. Dr. Faruk EMEKSİZ

: Prof. Dr. Mevhibe ALBAYRAK

: Doç. Dr. Celile DÖLEKOĞLU

: Yrd. Doç. Dr. Naciye TOK

: Yrd. Doç. Dr. Arzu SEÇER

Bir zamanların en büyük nohut ve mercimek ihracatçısı olan Türkiye’de, TMO’nun baklagil alımını durdurmasıyla birlikte baklagil ekim alanları ve üretimi hızla azalmıştır. İhracatçılar ürün temini için dış ülkelere yönelmiş ve yerli üretimin iç talebi karşılamadığı kimi dönemlerde yurt içi tüketimi amacıyla da ithalat yapılmaya başlanmıştır. Son yıllarda fiyatları rekor seviyelere çıkmış ve kamunun ilgisi bir kez daha baklagillere yönelmiştir.

Yüksek üretim maliyeti, teknolojisine uygun yapılmayan üretim, yetersiz sertifikalı tohumluk kullanımı ve düşük örgütlülük düzeyi gibi nedenlerden ötürü ülkemizde baklagil üreticileri yeterli gelir elde edememektedir. Ayrıca, standart ebat, renk ve kalitede olmayan yerli ürünlerin fiyatlarının yüksek olması ve ürün temininde yaşanan kesintiler nedeniyle dış piyasada rekabet güçlüğü yaşanmaktadır. Öncelikle, üretim maliyetlerini azaltarak ucuz, hedef pazar isteklerini karşılayacak kalite, standart ve miktarda ürün temin etmeye yönelik tedbirler alınmalı ve üretim cazip hale getirilmelidir. Baklagil politikalarında önemli değişimlerin yaşandığı böylesi bir dönemde yürütülen bu çalışmada, Türkiye ve dünya baklagil üretimi, tüketimi, ticareti, fiyatları, pazarlanması ve politikası ayrıntılı olarak incelenerek geleceğe yönelik tahminlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Sabit Pazar Payı ve Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizleriyle Türkiye baklagil ticaretinin geçmiş ve günümüzdeki durumu ile rekabet gücü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Baklagiller, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Sabit Pazar Payı, Trend Analizi

ABSTRACT

PhD THESIS

TURKISH AND GLOBAL PULSE MARKETS AND EXPORT COMPETITIVENESS OF TURKEY

Cevher ÖZDEN

ÇUKUROVA UNIVERSITY
INSTITUTE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES
DEPARTMENT OF AGRICULTURAL ECONOMICS

Supervisor : Prof. Dr. Faruk EMEKSİZ

Year: 2015, Pages: 207

Jury : Prof. Dr. Faruk EMEKSİZ

: Prof. Dr. Mevhibe ALBAYRAK

: Doç. Dr. Celile DÖLEKOĞLU

: Yrd. Doç. Dr. Naciye TOK

: Yrd. Doç. Dr. Arzu SEÇER

In Turkey, once the biggest producer and exporter of chickpea and lentils in the world, production amount and cultivation areas of pulses have dramatically declined since Turkish Grain Board ceased to buy pulse products. Exporters headed for foreign markets on re-export purposes, and pulses were even occasionally imported for domestic consumption. Pulse prices have increased to record high, which attracts public attention to pulses.

Pulse producers in Turkey attain lower income due to high production cost, improper production methods, insufficient use of certificated seeds and low organization level of producers. Furthermore, producers experience difficulties of competition in foreign markets due to the high prices of their products with non-standard size, color and quality and discontinuous product supply. Primary precautions should be taken to decrease production costs and obtain cost-effective, standard size and high quantity of pulse products that suffice the demands of target markets, thus make the production more attractive. In this study carried out in such an important period of time, the topics including pulse production, consumption, trade, prices, marketing and policies are investigated in detail and future projections are made for Turkey and World pulse sectors. Past and present conditions and competitiveness of Turkey in pulse trade are examined by Constant Market Share and Revealed Comparative Advantage analyses.

Key Words: Pulses, Revealed Comparative Advantage, Constant Market Share, Trend Analysis

TEŞEKKÜR

Tez konusunun seiminde ve yrtlmesinde beni ynlendiren ve alıŐmanın her aşamasında yakın ilgi ve büyük desteğini grdğm danıŐmanım Prof. Dr. Faruk EMEKSİZ'e, yorumları ve ynlendirmeleriyle tezin son halini almasında büyük katkısı olan değerli jüri hocalarıma sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Tezin yazımı sırasında bana her türlü teknik desteği veren çalışma arkadaşlarıma ve manevi desteğini hiçbir zaman esirgemeyen aileme ve eŐime saygı ve sevgilerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

SAYFA

ÖZ	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÇİZELGELER DİZİNİ	VII
ŞEKİLLER DİZİNİ	IX
SİMGELER VE KISALTMALAR	XI
1. GİRİŞ	1
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR	7
3. MATERYAL VE METOT	15
3.1. Materyal	15
3.2. Metot	15
3.2.1. Regresyon, Korelasyon ve Trend Analizleri	16
3.2.2. Sabit Pazar Payı Analizi	17
3.2.3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi	19
3.2.4. SWOT Analizi	22
4. ARAŞTIRMA BULGULARI	23
4.1. Dünya Baklagiller Piyasası	23
4.1.1. Dünya Kuru Fasulye Piyasası	30
4.1.1.1. Dünya Kuru Fasulye Üretimi	30
4.1.1.2. Dünya Kuru Fasulye Tüketimi	33
4.1.1.3. Dünya Kuru Fasulye Ticareti	34
4.1.1.4. Dünya Kuru Fasulye Projeksiyonları	38
4.1.2. Dünya Nohut Piyasası	39
4.1.2.1. Dünya Nohut Üretimi	39
4.1.2.2. Dünya Nohut Tüketimi	42
4.1.2.3. Dünya Nohut Ticareti	44
4.1.2.4. Dünya Nohut Projeksiyonları	47
4.1.3. Dünya Mercimek Piyasası	48

4.1.3.1. Dünya Mercimek Üretimi.....	48
4.1.3.2. Dünya Mercimek Tüketimi.....	51
4.1.3.3. Dünya Mercimek Ticareti.....	53
4.1.3.4. Dünya Mercimek Projeksiyonları.....	57
4.2. Türkiye Baklagiller Piyasası	58
4.2.1. Türkiye Kuru Fasulye Piyasası.....	65
4.2.1.1. Türkiye Kuru Fasulye Üretimi.....	65
4.2.1.2. Türkiye Kuru Fasulye Tüketimi	67
4.2.1.3. Türkiye Kuru Fasulye Üretici Fiyatları	68
4.2.1.4. Türkiye Kuru Fasulye Dış Ticareti.....	70
4.2.1.5. Türkiye Kuru Fasulye Dış Ticaret Performansı.....	72
4.2.1.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi	72
4.2.1.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi	77
4.2.1.6. Türkiye Kuru Fasulye Ürünü Projeksiyonları	80
4.2.2. Türkiye Nohut Piyasası	82
4.2.2.1. Türkiye Nohut Üretimi	82
4.2.2.2. Türkiye Nohut Tüketimi	84
4.2.2.3. Türkiye Nohut Üretici Fiyatları.....	85
4.2.2.4. Türkiye Nohut Dış Ticareti.....	87
4.2.2.5. Türkiye Nohut Dış Ticaret Performansı	89
4.2.2.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi	89
4.2.2.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi	94
4.2.2.6. Türkiye Nohut Ürünü Projeksiyonları.....	97
4.2.3. Türkiye Mercimek Piyasası	98
4.2.3.1. Türkiye Mercimek Üretimi.....	98
4.2.3.2. Türkiye Mercimek Tüketimi	103
4.2.3.3. Türkiye Mercimek Üretici Fiyatları.....	104
4.2.3.4. Türkiye Mercimek Dış Ticareti	106
4.2.3.5. Türkiye Mercimek Dış Ticaret Performansı.....	109
4.2.3.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi	109
4.2.3.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi ...	114

4.2.3.6. Türkiye Mercimek Ürünü Projeksiyonları	117
4.2.4. Türkiye Baklagiller Politikası	119
4.2.5. Türkiye Baklagil Pazarlama Organizasyonu.....	125
4.2.6. Türkiye Baklagil Sektörünün SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi .	129
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	141
KAYNAKLAR	151
ÖZGEÇMİŞ	161
EKLER.....	163

ÇİZELGELER DİZİNİ**SAYFA**

Çizelge 4.1. Dünya baklagil üretimi, ihracat miktarı ve değeri	27
Çizelge 4.2. Ülkelere göre kuru fasulye üretim miktarı, ekim alanı ve verimi.....	31
Çizelge 4.3. Dünya kuru fasulye üretimi, ihracat miktarı ve değeri	35
Çizelge 4.4. Dünya kuru fasulye üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	39
Çizelge 4.5. Önemli nohut üreticisi ülkeler ve toplam üretimdeki paylar	41
Çizelge 4.6. Dünya nohut üretimi, ihracat miktarı ve değeri	44
Çizelge 4.7. Dünya nohut üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	48
Çizelge 4.8. Önemli mercimek üreticisi ülkeler ve toplam üretimdeki paylar	50
Çizelge 4.9. Dünya mercimek üretimi, ihracat miktarı ve değeri	54
Çizelge 4.10. Dünya mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	58
Çizelge 4.11. Kuru fasulye ihraç edilen önemli ülkeler.....	71
Çizelge 4.12. Kuru fasulye ithal edilen önemli ülkeler.....	72
Çizelge 4.13. Dönemler itibariyle seçilen ülkelere kuru fasulye ihracatı	74
Çizelge 4.14. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları	76
Çizelge 4.15. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları.....	77
Çizelge 4.16. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri.....	79
Çizelge 4.17. Türkiye kuru fasulye üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	81
Çizelge 4.18. Nohut ihraç edilen önemli ülke.....	88
Çizelge 4.19. Nohut ithal edilen önemli ülkeler	89
Çizelge 4.20. Dönemler itibariyle seçilen ülkelere nohut ihracatı.....	90
Çizelge 4.21. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları	92
Çizelge 4.22. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları.....	94
Çizelge 4.23. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri.....	96
Çizelge 4.24. Türkiye nohut üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	98
Çizelge 4.25. Türkiye mercimek üretim miktarları.....	101
Çizelge 4.26. Mercimek ihraç edilen önemli ülkeler	108
Çizelge 4.27. Mercimek ithal edilen önemli ülkeler	109
Çizelge 4.28. Ülkelere göre toplam mercimek ihracatı.....	110
Çizelge 4.29. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları	112

Çizelge 4.30. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları.....	113
Çizelge 4.31. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri.....	116
Çizelge 4.32. Türkiye kırmızı mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları	118
Çizelge 4.33. Türkiye yeşil mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları ..	119
Çizelge 4.34. 1977-1993 TMO nohut ve mercimek alımları.....	120
Çizelge 4.35. Baklagiller açısından Doğrudan Gelir Desteği	123
Çizelge 4.36. Baklagil üreticilerinin yararlanabileceği destekler	125
Çizelge 4.37. Türkiye Baklagil Sektörünün SWOT Analizi.....	130

ŞEKİLLER DİZİNİ

SAYFA

Şekil 4.1. Dünya baklagil üretimi ve ekim alanı.....	24
Şekil 4.2. Türlerle göre dünya baklagil üretimi	25
Şekil 4.3. Türlerle göre dünya baklagil ekim alanı	26
Şekil 4.4. Dünya baklagil ihracat miktarı ve değeri.....	28
Şekil 4.5. Türlerle göre dünya baklagil ihracat miktarındaki gelişme	29
Şekil 4.6. Türlerle göre dünya ihracat değerindeki gelişme.....	29
Şekil 4.7. Dünya kuru fasulye üretim miktarı, ekim alanı ve verimi.....	30
Şekil 4.8. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye üretimi.....	32
Şekil 4.9. Seçilmiş ülkelerde kişi başı kuru fasulye tüketimi	34
Şekil 4.10. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye ihracatı	36
Şekil 4.11. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye ithalatı	37
Şekil 4.12. Dünya nohut ekim alanı, üretim miktarı ve verimi.....	40
Şekil 4.13. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut üretimi	42
Şekil 4.14. Seçilmiş ülkelerde kişi başı nohut tüketimi	43
Şekil 4.15. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut ihracatı	45
Şekil 4.16. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut ithalatı.....	46
Şekil 4.17. Dünya mercimek ekim alanı, üretim miktarı ve verimi.....	49
Şekil 4.18. Seçilmiş ülkelere göre mercimek üretimi	51
Şekil 4.19. Seçilmiş ülkelerde kişi başı mercimek tüketimi	52
Şekil 4.20. Seçilmiş ülkelere göre dünya mercimek ihracatı	55
Şekil 4.21. Seçilmiş ülkelere göre dünya mercimek ithalatı.....	56
Şekil 4.22. Türkiye baklagil ekim alanı ve üretim miktarı	59
Şekil 4.23. Türlerle göre Türkiye baklagil ekim alanındaki gelişme	60
Şekil 4.24. Türlerle göre Türkiye baklagil üretim miktarındaki gelişme.....	61
Şekil 4.25. Türkiye baklagil ihracatı	62
Şekil 4.26. Türkiye baklagil ihracat miktarının türlerle göre dağılımı.....	63
Şekil 4.27. Türkiye baklagil ithalatı.....	64
Şekil 4.28. Türkiye baklagil ithalat miktarının türlerle göre dağılımı	65
Şekil 4.29. Türkiye kuru fasulye ekim alanı, üretim miktarı ve verim	66

Şekil 4.30. Türkiye kuru fasulye üretiminin illere göre dağılımı.....	67
Şekil 4.31. Türkiye yurtiçi kuru fasulye tüketimi kişi başı kuru fasulye tüketimi.....	68
Şekil 4.32. Türkiye kuru fasulye reel üretici fiyatları	69
Şekil 4.33. Dünya ve Türkiye kuru fasulye üretici fiyatları karşılaştırması	70
Şekil 4.34. Türkiye kuru fasulye ithalat ve ihracat miktarları.....	71
Şekil 4.35. Türkiye nohut ekim alanı, üretim miktarı ve veri.....	83
Şekil 4.36. Türkiye nohut üretiminin illere göre dağılımı	84
Şekil 4.37. Türkiye kişi başı nohut tüketimi	85
Şekil 4.38. Nohut üretici fiyatları.....	86
Şekil 4.39. Dünya ve Türkiye nohut üretici fiyatlarının karşılaştırması.....	87
Şekil 4.40. Türkiye nohut ihracat ve ithalat miktarları	88
Şekil 4.41. Türkiye mercimek ekim alanı, üretim miktarı ve verim	102
Şekil 4.42. Türkiye kırmızı mercimek üretiminin illere göre dağılımı	103
Şekil 4.43. Türkiye yeşil mercimek üretiminin illere göre dağılımı	104
Şekil 4.44. Türkiye yıllık mercimek tüketimi	105
Şekil 4.45. Türkiye kırmızı ve yeşil mercimek üretici fiyatları	106
Şekil 4.46. Dünya ve Türkiye mercimek üretici fiyatlarının karşılaştırması	107
Şekil 4.47. Türkiye toplam mercimek ihracat ve ithalat miktarları	109
Şekil 4.48. Türkiye nadas alanları.....	121
Şekil 4.49. Türkiye tarım havzaları.....	124
Şekil 4.50. Tarımsal desteklerin üretici gelirleri içerisindeki payı	126
Şekil 4.51. Baklagil ürünleri pazarlama kanalları.....	127

SİMGELER VE KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AAFC	: Kanada Tarım Bakanlığı (Agriculture and Agri-Food Canada)
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BI	: Balassa Index
CBI	: Gelişmekte Olan Ülkelerden İthalatı Geliştirme Merkezi (Centre for the Promotion of Imports from Developing Countries)
CICIL	: Uluslararası Baklagil Ticaret ve Sanayi Konfederasyonu (Confédération International du Commerce et des Industries des Légumes Sec)
ÇKS	: Çiftçi Kayıt Sistemi
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DIR	: Dahilde İşleme Rejimi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ (WTO)	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)
ETSG	: Avrupa Ticaret Çalışma Grubu (European Trade Study Group)
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agricultural Organization of the United Nations)
GATT	: Tarife ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GB	: Gümrük Birliği
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GTHB	: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
GZFT	: Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar, Tehditler
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Money Fund)
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi

İTO	: İstanbul Ticaret Odası
NAD	: Nadas Alanlarının Daraltılması Projesi
NFSM	: Ulusal Gıda Güvenliği Misyonu (National Food Security Mission)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Co-operation and Development)
PULSEAUS	: Avustralya Baklagil Konseyi (Pulse Australia)
PULSECANADA	: Kanada Baklagil Konseyi
RCA (AKÜ)	: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (Revealed Comparative Advantages)
RKVY	: Ulusal Tarımsal Kalkınma Planı (Rashtriya Krishi Vikas Yojana)
RMA (NMU)	: Nispi İthalat Avantajı (Relative Import Advantage)
RTA	: Nispi Ticaret Avantajı (Relative Trade Advantage)
RXA	: Nispi İhracat Avantajı (Relative Export Advantage)
SPP	: Sabit Pazar Payı Analizi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEAE	: Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü
TEPGE	: Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TİKDEK	: Türkiye İklim Değişikliği Kongresi
TMMOB	: Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TRGM	: Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
TTSM	: Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Müdürlüğü
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜGEM	: Tarımsal Üretim ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
TYUAP	: Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesi
TZOB	: Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UBK	: Ulusal Baklagil Konseyi

USDA : Amerika Birleşik Devletleri Tarım Bakanlığı (United States
Department of Agriculture)
WB : Dünya Bankası (World Bank)

1. GİRİŞ

Baklagiller, dünya genelinde insan beslenmesi açısından oldukça önemli bir ürün grubunu oluşturmakta ve protein bakımından zengin içerikleriyle dikkat çekmektedirler. Hayvansal proteinler, besin madde içeriği bakımından insan beslenmesinde bitkisel proteinlerden daha uygun bulunmakla birlikte, baklagiller zengin protein ve aminoasit içerikleriyle hayvansal proteinlerle kıyaslanabilir seviyededir. Özellikle vejetaryen olan veya hayvansal protein açığı bulunan düşük gelirli insanların protein açığının yemeklik tane baklagiller ile kapatılabileceği önerilmektedir (Kaya, 2010). Dünyada insan beslenmesindeki bitkisel proteinlerin %22'sinin, karbonhidratların %7'sinin, hayvan beslenmesindeki proteinlerin ise %38'inin ve karbonhidratların %5'inin yemeklik baklagillerden sağlandığı belirtilmektedir (Adak ve ark., 2009). Ayrıca, %18–32 oranında protein içeren yemeklik tane baklagiller, gelişmekte olan ülkelerin beslenme sorununun çözümünde ve beslenmedeki protein açığının giderilmesinde sıklıkla gündeme gelmektedir (Kün ve ark., 2004).

Baklagiller insan beslenmesinde taşıdıkları önemin yanı sıra hayvan beslenmesinde, insektisit yapımında, yapıştırıcı ve boya madde yapımında da kullanılmaktadır (Gül ve Işık, 2002). Ayrıca, ekim nöbetine alınan baklagiller, kazık kökleri sayesinde toprağın derinlemesine kullanımını sağlayarak toprak verimliliğini de arttırmaktadır. Ayrıca baklagiller ile ortak yaşayan Rhizobium türü bakteriler havada serbest halde bulunan ancak canlılar tarafından direkt olarak kullanılamayan azotu yaşadıkları ortama bağlayarak köklerinin yayıldığı toprak katlarını azotça zenginleştirirler. Yemeklik baklagillerin toprağa bağladıkları azot miktarı, çeşide ve çevre koşullarına göre değişmekle beraber, yılda ortalama 5-20 kg/da dolayındadır (Mart, 2010).

Dünya tarla bitkileri yetiştiriciliğinde ekim alanı ve üretim miktarı açısından tahıllardan sonra yemeklik tane baklagil grubu gelmektedir (FAO, 2013). Dünya toplam yemeklik baklagil ekim alanında uzun yıllar boyunca önemli bir değişiklik olmamış, ancak toplam üretim miktarı önemli ölçüde artmıştır. Toplam ekim alanı 1980-2012 yılları arasında dünya genelinde 60 ila 80 milyon hektar aralığında

seyretmiştir. Aynı dönemde üretim miktarı 40 milyon ton seviyesinden 70 milyon tona yükselmiştir (FAO, 2013). Bu artışta başta dünya piyasasına yeni giren Kanada, Avustralya, ABD olmak üzere üretici ülkelerin veriminde görülen iyileşme önemli bir rol oynamıştır.

Dünya genelinde üretilen toplam baklagil miktarının üçte ikisi insan tüketiminde kullanılırken, geri kalanı başta hayvan yemi olmak üzere farklı alanlarda değerlendirilmektedir. Ayrıca toplam tüketimin %75'i gelişmekte olan ülkelerde, %25'lik kısmı ise gelişmiş ülkelerde gerçekleşmektedir (Benbelhassen, 2005; CBI, 2010).

Son 30 yıllık dönem içerisinde, dünya baklagil ticareti önemli ölçüde artmıştır (FAO, 2013). 1980'li yılların başında dış ticarete konu olan baklagil miktarı yaklaşık 2,8 milyon ton ve değeri yaklaşık 1,4 milyar \$ iken, 2011 yılında bu rakamlar sırasıyla 12,4 milyon ton ve 8,1 milyar \$ seviyesine yükselmiştir (FAO, 2013). Üretim miktarında meydana gelen yaklaşık 2 katlık artışa karşın, baklagil ticaretinde yaklaşık 4 katın üstünde bir artış gerçekleşmiştir (FAO, 2013). Başka bir deyişle, ticarete konu olan baklagil miktarı hem mutlak hem de oransal olarak artmıştır. Diğer taraftan, baklagiller özellikle Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Asya ülkelerinde günlük besin tüketiminde önemli bir yere sahiptir.

Gelişmekte olan birçok ülkede düşük gelirli insanların önemli besin kaynakları arasında bulunan yemeklik baklagiller, Türkiye'de pek çok ailenin günlük tüketiminde önemli yere sahiptir (Uzunöz, 2009). Toplam baklagil üretimi dikkate alındığında, Türkiye dünyanın en büyük üreticileri arasındadır (FAO, 2013). 1980'li yıllardan itibaren uygulanan, ikinci ürün projesinin ve yine ağırlıklı olarak 1980'li yıllarda uygulanan Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) projesinin sonucunda Türkiye'de baklagil üretimi 1990'lı yılların başına kadar dikkate değer bir artış göstermiştir (FAO, 2013; TÜİK, 2013). Bu yıllarda baklagil üreticisine girdi destekleri verilmiş, taban fiyat açıklanarak tüccarın yanında Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) tarafından da alım yapılmıştır (Bayaner ve Uzunlu, 1999). Böylece üretim miktarında görülen artışla birlikte Türkiye, önemli bir mercimek ve nohut üreticisi ve ihracatçısı olarak dünyadaki yerini almıştır (FAO, 2013). Ancak 1990 yılından itibaren baklagil üretim miktarı azalmaya başlamıştır. Bunda uygulanan destekleme

politikalarında yapılan değişikler ile 1994 yılında baklagillerin destekleme kapsamı dışında bırakılmasının önemli rolü olmuştur (Gül ve Işık, 2002).

1980 yılında 730 bin hektar olan ekim alanı, uygulanan destekleme politikaları sayesinde 1990 yılında en yüksek seviyesi olan 2,3 milyon hektara ulaşmıştır. Ancak 1990'lı yıllarla birlikte azalmaya başlayan ekim alanı, 2012 yılında 866 bin hektar düzeyine gerilemiştir (FAO, 2013; TÜİK, 2013). Benzer şekilde, toplam baklagil üretim miktarı da 1980 yılında 818 bin tondan 1988 yılında en yüksek seviyesi olan 2,3 milyon tona yükselmiş, sonrasında kademeli bir azalış göstererek 2012 yılında 1,3 milyon ton seviyesine gerilemiştir (FAO, 2013; TÜİK, 2013).

Türkiye, bölgesinde bulunan ve gelişmekte olan diğer ülkeler gibi baklagil tüketimi yüksek olan bir ülkedir. Türkiye'de tarla bitkileri üretimi yapılan toplam alanın %75'ini tahıllar kaplamakta, bunu %9 oranıyla yemelik baklagiller takip etmektedir (TÜİK, 2013). Türkiye'de uzun yıllar baklagil üretimi yurtiçi talebin üzerinde gerçekleşmiş ve üretim fazlası ihraç edilmiştir. Nohut ve mercimekte 1994 yılına kadar ithalat yapılmamıştır (FAO, 2013; TÜİK, 2013). Ancak, bu yıldan sonra ekim alanı ve üretim miktarının azalması nedeniyle ithalat yapılmaya başlanmıştır. Ülkemiz kuru fasulye ürününde 2004 yılından itibaren net ithalatçı konumundadır (FAO, 2013; TÜİK, 2013). Ayrıca, mevsimsel faktörler nedeniyle mercimek üretiminde görülen dalgalanmalara bağlı olarak bu üründe de son yıllarda dış ticaret açığı verilmektedir (TÜİK, 2013).

Türkiye baklagiller üretimi ve dış ticareti, büyük ölçüde destekleme politikalarına bağlı olarak şekillenmektedir. Desteklemenin yüksek olduğu 1980'li yıllarda baklagil ihracatı altın çağını yaşamış ve desteklemenin kesildiği 1990'lı yıllardan itibaren ihracatta daralma ile birlikte ithalat artmıştır (FAO, 2013; TÜİK, 2013). Son yıllarda ise Türkiye baklagil üretimi daha çok iç piyasa ihtiyacını karşılamaya dönük olarak yapılmakla birlikte baklagil ihracatı halen önemini korumaktadır. Son yıllarda, Türkiye'de kişi başına nohut tüketimi 5,5 kg, yeterlilik derecesi %102; mercimek tüketimi 4,5 kg, yeterlilik derecesi %102; kuru fasulye tüketimi ortalama 3 kg, yeterlilik derecesi %83 olarak gerçekleşmiştir (GTHB, 2014).

Türkiye, 1980 yılında 7.600 ton kuru fasulye, 88.500 ton nohut ve 102.000 ton mercimek ihraç etmiş ve üç üründe de ithalat yapılmamıştır (TÜİK, 2013). Uygulanan destekleme projelerinin etkisiyle bu üç üründe de ihracat 1988 yılında 45.500, 527.000 ve 606.000 ton ile rekor seviyelerine çıkmıştır. Bu tarihte ülkemiz halen nohut ve mercimek ithalatı yapmazken 2.000 ton gibi az miktarda kuru fasulye ithalatı gerçekleştirmiştir. Takip eden dönemde ise ihracat miktarımız dalgalı bir şekilde azalarak 2011 yılında 1.300, 28.000 ve 212.000 ton seviyelerine gerilemiştir. Bu tarihte nohut ve kuru fasulye ihracatımız 1980 yılındaki seviyenin de aşağısında gerçekleşmiştir. Diğer taraftan 2011 yılında kuru fasulye, nohut ve mercimek ithalat miktarları sırasıyla 33.000, 8.400 ve 310.000 ton olmuştur. Özellikle kuru fasulye ve mercimek ithalatı çalışma periyodundaki en yüksek değerlerine ulaşmıştır (FAO, 2013; TÜİK, 2013).

Baklagil üretimi ve ticaretinde dünya genelinde görülen önemli artışlara karşın, bir zamanların en önemli baklagil ihracatçısı olan Türkiye, üretimde yaşanan azalış trendi nedeniyle özellikle iklim koşullarının olumsuz olduğu yıllarda iç talebi karşılamakta güçlük çekmekte ve bazı ürünlerde net ithalatçı olmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın esas amacı, Türkiye baklagiller piyasasını bütün yönleriyle ortaya koymak, geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmak ve dış ticaretteki konumunu incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmalar şu şekildedir.

1. Dünya baklagil üretim, tüketim ve ticaretini incelemek ve geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmak,
2. Türkiye baklagil üretim, tüketim ve ticaretini incelemek ve geleceğe yönelik projeksiyonlar yapmak,
3. Türkiye'nin seçilmiş dış pazarlara olan ihracatında yıllar itibariyle gerçekleşen değişimleri incelemek,
4. Türkiye'nin diğer ihracatçı ülkeler karşısındaki rekabet durumunu incelemek,
5. Türkiye baklagil pazarlama organizasyonu ve uygulanan politikaları incelemek, karşılaşılan sorunlara yönelik çözüm önerileri getirmek,

6. Türkiye baklagil piyasasının sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar ile karşılaşılabileceği fırsat ve tehditleri analiz etmektir.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Yılmaz (1998), “İhracatın Görünümü 1996-1997” isimli çalışmasında Türkiye’nin ihracat performansı ve yapısını rakip ülkelerle karşılaştırmalı bir şekilde incelemiş ve ihracatın genel ve sektörel değerlendirmesini yapmıştır. İhracattaki büyümenin nedenlerini belirlemek amacıyla Sabit Pazar Payı analizi kullanılmıştır. Analiz sonucunda Türkiye’nin ihracatının söz konusu dönemde %6 oranında arttığı ancak bu artışın dünya pazarlarındaki büyümeden kaynaklandığı ve Türkiye’nin dünya pazarlarındaki payında bir artışa yol açmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bayaner ve Uzunlu (1999), “Türk Baklagil Pazarlama Politikalarının Dünya Ticaretine Etkileri” isimli çalışmalarında, Türkiye’nin izlemiş olduğu politikaların baklagil üretimi ve dış ticaretine, geniş anlamda da dünya ticaretine etkilerini incelemişlerdir. Özellikle 1982 yılında başlayan Nadas Alanlarını Destekleme (NAD) projesi ile Türkiye’nin nohut ve mercimekte dünyanın lider ihracatçı ülkesi olduğu vurgulanmıştır. Türkiye ve dünya baklagil fiyatlarının birbirine önemli derecede bağlı olduğu belirtildikten sonra, baklagillere yönelik uygulanan politikaları değiştirerek Türkiye’nin dünya ticaretindeki rolünün artacağı belirtilmektedir.

Şehirli ve ark. (1999), “Türkiye Tahıl ve Yemelik Tane Baklagil Üretiminin Bugünkü ve Gelecekteki Boyutları” isimli çalışmalarında tahıl ve baklagil üretim yapısını inceleyerek geleceğe yönelik projeksiyonlarda bulunmuşlardır. Yapılan tahminlerde 2020 yılına kadar üretim ve tüketim miktarlarında artış öngörülmüştür. Ancak günümüze kadar söz konusu artış tahminleri gerçekleşmemiş, baklagil üretimi azalmıştır.

Dölekoğlu ve Uysal (2002), “Yemelik Kuru Baklagiller Durum ve Tahmin” isimli çalışmalarında 2000’li yılların başına kadar baklagil piyasasında görülen değişimleri incelemişler ve geleceğe yönelik üretim tahminlerinde bulunmuşlardır. Yapılan tahmin sonuçlarına göre 2002-2003 döneminde dünya mercimek ve nohut ekim alanlarının ve üretiminin azalması kuru fasulye üretiminin ise artması beklenmiştir. 2003-2004 dönemi için ise dünya mercimek üretiminde artış, nohut ve fasulye üretiminde ise azalış öngörülmüştür.

Uysal (2002), “Kalite Fonksiyonunun Baklagil Dış Satımına Etkileri” isimli Yüksek Lisans Tezinde, baklagil ihracatının devamlılığında esas olan kalite konusuna verilen önem düzeyini ve ihracatta kalite fonksiyonunu oluşturan faktörleri belirlemeyi amaçlamıştır. İhracatta kaliteye önem verilmesinin, firmaların rekabet gücünü arttıracığı ve ülke ihracatının gelişmesine önemli katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, ihraç ürünlerinin dış ülkelerdeki prestijinin korunması için kalite düzeyinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Gül ve Işık (2002), “Dünyada ve Türkiye’de Baklagil Üretim ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler” isimli çalışmalarında 1961 ve 2000 yılları arasında dünya ve Türkiye baklagil üretimindeki ve ticaretindeki gelişmeleri incelemiştir. Çalışmada özellikle 1990’lı yılların ortasından itibaren Türk bakliyat sektöründe görülen gerilemenin altı çizilmiştir.

Karabak ve Cevher (2002), “Orta Anadolu Bölgesinde Nohut ve Mercimek Tarımını Sınırlayan Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Tespiti” isimli çalışmalarında baklagil üretiminde görülen azalmanın nedenlerini analiz etmişlerdir. Çalışmada Ankara, Çorum, Konya ve Yozgat illerinde yapılan anketlerin değerlendirilmesi sonucunda, ürün fiyatlarının düşük ve istikrarsız olması, Toprak Mahsulleri Ofisinin alımlardan çekilmesi, ürün borsalarının yetersizliği ve ürünün vadeli satılması gibi pazarlama problemleri ile köyden kente göç sonucu azalan işgücü ve işçi fiyatlarının yüksekliği temel kısıtlayıcı faktörler olarak tespit edilmiştir.

Çiftçi (2004), “Dünyada ve Türkiye’de Yemeklik Tane Baklagiller Tarımı” isimli çalışmada, dünya ve ülkeler bazında yemeklik tane baklagillerin; ekim alanı, üretim, verim, dışalım ve dışsatım miktarlarını incelemiştir. Çalışmada ayrıca, Türkiye baklagil sektörünün ve daha geniş anlamda Türk tarımının sorunlarını belirleyerek çözüm önerilerinde bulunmuştur.

Özel (2004), “Türkiye’de Kırmızı Mercimek Üretim Ekonomisi” isimli doktora tezinde, Türkiye’de kırmızı mercimek üretimi yapan tarım işletmeleri ile pazarlama kanallarında ve işleme sanayiinde yer alan işletmeleri incelemiş ve bu işletmelerdeki mevcut yapı ve sorunları belirleyerek çözüm önerileri getirmiştir. Buna göre, tarım işletmelerinde en çok kullanılan tohumluk çeşidin yerli kırmızı mercimek çeşidi olduğu ve ortalama verimin 93,08kg/da olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca 1 kg kırmızı mercimek ortalama maliyeti 243.874 TL ve ortalama satış fiyatı 366.190 TL'dir. İşletmelerin ortalama nispi karı %151,47'dir. Pazarlama kanallarında araçların fazlalığı ve fiyat spekülasyonları önemli sorunlar arasındadır. Kırmızı mercimek satış fiyatını sırasıyla ürünün üretim bölgesi, arz ve talep ile ürün kalitesi belirlemektedir.

FAO (2005), "Pulses: Past Trends and Future Prospects" isimli, FAO tarafından hazırlanan bu raporda, dünya baklagil ticaretinin yapısı incelenerek bakliyat sektörünü etkileyebilecek muhtemel sorunlar belirlenmiştir. Çalışmada son 25 yılda baklagil üretiminin rekor seviyede artarak 60 milyon ton rakamına ulaştığı, ayrıca gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında verim açısından farkın arttığı belirtilmiştir.

BENBELHASSEN (2005), tarafından FAO için hazırlanan "Global Pulse Markets: Situation and Outlook" başlıklı raporda dünya baklagil üretimi, tüketimi ve ticareti üzerinde etkili olan faktörler incelenmiş, ayrıca kısa vadeli tahminlerde bulunulmuştur.

GTHB (2005), "Türkiye'de Tarım" isimli, çeşitli bilim adamlarının katılımlarıyla hazırlanan raporda Türkiye'nin tarımsal profili çıkarılmıştır. Çalışmanın baklagillerle ilgili olan kısmında dünya ve Türkiye baklagiller üretim alanı ve miktarıyla ilgili rakamlara yer verilmekte, baklagillerin insan beslenmesi ve diğer sektörler için olan önemi hatırlatılmaktadır.

Gandhi (2006), "Export Prospects of Seeds" isimli çalışmasında, Asya ülkelerinin baklagil üretimindeki önemine dikkat çekmiştir. Hindistan'ın dünyanın en büyük baklagil üreticisi olduğunu hatırlattıktan sonra, önümüzdeki yıllarda Hindistan baklagil üretiminin daha da artacağı tahmininde bulunmuştur. Çalışmada ayrıca, Hindistan'ın 1 milyarı aşan ve artmaya da devam eden nüfusu ile dünyanın en büyük baklagil ithalatçısı olduğu ve baklagil ithal ettiği ülkeler arasında sırasıyla ABD, Avustralya, Myanmar, Türkiye, Tanzanya ve Kanada'nın bulunduğu belirtilmiştir.

Karbuç ve ark. (2006), "Türkiye'de Üretilen Tarım Ürünleri ve Ekonomideki Yeri" isimli çalışmalarında, baklagillerin dünya beslenmesindeki artan önemini vurgulamışlardır. Çalışmada ayrıca, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazında

baklagil tüketimi ve üretimi incelenerek baklagil üretimini etkileyen faktörler araştırılmıştır.

Gaytancıoğlu ve ark. (2006) tarafından İstanbul Ticaret Odası için yürütülen “Türkiye Bakliyat Üretimindeki Sorunların Çözümü ve Dışa Bağımlılığı Azaltacak Politikaların Geliştirilmesi” isimli çalışmada, 1970’li yıllardan itibaren Türkiye bakliyat sektörü incelenmiştir. Çalışma sonucunda, yurtiçi baklagil üretimini arttırmak ve kendine yeterlilik düzeyini oluşturmak için uygulanabilecek çeşitli politika önerilerinde bulunulmuştur.

Anonim (2006), tarafından hazırlanan “Yemeklik Tane Baklagiller Ortak Piyasa Düzeni Alt Çalışma Grubu Raporunda” mevzuat uyum çalışmalarına zemin hazırlamak amacıyla Türkiye ve AB’de yürürlükte bulunan yemeklik tane baklagillerle ilgili mevzuat incelenmiştir. Raporda ayrıca sektörün sorunları değerlendirilerek çözüm önerileri getirilmiş ve mevzuat uyum çalışmalarında önemli bir sorunun yaşanmayacağı tahmin edilmiştir. Ürün standartları bakımından Türkiye’nin oldukça iyi bir konumda olduğu söylenen çalışmada, ihracat/ithalat düzenlemeleri, karantina uygulamaları, izlenebilirlik ve gıda üretimi açısından iyileştirilmelere gidilmesinin gerekebileceği belirtilmektedir.

Dölekoğlu (2007), “Baklagil” isimli çalışmasında, dünya baklagil üretimini, ülkelerin üretimden aldıkları payları ve baklagil ticaretini incelemiştir. Çalışmada, dünya arzında görülen değişimler incelenmiş, özellikle baklagillerin insan beslenmesi ve gıda yardım programları açısından artan önemine vurgu yapılmıştır.

Kanada’nın baklagil sektöründeki ulusal sanayi birliği olan PULSECANADA (2007) tarafından hazırlanan “Canada and the Global Pulses Industry” isimli raporda, Kanada’nın baklagil üretim yapısı incelenmektedir. Özellikle 1990 yılından 2005 yılına kadar toplam üretimin %500 gibi rekor oranda yükselmesinin altı çizilmiştir. Raporda, yeni pazar imkânları ve teknolojiye görülen gelişmeler, üretim artışının altında yatan esas nedenler olarak gösterilmektedir. Ayrıca, Kanada’nın iklim ve toprak koşullarına bağlı yeni türlerin geliştirilmesinin, çiftçilerin bu ürün gruplarını yetiştirme kabiliyetlerini arttırdığı ifade edilmektedir.

CBI (2007), tarafından ithalatçı gruplar için hazırlanan “The Rice and Pulses Market in Poland” isimli çalışmada, Avrupa’nın 6. büyük baklagil tüketicisi olan

Polonya'nın toplam tüketiminin önemli bir kısmını kuru fasulyenin oluşturduğu ifade edilmektedir. Diğer taraftan Polonya Avrupa'nın 5. büyük baklagil üreticisi konumundadır ve Avrupa Birliği ülkelerine önemli miktarda kuru fasulye ve bezelye ihracatı gerçekleştirmektedir. Bu durumun gelişmekte olan ihracatçı ülkeler için bir risk oluşturabileceği bildirilmektedir.

Altay ve Gürpınar (2008), tarafından hazırlanan “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Uygulama” isimli çalışmada 2001 ve 2006 yılları arasındaki ithalat ve ihracat rakamları kullanılarak sektörün rekabetçi konumu incelenmiştir. Bu amaçla Balassa'nın Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Vollrath'ın Rekabet Gücü endeksleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, Türk mobilya sektörünün artan küresel rekabete rağmen rekabetçi konumunun güçlendiği görülmüştür. Sektörün rekabet gücünü geliştirmek ve kalıcı kılabilmek için üretim odaklı ve maliyet kontrolü yerine Ar-Ge, tasarım ve pazarlama gibi daha ileri rekabet unsurları üzerine yoğunlaşmak gerektiği ifade edilmiştir.

Adak ve ark. (2009), tarafından yürütülen “Yemelik Baklagillerin Üretimini Artırma Olanakları” isimli çalışmada, Türkiye baklagil üretim potansiyeli ve stratejisi belirlenerek, mevcut yapısal sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir. Çalışmada, baklagillerin gen merkezinin Türkiye olması, adaptasyonlarının karşılanabildiği ekolojik koşulların varlığı, ekim nöbetine uygun bitkilerin başında gelmesi, ülkede geniş nadas alanlarının varlığı, iç tüketimlerinin yaygın olması, dışarıda aranan ürünler olması ve bu bitkilerin yetiştiriciliğinde henüz yeterince girdi kullanımının olmaması gibi konular vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda, ürün pazarlama ve değerlendirme olanakları sağlayan kapsamlı bir programla, Türkiye'nin baklagil sektörünün canlandırılabilmesi sonucuna varılmıştır.

Uzunöz (2009), “Türkiye’de Baklagil Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri” isimli çalışmada iç ticaret hadlerinin uzun dönem içinde (1984-2007) tarım (özellikle baklagiller) ve sanayi sektörlerinden hangisi lehine geliştiğini belirlemeyi amaçlamıştır. Söz konusu dönemde iç ticaret hadleri tarım lehine gerçekleşmiş olmasına karşın, baklagil üreticisinin reel gelirinde azalma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca, üretici eline geçen fiyat indeksine göre iç ticaret

hadleri incelenmiş ve diğer üreticilerin fiyatlardaki değişmelerden kuru fasulye ve mercimek üreticilerine göre daha az etkilendiği belirlenmiştir. Kuru fasulye, mercimek ve nohut için son yıllarda ticaret hadlerinin düşme eğilimine girmesinin, bu üreticilerin reel gelirlerinde de bir gerileme yaşamalarına neden olduğu ifade edilmiştir.

Başkol (2011) tarafından hazırlanan “Türk Otomotiv Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü (1996-2010)” isimli çalışmada söz konusu sektörün rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi kullanılarak incelenmiştir. 2008 yılı itibariyle Türkiye otomotiv sektöründe, yan sanayide 203 bin, ana sanayide 47 bin olmak üzere yaklaşık 250 bin kişi istihdam edilmektedir. Dolaylı istihdamlarla birlikte bu rakamın 400 bin kişiye ulaştığı tahmin edilmektedir. 2009 yılında Türkiye otomotiv sektörü ihracatının toplam imalat sektörü ihracatındaki payı %13,5 olurken, otomotiv sektörü ithalatının toplam imalat sektörü ithalatındaki payı ise %9,7 olmuştur. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük indeksi 1996 yılında 0,39 ve 2010 yılında ise 1,77 olarak bulunmuştur. Bu değer, 2003 yılından sonra sürekli 1’in üzerinde gerçekleşmiştir ve Türk Otomotiv Sektörünün dünya piyasasında belirli bir rekabet gücüne ulaştığını göstermektedir. Ancak küresel bazda yaşanan yoğun rekabet nedeniyle, hem mevcut rekabet gücünü devam ettirmek hem de sektöre sürdürülebilir rekabet gücü kazandırmak amacıyla politikalar geliştirilmesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

Narin (2011), “1980’li Yıllardan Sonra Tarım Politikalarındaki Değişiklikler” isimli bildirisinde dünyada ve Türkiye’deki tarım politikalarındaki değişiklikleri ve bu değişikliklerin arkasında yatan nedenleri ele alınmış ve dünya tarım politikalarındaki değişikliklerin Türkiye tarım sektörü üzerinde yarattığı etkiler incelenmiştir.

Çeştepe (2012) tarafından yapılan “Türkiye’nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi” isimli çalışmada Balassa İndeksi kullanılarak Türkiye’nin rekabet gücü incelenmiştir. Yapılan hesaplamalar sonucunda seçilen ülkelerle dış ticaretin arttığı, bu ticarete endüstri içi ticaret düzeyinin genel olarak düşük, işleniş mallarda nispeten yüksek olduğu ve Türkiye’nin iki mal grubu dışında rekabet gücüne sahip olduğu bulunmuştur. Türkiye’nin bu ülkelerde dış ticaretinin

artması için, rekabet gücüne sahip olduğu sermaye yoğun malların ihracatına daha fazla ağırlık vermesi gerekmektedir.

Seçer (2012), “Doğu Akdeniz Bölgesi’nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi, Pazarlaması ve Bölgede Zeytinciliği Geliştirme Olanakları” isimli doktora tezinde SWOT analizi kullanarak zeytincilik sektörünü incelemiştir. Çalışmada, Doğu Akdeniz Bölgesi’nde zeytincilik sektörünün güçlü yönleri olarak dikim alanı ve verimde hızlı artış, modern zeytinyağı fabrikası ve dolun tesislerinin bulunması, potansiyel pazarlara yakınlık gibi faktörler bulunurken, sektörün zayıf yanları olarak bakım işletmelerindeki yetersizlik işleme tesislerindeki teknik elamanların eğitim eksikliği, zeytinyağı rafinasyon tesislerinin eksikliği gibi faktörler sıralanmıştır. Sonuç olarak, hem Türkiye genelinde hem de Doğu Akdeniz Bölgesinde zeytin alanlarındaki artışla beraber üreticilerin verim artırıcı uygulamalara yönelmesiyle gelecekte zeytin üretiminde önemli artışların olacağı tahmin edilmiştir. Ayrıca, üretim miktarında meydana gelecek artışa karşılık talep miktarının benzer şekilde artmaması durumunda, oluşacak arz fazlasının etkin bir şekilde pazarlanmasının sektörün geleceğinde önemli rol oynayacağı sonucuna varılmıştır.

Özdem (2012) tarafından hazırlanan “Dünya ve Türkiye’de Kuru Baklagiller” isimli raporda dünya ve Türkiye’de baklagil üretiminin son durumuna dair rakamlar verilmekte ve sektörün genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Ton ve ark. (2013), tarafından hazırlanan “Türkiye’de Yemelik Tane Baklagiller Üretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri” isimli çalışmada, Türkiye baklagil üretim yapısı incelenmekte ve sektörün mevcut sorunları belirlenerek çözüm önerileri getirilmektedir. Türkiye’de baklagil türlerinin üretimine uygun, farklı ekolojik koşulları içeren bölgelerin bulunduğu ve bu üretim potansiyelinin yeterince değerlendirilmediği ifade edilerek dış pazarların istekleri doğrultusunda, standart irilikte, kaliteli ve yüksek verim potansiyeline sahip çeşitlerin üretimine önem verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Çalışma sonucunda, uygun yetiştirme teknikleriyle üretimin yapılması, kıyı bölgelerinde kışlık nohut yetiştiriciliği, iç bölgelerindeyse kışlık mercimek yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması, ekimde ve hasatta makine kullanımına önem verilmesi, hastalık ve zararlılarla yeterli düzeyde mücadele edilerek verimliliğin artırılması gibi çeşitli öneriler getirilmiştir.

Atış, Kaya ve Saygılı (2013) tarafından yazılan “Türkiye’nin İhracat Performansının Belirleyenleri: Sabit Pazar Payı Analizi” isimli makalede Sabit Pazar Payı yöntemi kullanılarak Türkiye’nin ihracat pazar payı etkisi, mal bileşimi etkisi ve mal uyum etkisine dayanarak açıklanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, Türkiye’nin ihracat performansının arttığı, bu artışın da büyük ölçüde Pazar payı ve mal bileşimi etkili olmuştur. Ancak, mal uyum etkisi açısından büyük ölçüde bir olumsuzluk olduğu, ihracat artışının ise doğru pazar ve doğru ihraç malı tercihinden kaynaklandığı bulunmuştur.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından Konya’da 2014 yılında Yemelik Baklagil Çalıştayı düzenlenmiştir. Çalıştay, bakliyat yetiştiriciliği ve bakliyat pazarlaması ve tüketimi olmak üzere iki çalışma grubundan oluşmuştur. Baklagillerin insan beslenmesi, hayvan beslenmesi, münavebe ve ekonomik önemi vurgulanmış ve sektörün mevcut durumu gösterilmiştir. Verim yetersizliği, sertifikalı tohum yetersizliği, desteklemelerin az olması, ekim makinası eksikliği, işçilik ve üretim maliyetlerinin yüksekliği, örgütlenme yetersizliği sektörün zayıf yönleri olarak bulunmuştur.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Çalışmada dünya ve Türkiye baklagil piyasalarını incelemek ve geleceğe dair tahminler yapmak amacıyla büyük oranda ikincil verilerden faydalanılmıştır. Dünya piyasası için gerekli olan istatistiki veriler FAO, EUROSTAT, USDA, OECD, WTO, WB gibi uluslararası kuruluşlardan elde edilmiştir. Türkiye için ayrıca TÜİK, UBK, İTAŞ, TMMOB, Kalkınma Bakanlığı ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı gibi kuruluşlardan elde edilen veriler de kullanılmıştır. Yine baklagiller piyasa yapısını tam olarak ortaya koyabilmek amacıyla uluslararası ve önemli ülkelere ait ulusal kuruluşlar tarafından yayınlanan her türlü kaynaktan faydalanılmıştır. Ayrıca pazarlamada ve sektörde karşılaşılan problemleri belirlemek amacıyla, sektör temsilcileriyle (üretici grupları, dış ticaret grupları vs.) yapılan görüşmelerle elde edilen bulgular ve temsilci kuruluşlarca yayınlanan raporlar incelenmiştir. Çalışma kapsamında yemeklik tane baklagillerden Türkiye için önemli olan kuru fasulye, nohut ve mercimek ürünleri incelenmiştir. Mercimek ülkemizde kırmızı ve yeşil olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Ancak, dünya genelinde kırmızı mercimek üretimi sadece sınırlı sayıda ülkede yapılmaktadır. Ayrıca, uluslararası istatistiklerde mercimek üretimi toplam olarak verilmekte, yeşil ve kırmızı mercimek ayırımına gidilmemektedir. Bu sebeple mercimek ürünü tek bir çatı altında ele alınmış, ancak çalışmanın Türkiye bölümünde, iki mercimek grubu için de mümkün olduğu ölçüde ayrıntılı bilgiler verilmiştir.

3.2. Metot

Gelecekteki baklagil üretim miktarını görmek amacıyla çalışmada trend analizi yöntemiyle tahmin (projeksiyon) yapılmıştır. Ülkemizin dış ticaret pazarlarındaki konumunu belirlemek amacıyla Sabit Pazar Payı Analizi (SPP) kullanılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin baklagil dış ticaretindeki rekabet gücünü belirlemek için Balassa tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler

İndeksi (AKÜ) ve buradan hareketle Vollrath'ın geliştirdiği üç indeks olan Nispi Ticaret Üstünlüğü (RTA), Açıklanmış Rekabet Üstünlüğü (RXA) ve Açıklanmış Rekabet Üstünlüğünün logaritması (LnRXA) indeksleri karşılaştırmalı olarak kullanılmıştır (Balassa, 1965; Vollrath, 1991). Son olarak Türkiye baklagil piyasasının güçlü ve zayıf yönleri ile karşılaşılabileceği fırsat ve tehditleri değerlendirmek amacıyla SWOT analizi uygulanmıştır.

3.2.1. Regresyon ve Trend Analizleri

Regresyon analizi, bilinen olgulardan yola çıkarak bilinmeyen gelecekteki olaylara ilişkin tahmin yapılmasına imkan sağlar. Denklemden bağımsız değişken grubu bir adet değişkenden oluşuyorsa basit doğrusal regresyon, birden fazla değişkenden oluşuyorsa çoklu regresyon modeli kullanılır (Erbaş, 2000). Öncelikle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığı korelasyon analizi ile incelenir. Korelasyon katsayısı r ile gösterilir ve -1 ile +1 arasında değerler alır. +1 pozitif yönde güçlü bir ilişkinin var olduğunu, 0 değeri bir ilişkinin olmadığını ve son olarak -1 değeri ise zıt yönde güçlü bir ilişkinin var olduğunu gösterir (Ünsal, 2002). Regresyon analizinde elde edilen değişkenlerin uygunluğunu ve anlamlılığını test etmek için korelasyon katsayısına bağlı olarak t testi değeri ve determinasyon katsayısı kullanılır. t testi bağımlı ve bağımsız değişkenler arası etkileşimi, determinasyon katsayısı ise bu etkileşimin gücünü gösterir. Determinasyon katsayısı, korelasyon katsayısının karesi alınarak (r^2) bulunur. Bulunan değer 1'e ne kadar yakın ise regresyon denkleminin anlamlılığı o kadar yüksektir anlamına gelir (Ünsal, 2002). Projeksiyon denklemleri, bir bağımlı değişken ve bu değişkeni belirleyen bağımsız değişken veya değişkenlerden oluşur ve en küçük kareler yöntemi ile kurulur.

$$y = a + bx$$

y = bağımlı değişken

a, b = sabit değerler

x = bağımsız değişkeni gösterir.

Çalışmada incelenen her üründe dünya ve Türkiye için projeksiyonlar yapılmıştır. Yapılan projeksiyonlarda zaman serilerinin trend analizi yapılmıştır. Uygun trend denkleminin belirlenmesinde regresyon analizinden yararlanılmıştır. Uygulanan regresyon analizlerinde bağımsız değişken olarak öncelikli olarak yıllar alınmış ve farklı fonksiyon tipleri denenerek (üssel, doğrusal, logaritmik, hareketli ortalamalar), en yüksek r^2 değerini veren denklem seçilmiştir. R^2 değerinin uygun çıkmadığı durumlarda, ekim alanı, verim ve üretim miktarları arasındaki korelasyon incelenmiş ve bağımsız değişken olarak ekim alanı-verim projeksiyonları kullanılarak üretim miktarları tahmin edilmiştir. Elde edilen projeksiyon değerleri tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır.

3.2.2. Sabit Pazar Payı Analizi

Belirli bir pazarda bir ülkenin ihracat hacminde iki dönem arasında gerçekleşen değişimleri incelemek amacıyla kullanılan Sabit Pazar Payı Analizi (SPP), görülen değişimi farklı bileşenlere bölerek açıklar. Analiz tek bir ülkeyi ihracat pazarı kabul ederek yapılabileceği gibi birden fazla ülkeyi toplu pazar olarak kabul ederek de yapılabilir. Erlat ve Erlat (2012)'in çalışması temel alınarak formüller şu şekilde verilebilir;

$$S_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^N M_{ij}} = a_{ij}b_{ij}$$

$$a_{ij} = X_{ij}/M_{ij}$$

$$b_{ij} = M_{ij}/\sum_{i=1}^N M_{ij}$$

X_{ij} : A ülkesinin j ülkesine yaptığı i malı ihracatı,

M_{ij} : j ülkesinin i malında yaptığı toplam ithalat,

S_{ij} : A ülkesinin j ülkesine yaptığı i malı ihracatının, j ülkesinin toplam ithalatı içindeki payı,

a_{ij} : A ülkesinin j ülkesine yaptığı i malı ihracatının, j ülkesinin yaptığı toplam i malı ithalatı içerisindeki payı,

b_{ij} : j ülkesinin toplam ithalatı içerisinde i malı ithalatının oranı,

Başlangıç dönemi “0” ve bitiş dönemi “1” ile gösterilecek olursa, iki dönem arasındaki fark şu şekilde ifade edilebilir;

$$\Delta S_{ij} = S_{ij}^1 - S_{ij}^0 = a_{ij}^1 b_{ij}^1 - a_{ij}^0 b_{ij}^0$$

Denklem eşitlik olarak şu şekilde genişletilebilir,

$$\Delta S_{ij} = (a_{ij}^1 - a_{ij}^0) b_{ij}^0 + a_{ij}^0 (b_{ij}^1 - b_{ij}^0) + (a_{ij}^1 - a_{ij}^0) (b_{ij}^1 - b_{ij}^0)$$

Son formülde S_{ij} 'nin iki dönem arasında göstereceği fark üç unsura ayrılmış olur.

1. **Pazar Payı Etkisi** $[(a_{ij}^1 - a_{ij}^0) b_{ij}^0]$: İki dönem arasındaki farkın yalnızca a_{ij} değişiminden kaynaklanması halinde elde edilecek değer.
2. **Mal Bileşeni Etkisi** $[a_{ij}^0 (b_{ij}^1 - b_{ij}^0)]$: İki dönem arasındaki farkın yalnızca b_{ij} değişiminden kaynaklanması halinde elde edilecek değer.
3. **Mal Bileşimine Uyum Etkisi** $[(a_{ij}^1 - a_{ij}^0) (b_{ij}^1 - b_{ij}^0)]$: İhracatçı A ülkesinin, hedef pazarı olan j ülkesinin ithalatındaki farklılaşmaya $(b_{ij}^1 - b_{ij}^0)$ sağladığı uyumu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle $(a_{ij}^1 - a_{ij}^0)$ ile $(b_{ij}^1 - b_{ij}^0)$ aynı işareti taşıyorsa bu etki ΔS_{ij} değerini arttıracaktır.

SPP analizi tek bir hedef ülke için yapılabileceği gibi farklı ülkelerden oluşan bir grup pazarı için de yapılabilir. Bu durumda A ülkesinin bu hedef gruba yaptığı i malı ihracatının, grubun toplam ithalatı içindeki payı incelenmiş olur. Bu durumda SPP formülü;

$$S_{ij} = \sum_{j=1}^m X_{ij} / \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^m M_{ij} = \sum_{j=1}^m (a_{ij} b_{ij}) c_j = \sum_{j=1}^m s_{ij} c_j$$

$$c_j = \sum_{i=1}^N M_{ij} / \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^m M_{ij}$$

C_{ij} : j ülkesinin toplam ithalatının grup ülkelerinin toplam ithalatı içindeki payını göstermektedir. S_{ij} 'nin seçilen iki dönem arasındaki farkı $\Delta S_{ij} = S_{ij}^1 - S_{ij}^0$ bileşenlerine ayrıldığında aşağıdaki eşitlik elde edilir.

$$\begin{aligned} \Delta S_{ij} = & \sum_{j=1}^m (a_{ij}^1 - a_{ij}^0) b_{ij}^0 c_{ij}^0 + \sum_{j=1}^m (b_{ij}^1 - b_{ij}^0) a_{ij}^0 c_{ij}^0 \\ & + \sum_{j=1}^m (a_{ij}^1 - a_{ij}^0) (b_{ij}^1 - b_{ij}^0) c_{ij}^0 + \sum_{j=1}^m (c_{ij}^1 - c_{ij}^0) s_{ij}^0 \\ & + \sum_{j=1}^m (c_{ij}^1 - c_{ij}^0) (s_{ij}^1 + s_{ij}^0) \end{aligned}$$

Denklemdaki ilk üç bileşen daha önce açıklanan Pazar Payı Etkisi, Mal Bileşimi Etkisi ve Mal Bileşimine Uyum Etkisi ile aynıdır. Son iki bileşen ise şunlardır:

4. **Pazar Bileşimi Etkisi** [$\sum_{j=1}^m (c_{ij}^1 - c_{ij}^0) s_{ij}^0$]: Meydana gelen değişim yalnızca grup ülkeleri arasındaki pazar payı değişiminden kaynaklanırsa elde edilecek değerdir.
5. **Pazar Bileşimine Uyum Etkisi** [$\sum_{j=1}^m (c_{ij}^1 - c_{ij}^0) (s_{ij}^1 + s_{ij}^0)$]: A ülkesinin i malı ihracatında, grup içindeki pazar payı değişikliğine ($c_{ij}^1 - c_{ij}^0$) gösterdiği uyumu yansıtmaktadır (Erlat ve Erlat, 2012).

3.2.3. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler İndeksi

Açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (AKÜ) indeksi, ülkelerin ihracat başarısını değerlendirmek için kullanılan bir ölçüttür. Metotta bir ülkenin belirli bir ürünün ihracatında gösterdiği performansın, dünya veya seçilen rakip ülkelerin ihracat performansı ile mukayesesi yapılmaktadır. Böylece ülkelerin zayıf veya güçlü oldukları ürün grupları belirlenmektedir. Balassa (1965) tarafından yapılan çalışmalarla popülerlik kazandığı için Balassa indeksi (BI) olarak da bilinmektedir (Sanidas ve Shin, 2009).

$$BI = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{nj}/X_{nt})$$

X_{ij} = i ülkesinin toplam j ürünü ihracatı,

X_{it} = i ülkesinin toplam ihracatı,

X_{nj} = n ülkesi veya ülke grubunun toplam i ürünü ihracatı,

X_{nt} = n ülkesi veya ülke grubunun toplam ihracatı,

Balassa'nın açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksinde (BI), bir ülkenin bir mal veya sektördeki ihracatının toplam ihracatına oranı belirlenmekte ve bulunan sonuç rakip ülke veya ülke gruplarının sonuçlarıyla karşılaştırılmaktadır. Bu nedenle, X_{iw} teriminin tanımlanma şekli önemlidir. Analizin amacına göre bu değişken, dünya toplamını, seçilmiş ülke gruplarını veya tek bir ülkeyi gösterebilir (Balassa, 1965). Eğer $BI > 1$ ise bu durum karşılaştırmalı üstünlüğün varlığını gösterir. BI, 1'in ne kadar üzerinde ise karşılaştırmalı avantaj o derece yüksektir. $BI < 1$ ise bu durumda ülke, ilgili mal veya sektörde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir (Balassa ve Noland, 1989). Balassa indeksi sadece ülkenin açıklanmış karşılaştırmalı avantaja sahip olup olmadığını göstermektedir, bulunan avantaj veya dezavantajın kaynaklarını açıklamamaktadır (Serin ve Civan, 2008).

Balassa'nın geliştirdiği açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler indeksine alternatif olarak pek çok indeks önerilmiştir. Bunlardan literatürde en çok kullanılanları Vollrath'ın (1991) geliştirdiği Nispi Ticaret Avantajı (Relative Trade Advantage RTA), Nispi İhracat Avantajı (Relative Export Advantage RXA) ve Nispi İthalat Avantajı (Relative Import Advantage RMA) indeksleridir. Bu üç indekste baz noktası olarak 0 alınır ve pozitif değerler rekabetçi avantaja, negatif işaretler ise rekabetçi dezavantaja işaret eder (Utkulu ve Seymen, 2005; Vollrath, 1991). Nispi Ticaret Avantajının (RTA) değeri, Nispi İhracat Avantajı (RXA) ile Nispi İthalat Avantajı (RMA) arasındaki farka eşittir. Vollrath'ın Nispi İhracat Avantajı (RXA) ile Balassa'nın orijinal indeksi (BI) birbirinin aynısıdır (Bakhshinejad ve Zadeh, 2012).

$$RTA = RXA - RMA$$

$$RXA = BI = (X_{ij}/X_{it}) / (X_{nj}/X_{nt})$$

$$RMA = (M_{ij}/M_{it}) / (M_{nj}/M_{nt})$$

Formüllerde X ihracatı, M ithalatı göstermektedir.

M_{ij} = i ülkesinin toplam j ürünü ithalatı,

M_{it} = i ülkesinin toplam ithalatı,

M_{nj} = n ülkesi veya ülke grubunun toplam i ürünü ithalatı,

M_{nt} = n ülkesi veya ülke grubunun toplam ithalatı,

Sonuç olarak ilk indeks olan Nispi Ticaret Avantajı indeksi (RTA) şu şekli alır;

$$RTA = RXA - RMA = \left(\frac{X_{ij}}{X_{it}}\right) / \left(\frac{X_{nj}}{X_{nt}}\right) - \left(\frac{M_{ij}}{M_{it}}\right) / \left(\frac{M_{nj}}{M_{nt}}\right)$$

Vollrath'ın önerdiği ikinci ölçüm, nispi ihracat avantajının doğal logaritmasıdır (LnRXA):

$$LnRXA = LnBI\left(\frac{X_{ij}}{X_{it}}\right) / \left(\frac{X_{nj}}{X_{nt}}\right)$$

Vollrath'ın önerdiği üçüncü indeks olan açıklanmış rekabet üstünlüğü değeri (RC), Nispi İhracat Avantajının doğal logaritması (LnRXA) ile Nispi İthalat Avantajının doğal logaritmasının (LnRMA) farkına eşittir.

$$RC = LnRXA - LnRMA$$

Logaritmik dönüşümle, devlet müdahalesi gibi nedenlerle meydana gelen bozulmaların yarattığı olumsuzluğu gidermek amaçlanmaktadır. Ayrıca Vollrath'ın bu indeksleriyle ihracat ve ithalat verileri dikkate alınmakta, böylece arz ve talep dengesi takip edilebilmektedir (Utkulu, 2005; Kılıç, 2013). Sağladığı bu avantajlardan ötürü çalışmada Vollrath'ın RC, LnRXA ve RTA indeksleri kullanılmıştır.

3.2.4. SWOT Analizi

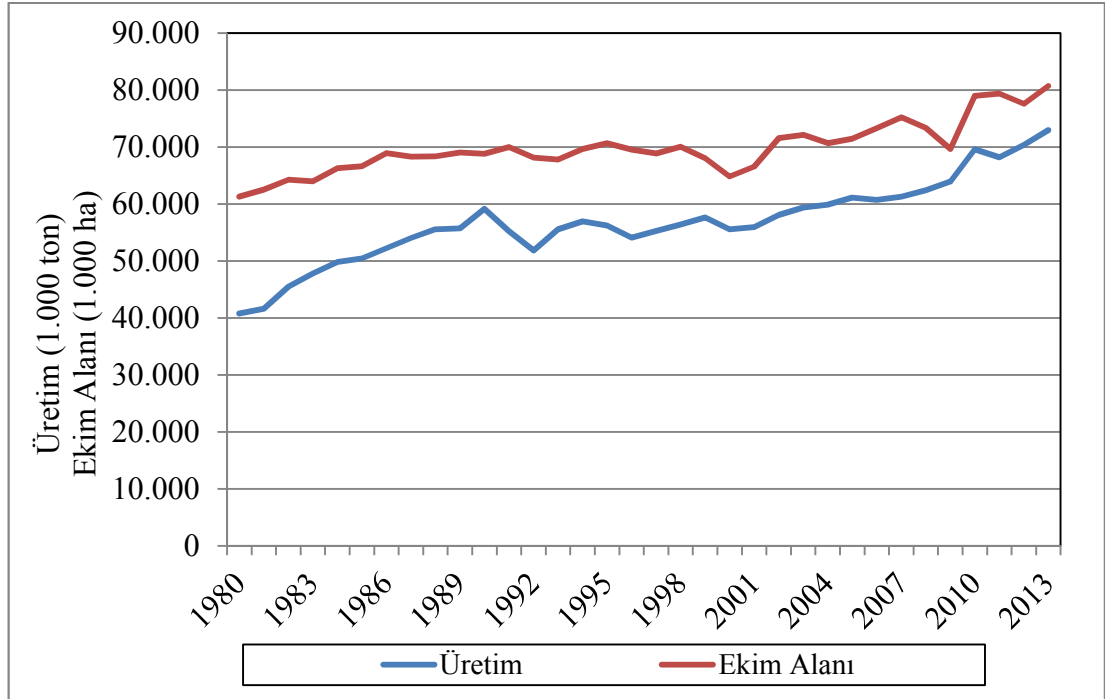
SWOT analiz yöntemi, incelenen sektörün güçlü (Strenghts) ve zayıf (Weaknesses) yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat (Opportunities) ve tehditleri (Threats) saptamakta kullanılmaktadır. SWOT Analizinde amaç; iç ve dış etkenleri dikkate alarak, mevcut güçlü yönlerden ve fırsatlardan en üst düzeyde yararlanacak, tehditlerin ve zayıf yanların etkisini en aza indirecek plan ve stratejiler geliştirmektir (Humphrey, 2005). SWOT analizi, sadece güçlü olunan ve büyük fırsatların yattığı alanlara odaklanmayı sağlamakla kalmayıp zayıf olunan ve gelecekte sektörü bekleyen tehditleri de görme yardımcı olur. Güçlü veya zayıf yönler içsel faktörler iken, fırsat ve tehditler dışsal faktörlerdir. SWOT analizinde, önce incelenen sektörün güçlü ve zayıf yönleri tablolar veya listeler halinde saptanır, daha sonra elde edilen verilerin ışığı altında tehdit ve fırsatlar yine tablo veya listeler halinde belirlenir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. Dünya Baklagiller Piyasası

Baklagiller, dünyada tahıllardan sonra en fazla ekimi yapılan ürün grubudur ve dünya genelinde iki milyardan fazla insanın temel protein kaynağıdır. İnsan beslenmesindeki bitkisel proteinlerin %22'si ile karbonhidratların %7'si, ayrıca hayvan beslenmesindeki proteinlerin %38'i ile karbonhidratların %5'i yemeklik tane baklagillerden sağlanmaktadır (Özdem, 2012). İnsan beslenmesindeki önemi nedeniyle, dünyanın hemen her bölgesinde baklagil üretimi yapılmaktadır. Üretici ülkeler genel olarak baklagil türlerinden bir veya ikisi üzerinde yoğunlaşmıştır (FAO, 2013). Buna göre, kuru fasulye üretimi Asya ve Amerika ülkelerinde, nohut üretimi Asya, Afrika ve Amerika ülkelerinde, bakla üretimi Asya, Afrika ve Avrupa ülkelerinde, mercimek üretimi Amerika ve Asya ülkelerinde, börölce üretimi Afrika ülkelerinde ve bezelye üretimi ise Avrupa ve Amerika ülkelerinde daha yoğun yapılmaktadır (Akova, 2010).

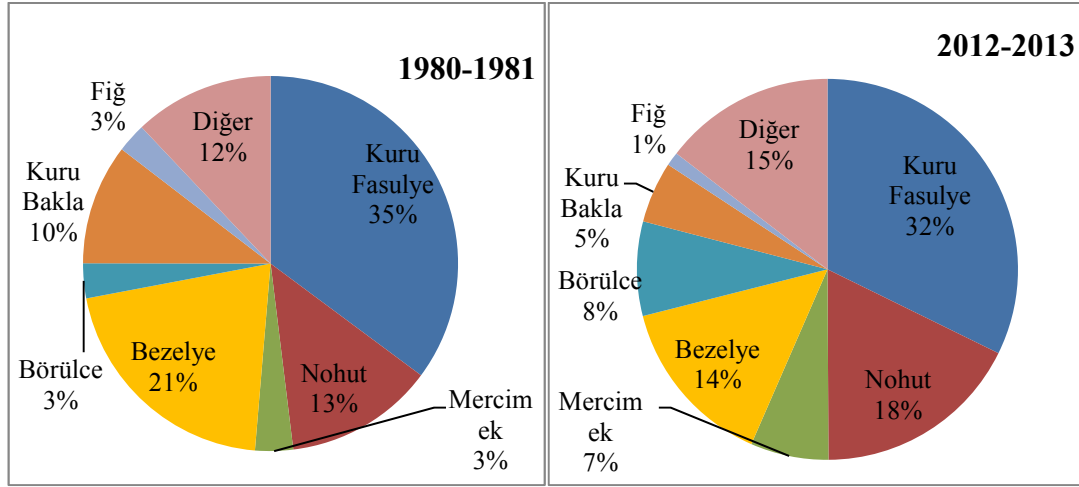
Dünya baklagil üretimi uzun yıllar boyunca genel bir artış trendi izlemiştir (Şekil 4.1.). 1980 yılında yaklaşık 40 milyon ton olan üretim 2013 yılında 73 milyon ton civarına yükselmiştir. Diğer taraftan, 1980 yılında yaklaşık 60 milyon hektar olan dünya baklagil ekim alanı son yıllarda belirgin dalgalanmalar göstererek 2013 yılında 81 milyon hektar civarına yükselmiştir (Ek Çizelge 2).

Şekil 4.1. Dünya baklagil üretimi ve ekim alanı (1980-2013)

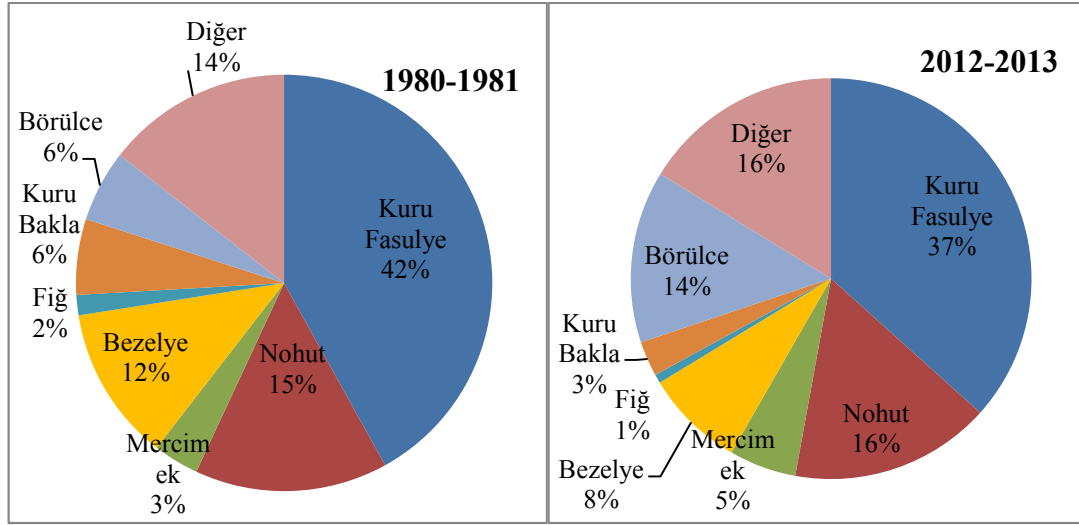
Kaynak: Ek Çizelge 1 ve 2

Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) baklagilleri sadece kuru tohumu için yetiştirilen tarla bitkileri olarak sınıflandırmakta ve yeşil fasulye, yeşil bezelye gibi türleri bu ürün grubunun dışında tutmaktadır. Buna göre günümüzde toplam dünya baklagil üretiminin en büyük kısmını %32 ile kuru fasulye oluşturmakta, onu %18 ile nohut ve %14 ile bezelye takip etmektedir. Bu üç ürün toplam baklagil üretiminin %60'ından fazlasını oluşturmaktadır. Bu ürünleri sırasıyla börülce (%8), mercimek (%7), kuru bakla (%5), fiğ (%1) ve diğer türler (%15) izlemektedir (Şekil 4.2.). Dünya baklagil ürün bileşiminde 1980'lerden günümüze bazı küçük değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim, kuru fasulye bu dönem boyunca en önemli baklagil ürünü olma özelliğini korurken, bezelyenin toplam üretimdeki oransal payı azalmış, nohudun payı ise artmıştır.

Şekil 4.2. Türlerine göre dünya baklagil üretimi
Kaynak: Ek Çizelge 1

Dünya baklagil ekim alanının %37'sinde kuru fasulye, %16'sında nohut ve %14'ünde börülce yetiştirilmektedir (Şekil 4.3.). Bu ürünleri sırasıyla bezelye (%8), mercimek (%5), kuru bakla (%3), fiğ (%1) ve diğer türler (%16) izlemektedir. Ekim alanlarında 1980-1981 yıllarına göre değişiklikler meydana gelmiştir. Kuru fasulye, dönem boyunca payı azalmış olmasına rağmen en çok yetiştirilen baklagil ürünü olmuş, nohut ise payını korumuştur. Diğer taraftan bezelyenin toplam ekim alanından aldığı pay azalmış, börülcenin payı ise önemli miktarda artmıştır. Günümüzde, kuru fasulye üretiminde Myanmar, Hindistan, Brezilya ve Çin; mercimek üretiminde Kanada, Hindistan, Türkiye ve Avustralya; nohut üretiminde ise Hindistan, Türkiye ve Avustralya öne çıkan ülkelerdir (GTHB, 2014).

Şekil 4.3. Türlerine göre dünya baklagil ekim alanı

Kaynak: Ek Çizelge 2

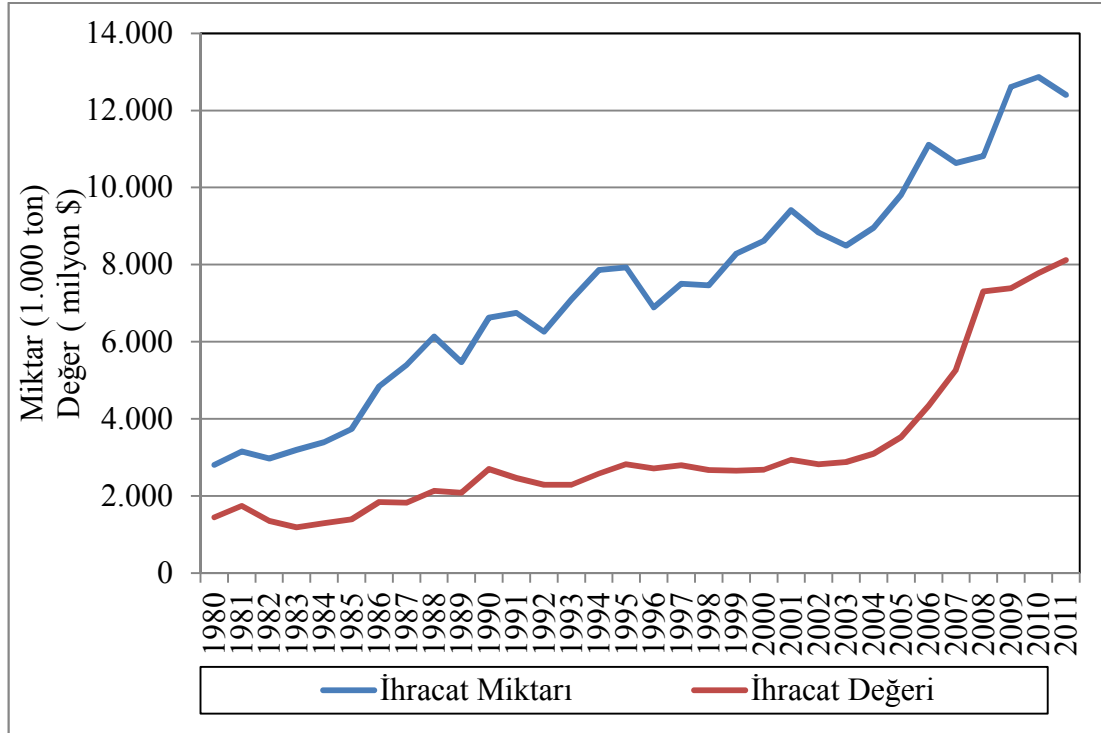
Dünya baklagil üretiminin dış ticarete konu olan kısmı 2010-2011 yıllarında %18 civarındadır (Çizelge 4.1.). Bu oranın 1980-1981 yıllarında yaklaşık %7 olduğu dikkate alınır, baklagil ürünlerinde dünya ticaret hacminin arttığı görülmektedir. İncelenen dönemde ihracat miktarı yaklaşık 3,0 milyon tondan, 12,6 milyon tona, ihracat değeri ise 1,6 milyar dolardan 8,0 milyar dolara yükselmiştir. Aynı dönemde üretim miktarındaki artışa oranla dış ticarete ayrılan baklagil miktarında görülen hem mutlak hem de oransal artış dikkat çekicidir. Bunun temel nedeni, Kanada, Avustralya ve Myanmar gibi ülkelerin ağırlıklı olarak dış satım amacıyla üretim yapmaları olmuştur.

Çizelge 4.1. Dünya baklagil üretimi, ihracat miktarı ve değeri

Yıl	Toplam Üretim (1000 ton)	İhracat		
		Miktar (1000 ton)	Üret. Pay (%)	Değer (Milyon \$)
1980-1981	41.216	2.980	7,2	1.595
1982-1983	46.661	3.085	6,6	1.269
1984-1985	50.160	3.568	7,1	1.344
1986-1987	53.163	5.117	9,6	1.833
1988-1989	55.649	5.801	10,4	2.106
1990-1991	57.215	6.686	11,7	2.583
1992-1993	53.730	6.676	12,4	2.290
1994-1995	56.606	7.895	13,9	2.698
1996-1997	54.693	7.196	13,2	2.754
1998-1999	57.041	7.873	13,8	2.665
2000-2001	55.770	9.015	16,2	2.811
2002-2003	58.741	8.662	14,7	2.852
2004-2005	60.541	9.384	15,5	3.311
2006-2007	61.024	10.870	17,8	4.803
2008-2009	63.205	11.711	18,5	6.283
2010-2011	68.922	12.636	18,3	7.952

Kaynak: FAO, 2013

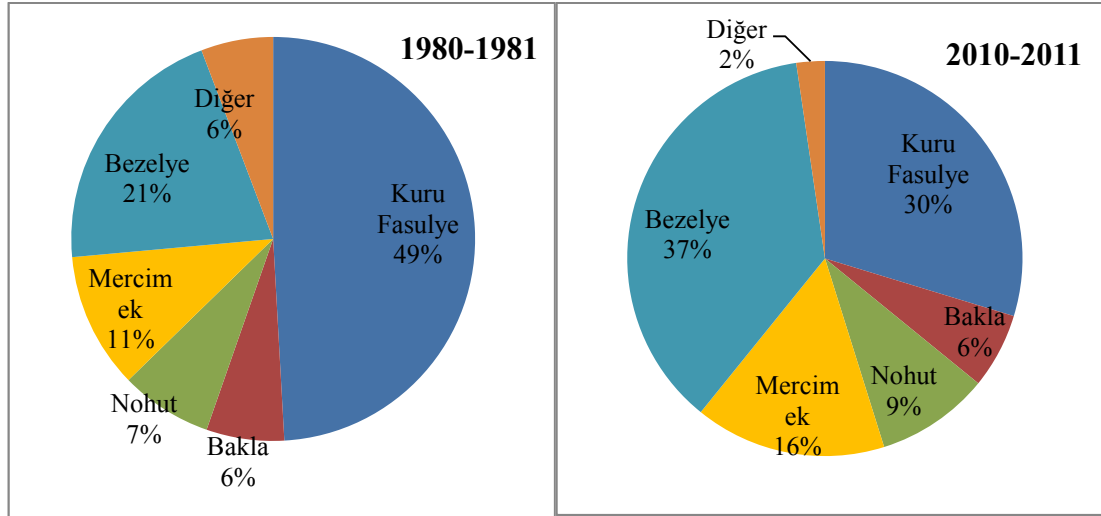
Dünya baklagil ihracat miktarı ve değerini gösteren grafik incelendiğinde, ihracat miktarının genel olarak artış trendi izlediği, buna karşın ihracat değerinin 2004 yılına kadar yataya yakın, durağan sayılabilecek bir trend izlediği ve sonrasında arttığı görülmektedir (Şekil 4.4.). Ancak, yaşanan finansal krizler nedeniyle dünya genelinde görülen talep daralması nedeniyle ürünlerin birim fiyatları düşmüştür (Akder, 2008).

Şekil 4.4. Dünya baklagil ihracat miktarı ve değeri (1980-2011)

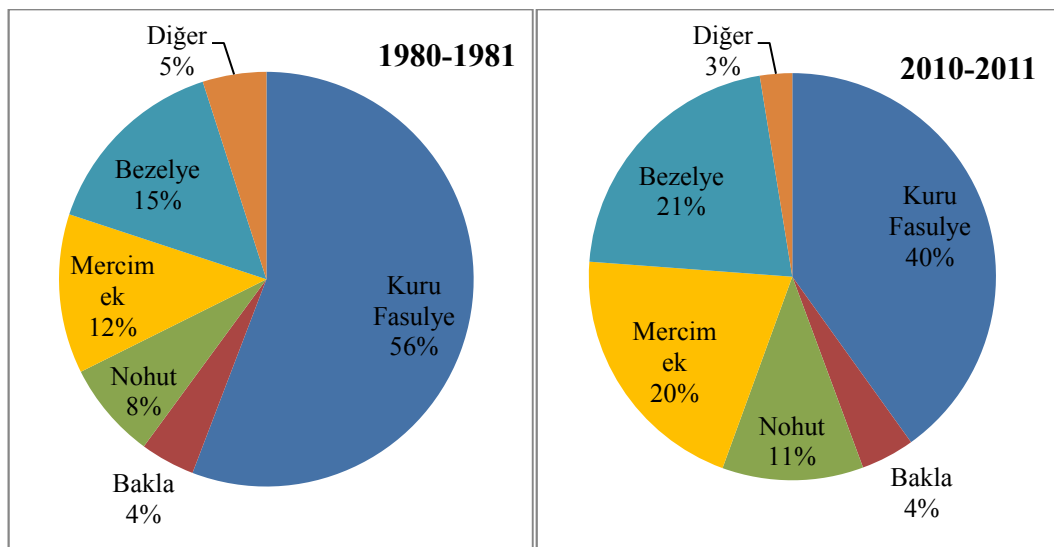
Kaynak: Ek Çizelge 3 ve 4

1980-1981 yıllarında dünya baklagil ihracatının miktar olarak %49'unu kuru fasulye oluşturmuş, onu %21 ile bezelye, % 11 ile mercimek, %7 ile nohut, %6 ile bakla ve %6 ile diğer türler takip etmiştir (Şekil 4.5.). Dünya baklagil ihracatında incelenen dönemde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim, 2010-2011 yıllarında toplam baklagil ihracatının %37'sini bezelye, %30'unu kuru fasulye, %16'sını mercimek, %9'unu nohut, %6'sını bakla ve %2'sini diğer türler oluşturmuştur. Bu değişimde, bezelye ve mercimek ihracatının diğer ürünlere kıyasla daha fazla artması etkili olmuştur (Ek Çizelge 3).

Şekil 4.5. Türle göre dünya baklagil ihracat miktarındaki gelişme
Kaynak: Ek Çizelge 3

Benzer bir karşılaştırmayı ihracat değeri açısından yaptığımızda, 1980-1981 yıllarında toplam dünya baklagil ihracat değerinin yarısından fazlasını kuru fasulye (%56) oluşturmuş, onu bezelye (%15), mercimek (%12), nohut (%8), bakla (%4) ve diğer türler (%5) izlemiştir. 2010-2011 yıllarında ise önemli oransal gerilemeye rağmen ihracat değerinin büyük kısmını yine kuru fasulye (%40) oluşturmuş, bu ürünü bezelye (%21), mercimek (%20), nohut (%11), bakla (%4) ve diğer türler (%3) izlemiştir (Şekil 4.6.).

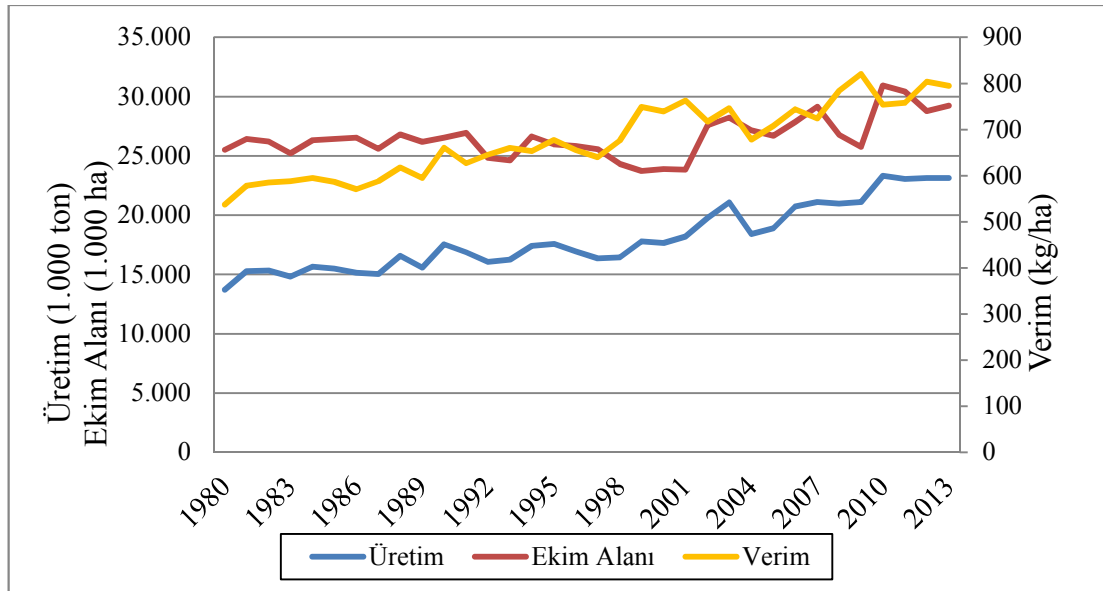
Şekil 4.6. Türle göre dünya ihracat değerindeki gelişme
Kaynak: Ek Çizelge 4

Dünya ihracatında önemli bir yere sahip bezelyenin, Türkiye dış ticaretinde payı önemsiz sayılabilecek derecede düşüktür. Bu nedenle çalışmanın bundan sonraki kısımlarına bezelye dahil edilmemiş, çalışmada yemeklik baklagillerden Türkiye ticaretinde önemli olan kuru fasulye, nohut ve mercimek ürünleri incelenmiştir.

4.1.1. Dünya Kuru Fasulye Piyasası

4.1.1.1. Dünya Kuru Fasulye Üretimi

Dünya ekim alanı ve üretim miktarı bakımından kuru fasulye en önemli baklagil ürünüdür. Dünya kuru fasulye ekim alanı 1980-2001 yılları arasında 25 milyon hektar düzeyinde durağan bir seyir izlemiş, 2001 yılından itibaren ise sert iniş ve çıkışlar göstermekle birlikte genel olarak artmış ve 29,2 milyon hektara ulaşmıştır (Şekil 4.7.).

Şekil 4.7. Dünya kuru fasulye üretim miktarı, ekim alanı ve verimi (1980-2013)

Kaynak: Ek Çizelge 5

Dünya kuru fasulye verimi 1980'lerden itibaren artan bir seyir izlemiştir. Nitekim, 1980 yılında yaklaşık 538 kg/ha olan verim, 2013 yılında 792 kg/ha civarına yükselmiştir.

Dünya kuru fasulye üretim miktarı incelenen dönemde yaklaşık 13,7 milyon tondan artan bir trend izleyerek 23,1 milyon tona ulaşmıştır (Şekil 4.7). Bu artışta ekim alanından daha çok yükselen verim düzeyi etkili rol oynamıştır.

2012-2013 yıllarında dünya kuru fasulye üretimin yaklaşık yarısı %44'ü Myanmar, Hindistan ve Brezilya tarafından gerçekleştirilmiştir ve ekim alanının yaklaşık yarısı (%49) yine bu üç ülkede bulunmaktadır (Çizelge 4.2.). Özellikle Hindistan tek başına toplam ekim alanının üçte birlik kısmını barındırmaktadır. Bu üç ülkenin dışındaki diğer önemli üretici ülkeler arasında Çin, ABD, Meksika ve Tanzanya yer almaktadır. Üretimin önemli bir kısmı (%35) küçük paylar halinde çok sayıdaki diğer ülkeler arasında dağılmaktadır.

Çizelge 4.2. Ülkelere göre kuru fasulye üretim miktarı, ekim alanı ve verimi(1)

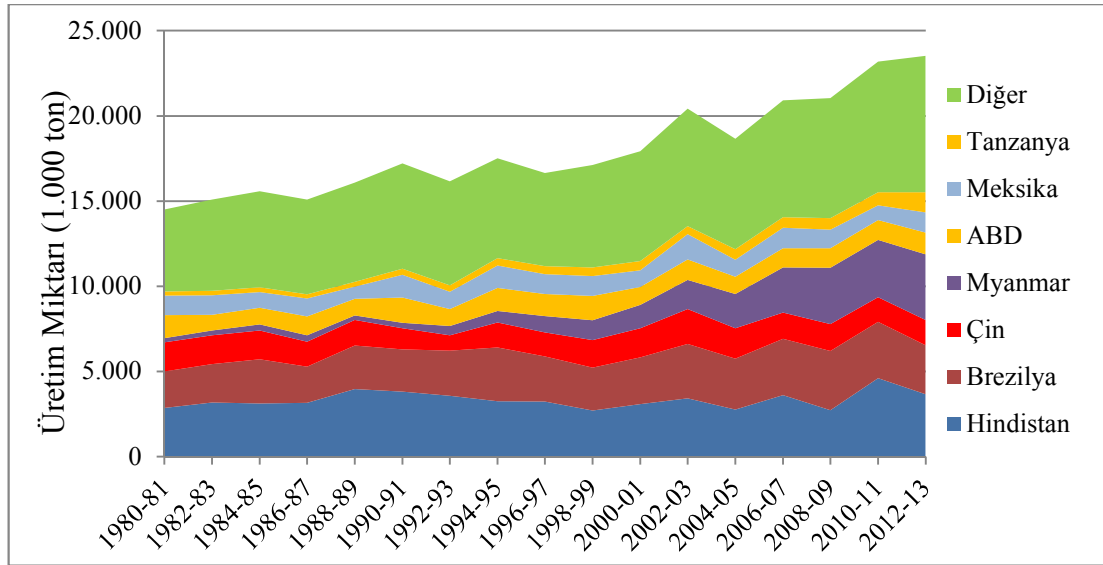
Ülkeler	Üretim Miktarı (ton)	Pay (%)	Ekim Alanı (ha)	Pay (%)	Verim (kg/ha)
Myanmar	3.850.000	16,4	2.725.000	9,3	1.413
Hindistan	3.670.000	15,6	9.100.000	31,1	403
Brezilya	2.865.649	12,2	2.770.247	9,5	1.034
Çin	1.485.349	6,3	950.750	3,3	1.561
ABD	1.279.382	5,4	607.373	2,1	2.105
Meksika	1.187.746	5,1	1.656.918	5,7	716
Tanzanya	1.174.634	5,0	1.315.000	4,5	893
Diğer	8.015.495	34,1	10.150.880	34,7	790
Dünya	23.528.254	100	29.276.167	100	907

(1) 2012-2013 ortalamasına göre;
Kaynak: FAO, 2013

Dünya ortalaması yaklaşık 907 kg/ha olan kuru fasulye verimi ülkeler arasında ciddi farklılıklar göstermekte ve ABD'de 2.105 kg/ha seviyesine çıkarken, Hindistan'da 403 kg/ha seviyesine kadar düşmektedir (Çizelge 4.2.). Hindistan'ın dünya kuru fasulye ekim alanı ve üretim miktarından aldığı payların arasındaki orantısızlık verimden kaynaklanmaktadır. Dünya kuru fasulye ekim alanının %31'ine sahip olan Hindistan düşük verim düzeyi nedeniyle toplam üretimden sadece %16

oranında pay almıştır. Diğer taraftan üretim miktarı açısından %16'lık payla birinci sırada yer alan Myanmar bu üretimi dünya ekim alanının yaklaşık %9'luk kısmı üzerinde gerçekleştirmiştir.

1980-2013 döneminde dünya kuru fasulye üretiminin ülkeler itibarıyla gelişimi Şekil 4.8'de verilmiştir.

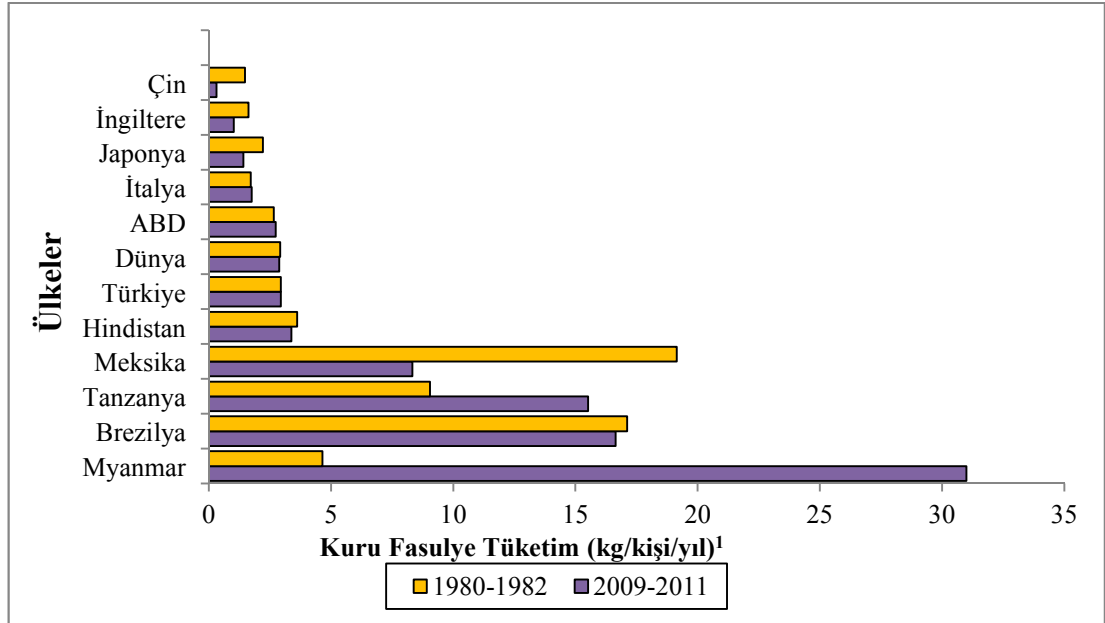
Şekil 4.8. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye üretimi (1980-2013)

Kaynak: Ek Çizelge 6

İncelenen dönemde en dikkat çekici gelişmeyi Myanmar göstermiştir. Dönem başında önemsiz sayılabilecek miktarda kuru fasulye üreten Myanmar, dönem sonunda yaklaşık 3,8 milyon ton üretim miktarıyla en büyük kuru fasulye üreticisi olmuştur. Bu ülkeyi dönem boyunca üretiminde belirgin bir değişiklik olmayan Hindistan 3,7 milyon tonla takip etmiştir. İncelenen dönemde Brezilya ve Tanzanya üretimleri hafif artış göstermiş, Çin, ABD ve Meksika'nın üretimleri ise nispeten sabit kalmıştır. Çok sayıdaki diğer ülkelerin üretim miktarları da incelenen dönemde artmıştır.

4.1.1.2. Dünya Kuru Fasulye Tüketimi

Baklagiller arasında dünyada en fazla üretilen ve dolayısıyla da tüketilen ürün kuru fasulyedir. Çalışmada kişi başı tüketim miktarları ülkenin yıllık üretiminden tohumluk miktarıyla, üretim ve pazarlama kayıplarının çıkarılması ve ithalat-ihracat farkının eklenip toplam nüfusa bölünmesiyle bulunmuştur. Baklagil ürünleri uygun koşullarda uzun süre depolanabildikleri için sektörde stokçuluk yaygındır. Bir önceki üretim yılından kalan ürünlerin ihraç edilmesi nedeniyle, özellikle ihracata yönelik üretim yapan ülkelere ait kişi başı tüketim miktarlarında önemli farklılıklar görülebilmektedir. Bu nedenle, marjinal yılların yanıltıcı etkisini en aza indirmek amacıyla tüketim miktarları 3 yıllık ortalama olarak verilmiştir (Şekil 4.9.). Tüm ülkeler için 2009-2011 yılları ortalaması alınmıştır. Ancak, Myanmar'a ait 2011 ihracat rakamındaki keskin daralma nedeniyle ortaya çıkan anormal tüketim miktarının etkisini hafifletmek amacıyla, sadece bu ülke için 2008-2010 yılları temel alınmıştır. Buna göre, son dönemde dünya ortalaması 2,9 kg olan kişi başı kuru fasulye tüketimi, Myanmar'da 31,0 kg, Brezilya'da 16,7 kg, Tanzanya'da 15,6 kg, Meksika'da 8,3 kg, Hindistan'da 3,4 kg ve Türkiye'de 2,9 kg olarak bulunmuştur. 1980-1982 döneminde dünya ortalaması yine 2,9 kg olan kişi başı kuru fasulye tüketimi Meksika'da 19,1 kg, Brezilya'da 17,1 kg, Tanzanya'da 9,1 kg, Myanmar'da 4,6 kg, Hindistan'da 3,6 kg, Türkiye'de 2,9 kg olarak hesaplanmıştır.

Şekil 4.9. Seçilmiş ülkelerde kişi başı kuru fasulye tüketimi (1980-2011)

¹ KBT=(Üretim-Tohumluk-Kayıplar+İthalat-İhracat)/Nüfus

Kaynak: Ek Çizelge 7

Şekilde en çok dikkat çeken nokta hiç şüphesiz ülkelerin arasındaki farklılık ve Myanmar'ın yüksek tüketim miktarıdır. Myanmar'da 1990 yılından itibaren hızla artan baklagil üretimi daha çok ihracat amacıyla yapılmakta ve her yıl toplam üretimin yaklaşık yarısı ihraç edilmektedir. Myanmar kuru fasulye ihracatının çok büyük bir kısmını Hindistan (76%), Singapur (11%) ve Çin'e (5%) yapmaktadır (FAO, 2013). Son yıllarda iyi giden hava koşullarının da etkisiyle bu hedef pazarlarda baklagil üretimi artmıştır. İhraç pazarlarındaki daralma nedeniyle Myanmar'da iç tüketim miktarı yüksek çıkmıştır.

4.1.1.3. Dünya Kuru Fasulye Ticareti

Dünya kuru fasulye üretiminin önemli bir kısmı üretici ülkelerin iç piyasalarında tüketilmektedir. Üretimin dış ticarete konu olan kısmı 1980-1981 yıllarında %10 ve 2010-2011 yıllarında ise %16 olmuştur (Çizelge 4.3.). Aynı dönemde dünya üretimindeki yükseliş de dikkate alınır, kuru fasulye ticaretinin hem mutlak hem de oransal olarak arttığı görülmektedir.

Dünya kuru fasulye ihracat miktarı incelendiğinde 1980-2011 yılları arasında dalgalı ancak genel olarak artan bir seyir izlediği görülmektedir (Çizelge 4.3). Nitekim ihraç edilen kuru fasulye miktarı 1980-1981 döneminde yaklaşık 1,5 milyon ton iken, 2010-2011 yılında 3,8 milyon tona ulaşmıştır. Meydana gelen artış 2,6 kat civarındadır.

Çizelge 4.3. Dünya kuru fasulye üretimi, ihracat miktarı ve değeri

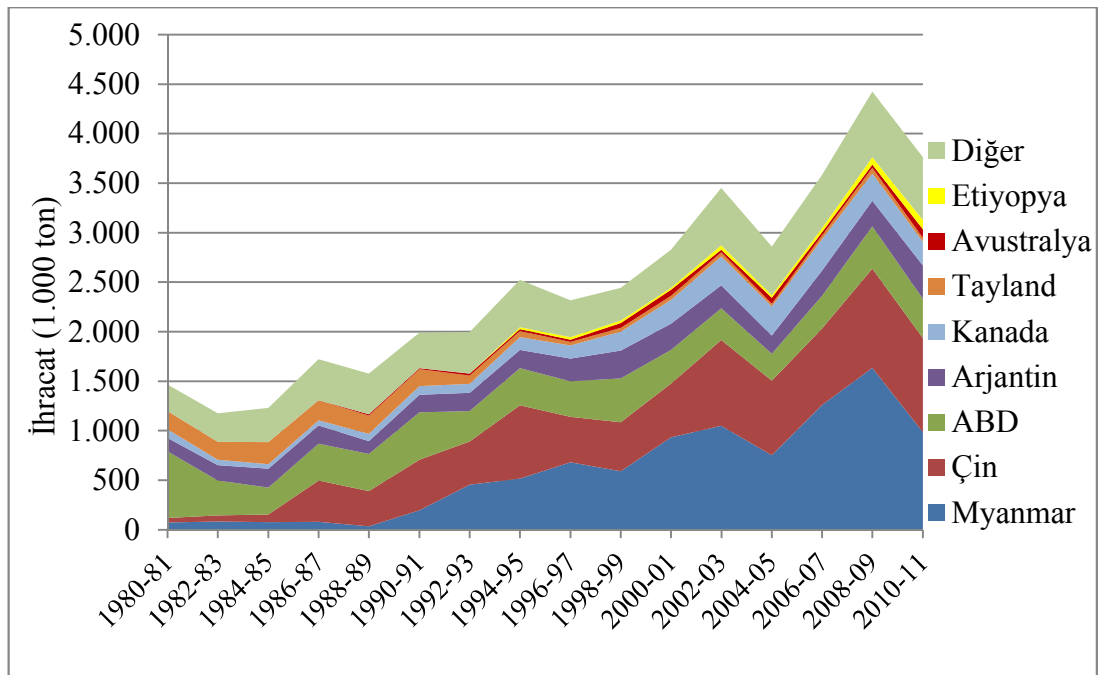
Yıl	Toplam Üretim (1000 ton)	İhraç Oranı (%)	İhracat			
			Miktar (1000 ton)	İndeks*	Değer (Milyon \$)	İndeks*
1980-81	14.495	10,1	1.467	100	895	100
1982-83	15.084	7,8	1.175	80	567	63
1984-85	15.582	7,9	1.232	84	553	62
1986-87	15.095	11,4	1.723	117	680	76
1988-89	16.075	9,8	1.577	107	757	85
1990-91	17.214	11,6	1.991	136	982	110
1992-93	16.155	12,4	1.997	136	858	96
1994-95	17.504	14,4	2.524	172	1.235	138
1996-97	16.642	13,9	2.317	158	1.187	133
1998-99	17.109	14,3	2.442	166	1.217	136
2000-01	17.921	15,8	2.827	193	1.176	131
2002-03	20.420	16,9	3.452	235	1.358	152
2004-05	18.654	15,3	2.859	195	1.331	149
2006-07	20.919	17,1	3.582	244	2.195	245
2008-09	21.043	21,0	4.425	302	3.426	383
2010-11	23.191	16,2	3.760	256	3.184	356

Kaynak: FAO, 2013

* 1980-1981 = 100

Diğer taraftan ihracat değeri 1980-1981 yıllarında yaklaşık 895 milyon dolar, 2010-2011 yıllarında ise 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir ve meydana gelen artış yaklaşık 3,6 kattır. Bu dönemde, kuru fasulye ihracat değerinin ihracat miktarından daha hızlı arttığı dikkate alınır, dünya piyasalarında kuru fasulyenin değer kazandığı söylenebilir. Kuru fasulyenin değerlenmesine paralel olarak, ihracata konu olan kuru fasulye miktarındaki artış da üretim miktarındaki artıştan daha fazla olmuştur. 2004-2005 döneminde önemli üretici ülkelerde yaşanan kuraklık nedeniyle üretim miktarı ve buna bağlı olarak ihracat miktarı gerilemiştir.

1980-1981 döneminde toplam kuru fasulye ihracatının neredeyse yarısını (%46) ABD gerçekleştirmiş, onu sırasıyla Tayland (%13), Arjantin (%9), Kanada (%6), Myanmar (%5) ve diğer ülkeler (%21) izlemiştir (Şekil 4.10.). 2010-2011 döneminde ise Myanmar, dünya ihracatının yaklaşık %26'sını gerçekleştirmiş ve lider kuru fasulye ihracatçısı olmuştur. Bu ülkeyi Çin (%25), ABD (% 11), Arjantin (%9), Kanada (%6), Etiyopya (%3), Avustralya (%2), Tayland (%1) ve diğer ülkeler (%17) izlemiştir.

Şekil 4.10. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye ihracatı (1980-2011)

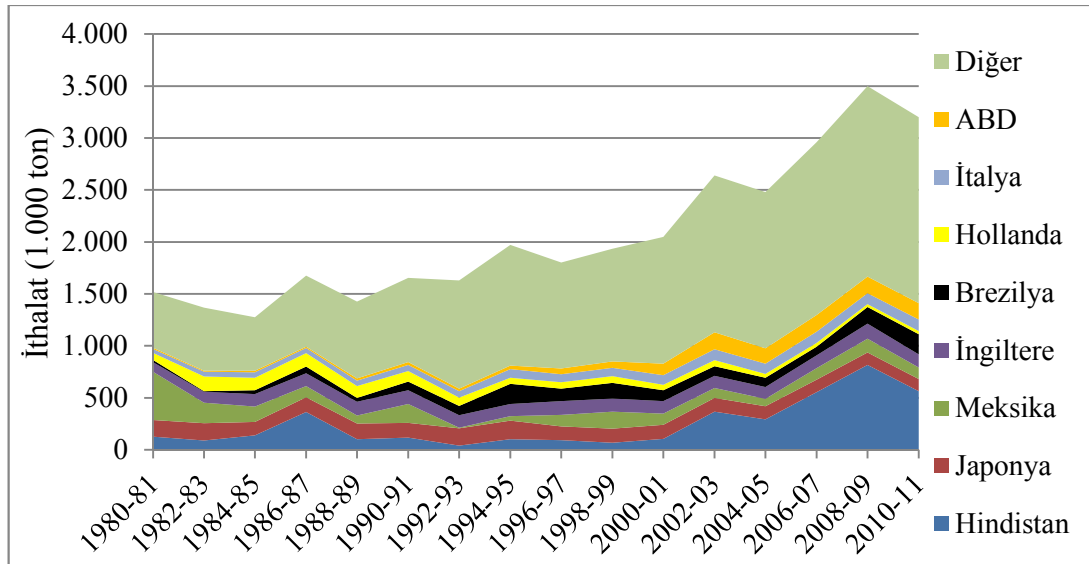
Kaynak: Ek Çizelge 8

Ülkeler bazında çalışma döneminde önemli değişimler meydana gelmiştir. 1980-1981 döneminde dünya ihracatının büyük kısmını gerçekleştiren ABD'nin kuru fasulye ihracatı ilerleyen yıllarda azalmış, Myanmar ve Çin'in ihracatı ise artmıştır. Miktar açısından önemsiz olmakla birlikte, Arjantin'in kuru fasulye ihracatı istikrarlı bir görünüm sergilemiş, Kanada ve Etiyopya ihracatı artmış, Tayland'ın ise azalmıştır. En büyük birinci ve üçüncü kuru fasulye üreticisi olan Hindistan ve Brezilya ilk 10 ihracatçı ülke arasında bulunmamaktadır. Bu durum, söz konusu ülkelerin kuru fasulye üretimini, öncelikli olarak iç tüketim amacıyla yaptığını

göstermektedir. Diğer taraftan en büyük 10 kuru fasulye üreticisi arasında bulunmayan Kanada ve Arjantin'in dünya ihracatında ilk 5 ülke içinde yer almaları dikkate değerdir (FAO, 2013). Bu durum, kuru fasulye üretiminin söz konusu ülkelerde daha çok dış satım amacıyla yapıldığını göstermektedir.

Kuru fasulye pek çok ülke mutfağında yeri olan bir üründür. Bu nedenle, dünyanın hemen her tarafında tüketilmekte ve küçük miktarlarda da olsa üretimi ve ticareti yapılmaktadır (Gaytancıoğlu, 2009). Nitekim dünya kuru fasulye ithalatı 1980'lerden itibaren 1,5 milyon tondan, 2011 yılında 3,2 milyon tona yükselmiştir (Şekil 4.11). Dönem başında (1980-1981) önemli kuru fasulye ithalatçıları arasında Meksika (%30), Japonya (%11), Hindistan (%8), İngiltere (%6), Hollanda (%4), İtalya (%2), Brezilya (%2), ABD (%1) ve diğer ülkeler (%35) bulunmaktadır.

Dönem sonunda (2010-2011) ise önemli kuru fasulye ithalatçıları arasında Hindistan (%18), Brezilya (%6), ABD (%5), İngiltere (%4), Japonya (%4), İtalya (%4), Meksika (%3) ve Hollanda (%1) yer alırken dünya kuru fasulye ithalatının yarısından fazlası (%56) çok sayıda diğer ülkeler arasında dağılmaktadır.

Şekil 4.11. Seçilmiş ülkelere göre dünya kuru fasulye ithalatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 9

İncelenen dönemde özellikle Meksika kuru fasulye ithalatı önemli derecede azalmıştır. Diğer taraftan, Hindistan'ın artan nüfusuna paralel olarak kuru fasulye

ithalatı gittikçe hızlanan bir artış göstermiş ve 1980-1981 dönemindeki yaklaşık 130 bin tondan 2010-2011 döneminde 560 bin ton seviyesine yükselmiştir. Hindistan geniş kuru fasulye ekim alanına ve üretim miktarına rağmen iç talebini karşılayamamakta ve halen büyük miktarda kuru fasulye ithalatına gereksinim duymaktadır. Hindistan ile benzer bir durum sergileyen Brezilya da iç talebini karşılamakta güçlük çekmekte ve ikinci büyük ithalatçı ülke konumundadır. Bir diğer önemli durum ise ABD'nin hem ithalat hem de ihracatta önemli bir konuma sahip olmasıdır. ABD kuru fasulye ihracatının yaklaşık %11'ini yaparak üçüncü büyük ihracatçı olurken, ithalat cephesinde miktar açısından yaklaşık %5'lik payla yine üçüncü büyük ithalatçı ülke olmuştur (Şekil 4.10. ve 4.11.). ABD'deki ithalat artışında, artan Latin nüfusu, sağlıklı beslenme talebi ve gıda yardım programları etkili olmaktadır (Schumacher ve Boland, 2011). İthalatçı ülke rakamlarında Japonya'nın durumu da dikkate değerdir. Toplam dünya kuru fasulye ithalatının yaklaşık %4'ünü gerçekleştiren Japonya, bu miktar için toplam ithalat değerinin %6'sı oranında yüksek bir ödeme yapmıştır. Meksika'nın kuru fasulye ithalatı ise 1990'lı yılların başında bitme noktasına gelmiş, ancak daha sonra tekrar artarak 2010-2011 döneminde %4 oranına yaklaşmıştır (Şekil 4.11.).

4.1.1.4. Dünya Kuru Fasulye Projeksiyonları

Çalışmanın bu bölümünde kuru fasulye üretimi, tüketimi ve ihracatının gelecekteki durumunu öngörebilmek amacıyla projeksiyonlar yapılmıştır. Üretim ve ihracat projeksiyonlarında 2000-2011 yılları arasında gerçekleşen değerler kullanılmış ve en yüksek r^2 değerini veren regresyon denklemi temel alınarak 2016 ve 2020 yılları için tahminler yapılmıştır (Ek Çizelge 36). Kişi başı tüketim değerlerinin hesaplanmasında FAO tarafından hazırlanan nüfus tahminlerinden faydalanılmıştır. Kişi başı tüketim miktarının gerçeğe en yakın şekilde bulunabilmesi amacıyla, üretim miktarından %4,5 oranında tohumluk payı ve %3,5 oranında üretim ve pazar kayıpları çıkartılarak kullanılabilir kuru fasulye miktarı bulunmuştur. Bu oranların belirlenmesinde TÜİK tarafından Türkiye için verilen kayıp ve tohumluk miktarları dikkate alınmış ve bu oranların dünya için de aynı olacağı kabul edilmiştir.

Bulunan kullanılabilir kuru fasulye miktarı, tahmini nüfusa bölünerek kişi başı tüketim miktarı türetilmiştir.

2011 yılında dünya kuru fasulye üretimi yaklaşık 23,1 milyon ton, ihracatı 3,3 milyon ton ve kişi başı kuru fasulye tüketimi 3,00 kg olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.4.). Yapılan projeksiyonlara göre 2016 yılında dünya kuru fasulye üretiminin yaklaşık 29 milyon ton, ihracatının 3,7 milyon ton ve kişi başı kuru fasulye tüketiminin ise 3,58 kg olması beklenmektedir. 2020 yılı için artış trendinin devam etmesi ve üretimin yaklaşık 30,4 milyon ton, ihracatının 3,9 milyon ton ve kişi başı kuru fasulye tüketiminin 3,60 kg olması beklenmektedir. İhracat miktarının üretim miktarına göre daha yavaş artması nedeniyle gelecekte üretimden ihracata ayrılan payın azalacağı öngörülmektedir. Nitekim, 2011 yılında kuru fasulye üretiminin %14,4'ü ihracata konu olurken, yapılan projeksiyonlarda bu oranın 2016 yılında %12,9 ve 2020 yılında ise %12,8 olması beklenmektedir.

Çizelge 4.4. Dünya kuru fasulye üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2011)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	23.061.590	29.014.340	30.366.491
Tüketim (kg/kişi)	3,00	3,58	3,60
İhracat (ton)	3.321.726	3.737.982	3.892.790
İhracat Oranı (%)	14,4	12,9	12,8

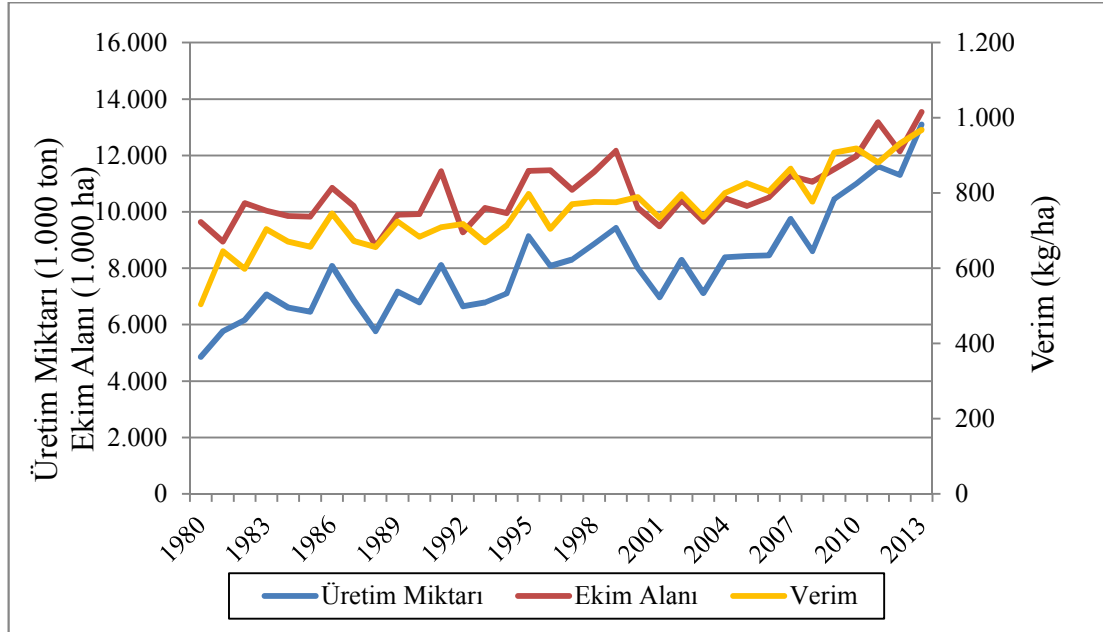
Kaynak: Ek Çizelge 36

4.1.2. Dünya Nohut Piyasası

4.1.2.1. Dünya Nohut Üretimi

Dünya nohut ekim alanı 1980-2013 yılları arasında dalgalanarak artmıştır. Dönem başında 9,6 milyon hektar olan ekim alanı dönem sonunda 13,5 milyon hektara yükselmiştir (Şekil 4.12.). İncelenen dönemde nohut verimi de dalgalı bir seyir izleyerek artmıştır. 1980 yılında 504 kg/ha olan verim, 2013 yılında 968 kg/ha düzeyine ulaşmıştır. Ancak, verim ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermektedir (Çizelge 4.5.). Dünya nohut üretimi 4,9 milyon tondan, 13,1 milyon tona

yükselmiştir. Meydana gelen bu artışta, genişleyen ekim alanlarının yanı sıra yükselen verimin de katkısı olmuştur

Şekil 4.12. Dünya nohut ekim alanı, üretim miktarı ve verimi (1980-2013)

Kaynak: Ek Çizelge 10

Ülkeler bazında nohut üretimi incelendiğinde, 2012-2013 yıllarında büyük kısmın (%66,9) Hindistan tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir (Çizelge 4.5.). Bu ülkeyi sırasıyla Avustralya (%6,0), Pakistan (%4,2), Türkiye (%4,1), Myanmar (%4,0), Etiyopya (%2,7), İran (%2,5) ve diğer ülkeler (%7,0) izlemiştir. Dünya nohut ekim alanının büyük kısmı (%69,2) yine Hindistan'da bulunmaktadır. Bunu sırasıyla Pakistan (%7,9), İran (%4,3), Avustralya (%3,0) Türkiye (%3,2), Myanmar (%2,6), Etiyopya (%1,4) ve diğer ülkeler (%6,1) izlemektedir.

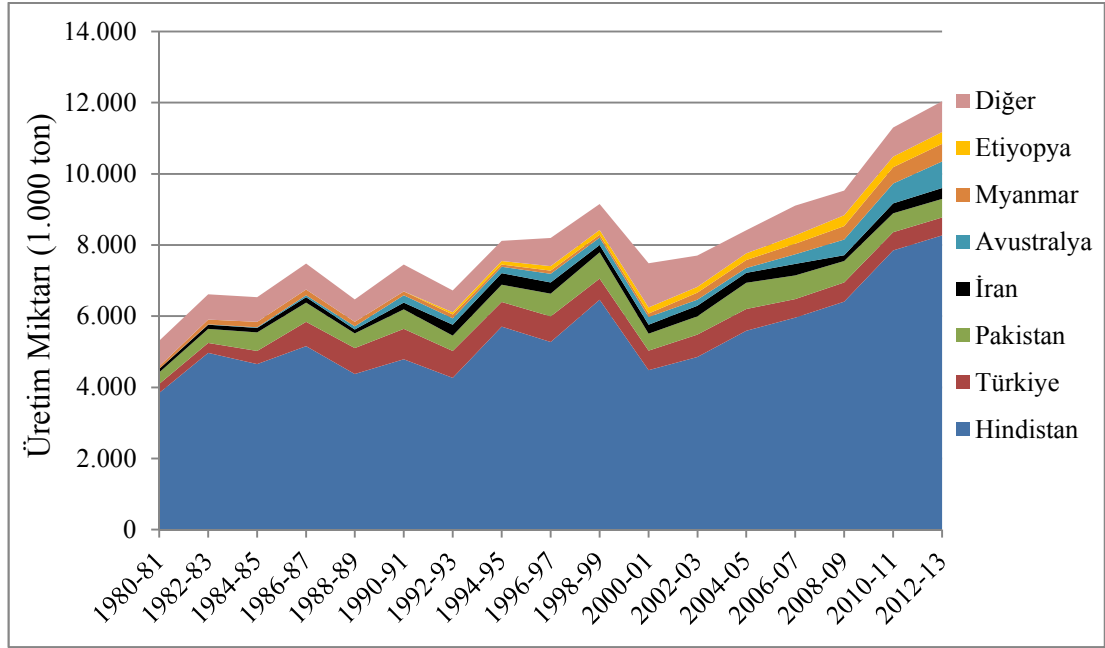
Çizelge 4.5. Önemli nohut üreticisi ülkeler ve toplam üretimdeki paylar⁽¹⁾

Ülkeler	Üretim (ton)	Pay (%)	Ekim Alanı (ha)	Pay (%)	Verim (kg/ha)
Hindistan	8.266.250	66,9	8.960.000	69,2	923
Avustralya	743.336	6,0	514.835	4,0	1.447
Pakistan	521.000	4,2	1.023.500	7,9	516
Türkiye	512.000	4,1	419.900	3,2	1.220
Myanmar	495.000	4,0	335.500	2,6	1.475
Etiyopya	329.599	2,7	180.880	1,4	1.876
İran	305.000	2,5	557.500	4,3	547
Diğer	865.702	7,0	789.787	6,1	1.307
Dünya	12.357.530	100	12.942.915	100	954

⁽¹⁾ 2012-2013 ortalamasına göre

Kaynak: FAO, 2013

Hem üretim miktarı hem de ekim alanı bakımından Hindistan'da bir yoğunlaşmanın varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. İncelenen dönem boyunca bu durum değişmemiştir (Şekil 4.13.). Nitekim, 1980-1981 yıllarında 3,8 milyon ton olan Hindistan nohut üretimi (%72), 2012-2013 yıllarında 8,3 milyon tona (%67) yükselmiştir. Türkiye ve Pakistan incelenen dönem boyunca nohut üretimindeki önemlerini korumuşlardır. 1990'lı yıllardan itibaren üretimlerini arttıran Avustralya, Etiyopya ve kısmen Myanmar dönem sonunda önemli nohut üreticisi ülkeler arasında yer almıştır.

Şekil 4.13. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut üretimi (1980-2013)

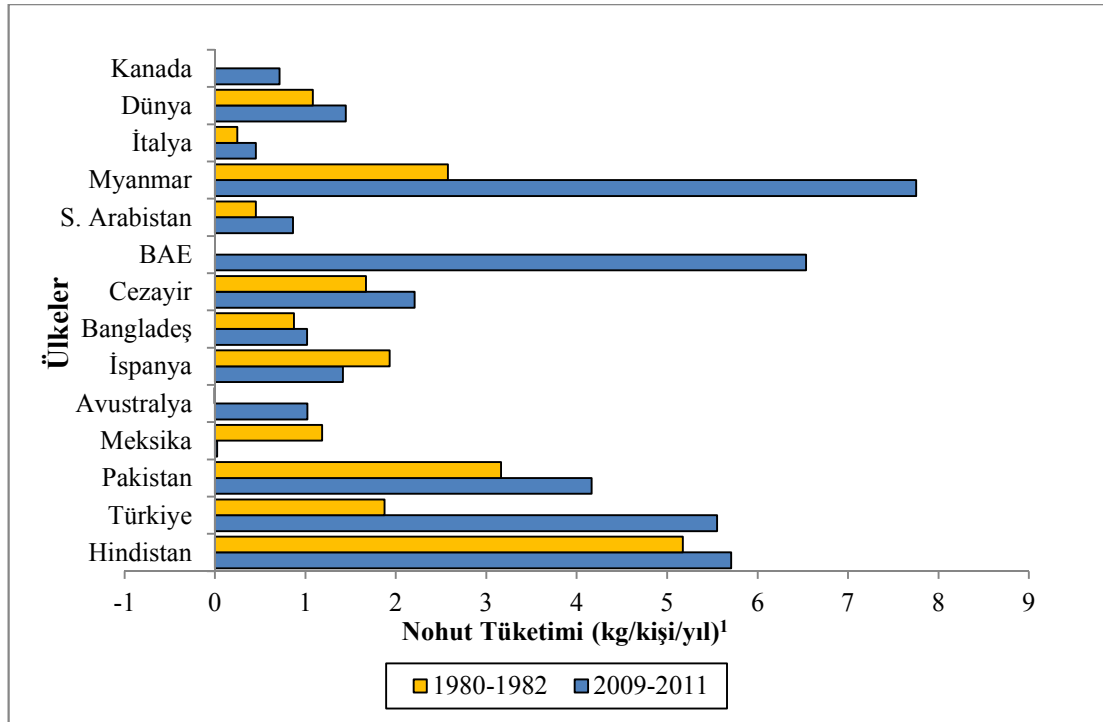
Kaynak: Ek Çizelge 11

Dünya nohut üretimi genel olarak kabuli ve desi olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır. Üretiminin yaklaşık %15'i kabuli, %85'i ise desi tip nohuttur (AAFC, 2009). Kabuli tip nohutlar iri taneli, açık krem renkli ve ince kabukludur. Önemli kabuli üreticileri arasında Türkiye, Meksika, Suriye, İran, Etiyopya ve Kanada yer almaktadır. Desi tipi nohutlar ise küçük ebatlı, kahverengi ve kalın kabukludur. Önemli desi tip nohut üreticileri Hindistan, Pakistan, Myanmar, Bangladeş, Avustralya ve Kanada'dır (CICILS, 2014). Kabuli tip nohutlar dane olarak tüketilmekte ve daha yüksek fiyattan satılmaktadır. Desi tip nohutlar ise daha çok un halinde tüketilmekte ve daha düşük fiyattan satılmaktadır (Akova, 2010; Gaytancıoğlu ve ark., 2006).

4.1.2.2. Dünya Nohut Tüketimi

Dünya kişi başı nohut tüketimi 1980-1982 yılları ortalaması 1,1 kg ve 2009-2011 ortalaması ise 1,4 kg olmuştur (Şekil 4.14.). Ülkeler bazında incelendiğinde, 1980-1982 yıllarında kişi başı nohut tüketimi Hindistan'da 5,2 kg, Pakistan'da 3,2 kg, Türkiye'de 1,9 kg, Myanmar'da 2,6 kg, İspanya'da 1,9 kg, Cezayir'de 1,7 kg ve

Meksika’da 1,2 kg olarak bulunmuştur. Çalışma döneminin sonunda nohut tüketimi kuraklıkla boğuşan Meksika ve İspanya dışındaki tüm ülkelerde artmıştır (Şekil 4.14.). Buna göre, 2009-2011 yıllarında kişi başı nohut tüketimi Hindistan’da 5.7 kg, Pakistan’da 4,2 kg, Türkiye’de 5,6 kg, Myanmar’da 7,8 kg, İspanya’da 1,4 kg, Cezayir’de 2,2 kg ve Meksikada 0,01 kg olarak hesaplanmıştır.

Şekil 4.14. Seçilmiş ülkelerde kişi başı nohut tüketimi (1980-2011)

¹ KBT=(Üretim-Tohumluk-Kayıplar+İthalat-İhracat)/Nüfus

Kaynak: Ek Çizelge 12

Şekilde en çok dikkat çeken nokta ülkeler arasındaki farklılıktır. Önemli bir nohut alıcısı olan Hindistan’ın son dönemde artan iç üretimi, dünya nohut ticaretinin temel belirleyicisi olmuş ve Hindistan’a nohut ihraç eden ülkelerde kişi başı tüketim miktarının yüksek çıkmasına sebebiyet vermiştir.

ABD’de yapılan araştırmalarda, ülkede artan Hispanik nüfus ve sağlıklı beslenmeye olan ilgi nedeniyle son yıllarda baklagil ve özellikle nohut tüketiminin artmakta olduğu bildirilmektedir (Hansen, 2013; USDA, 2013). Örneğin, nohutla yapılan Ortadoğu kökenli bir yemek olan humus, ABD’de 2005 yılında 5 milyon dolarlık bir sektörken 2011 yılında 350 milyon dolarlık hızlı büyüyen bir sektör

haline gelmiştir (Hansen, 2013). Ayrıca, baklagiller düşük gelirli gruba yapılan gıda yardım programında önemli tutmaktadır. 2014 yılında yaklaşık 45 Milyon kişinin yararlandığı programın toplam maliyeti 74 Milyar dolar olmuştur (USDA, 2015).

4.1.2.3. Dünya Nohut Ticareti

Dünya nohut üretiminin 1980-1981 yıllarında yaklaşık %4'ü, 2010-2011 yıllarında ise yaklaşık %10'u dış ticarete konu olmuştur (Çizelge 4.6.). Meydana gelen bu oransal artış, dünya nohut ihracat miktarının üretim miktarından daha hızlı artmasından kaynaklanmıştır.

Çizelge 4.6. Dünya nohut üretimi, ihracat miktarı ve değeri

Yıllar	Toplam Üretim (1000 ton)	İhraç Oranı (%)	İhracat			
			Miktar (1000 ton)	İndeks*	Değer (Milyon \$)	İndeks*
1980-81	5.311	4,1	220	100	121	100
1982-83	6.615	3,7	244	111	103	85
1984-85	6.532	3,9	254	115	116	96
1986-87	7.476	5,3	396	180	144	119
1988-89	6.472	8,1	523	238	196	162
1990-91	7.451	6,9	517	235	227	188
1992-93	6.719	7,3	488	222	185	153
1994-95	8.121	4,7	384	175	224	185
1996-97	8.199	9,0	738	335	319	264
1998-99	9.148	6,1	561	255	262	217
2000-01	7.487	12,0	897	408	399	330
2002-03	7.702	10,8	829	377	351	290
2004-05	8.410	9,5	803	365	399	330
2006-07	9.104	9,8	889	404	563	465
2008-09	9.525	11,2	1.067	485	706	583
2010-11	11.306	10,4	1.174	534	893	738

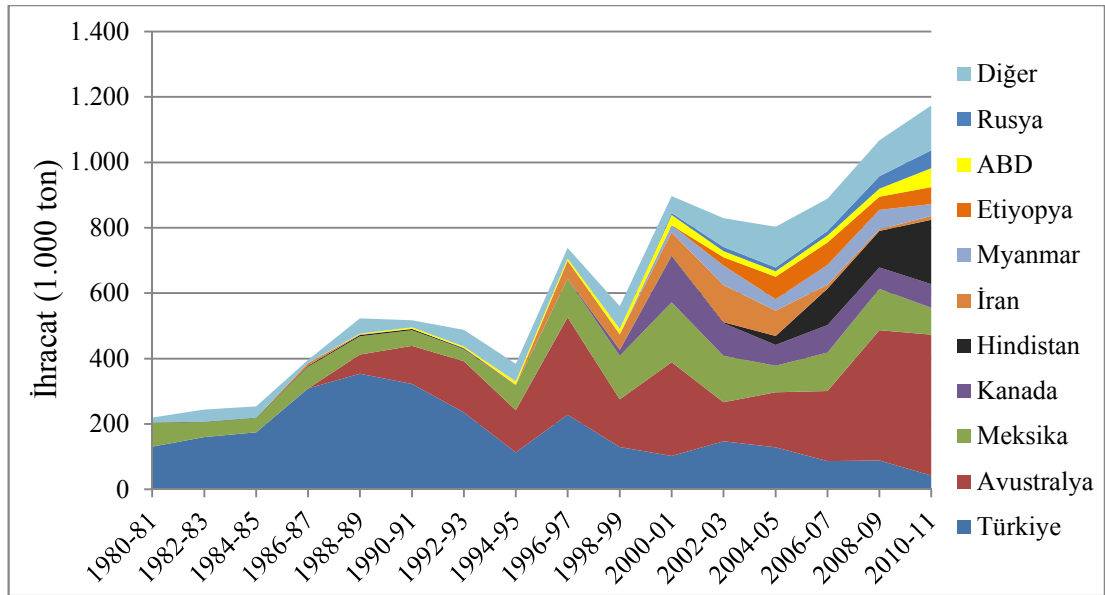
*1980-81=100

Kaynak: FAO, 2013

Dünya nohut ihracatı 1980-1981 yıllarında yaklaşık 220 milyon ton, 2010-2011 yılları arasında ise 1,2 milyon ton civarında olmuştur (Çizelge 4.6.). Değer açısından bakıldığında, 1980-1981 yıllarında yaklaşık 121 milyon dolarlık nohut

ihracatı yapılırken, 2010-2011 yıllarında ihracat değeri 893 milyon dolarla en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Çalışma döneminde toplam dünya nohut üretimi yaklaşık 2 kat, ihracat miktarı 5 kat ve ihracat değeri 7 kat artmıştır. Bu durum dış piyasalarda nohudun değerlendirildiğini göstermektedir.

İncelenen dönem başında dünya nohut ihracatının neredeyse tamamı Türkiye (%59,1) ve Meksika (%33,6) tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 4.15.). 1980'li yıllar boyunca nohut ihracatına hakim olan Türkiye'nin ihracatı izleyen yıllarda azalmıştır. İncelenen dönem boyunca Meksika nohut ihracatındaki önemini miktar olarak korumayı başarmış, ancak piyasaya yeni giren aktörler karşısında oransal önemini yitirmiştir. Buna karşın, Meksika ürettiği kaliteli kabulü tip nohudu, dünya fiyatlarının üstünden satabilmekte ve yüksek ihracat geliri de elde etmektedir.

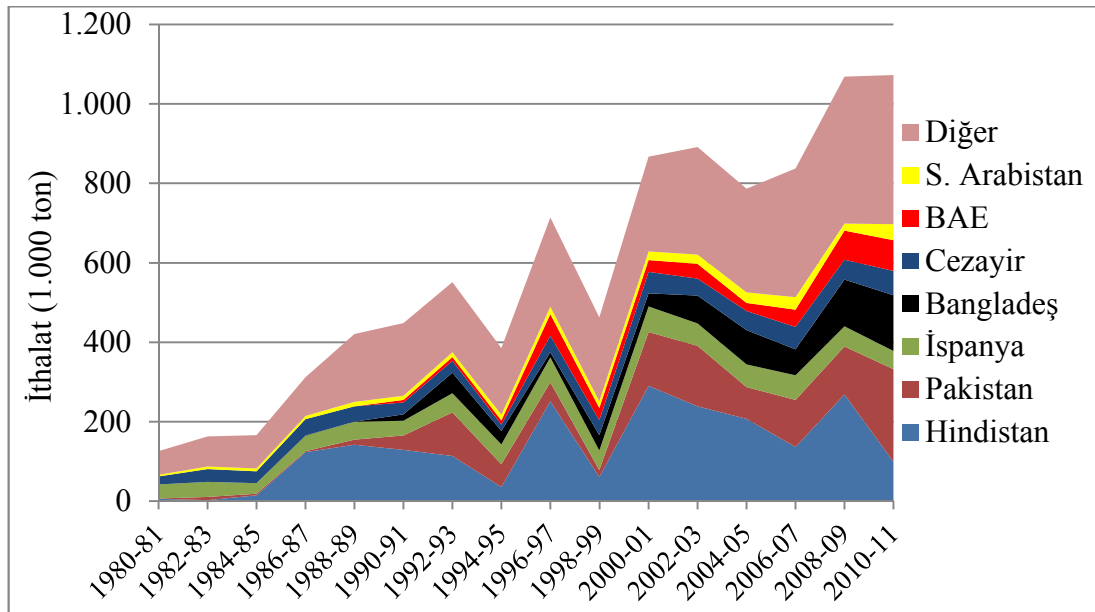
Şekil 4.15. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut ihracatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 13

Şekil 4.15'de en çok dikkat çeken nokta, 1988-1989 dönemine kadar hiç nohut ihracatı olmayan Avustralya'nın gösterdiği belirgin büyümedir. Dönem sonu itibariyle dünya nohut ihracatının en büyük kısmını Avustralya (%36,7) gerçekleştirmiş, bu ülkeyi Hindistan (%16,8), Meksika (%7,0), Kanada (%6,2), ABD (%4,9), Rusya (%4,7), Etiyopya (%4,4), Türkiye (%3,7), Myanmar (%3,2) ve diğer ülkeler (%11,7) izlemiştir (Şekil 4.15.). Bu yıllarda, Avustralya kendi nohut

üretimini yaklaşık %73'ünü, Meksika %80'ini, Kanada %59'unu ve ABD ise %46'sını ihraç etmiştir (Ek Çizelge 11 ve 13). Bu durum nohut üretiminin bu ülkelerde ihracat amacıyla yapıldığını göstermektedir. Hindistan ise uluslararası piyasada daha yüksek fiyattan alıcı bulan kabulü tip nohut ihraç etmekte ve daha ucuz desi tip nohut ithal etmektedir. Böylece, dış ticaret açığını kapatmaya çalışmaktadır (AAFC, 2009; PULSEAUS, 2013).

Dünya nohut ithalatının 1980-1981 yıllarında büyük kısmını İspanya (%28,6) ve Cezayir (%15,9) gerçekleştirmiştir (Şekil 4.16.). Bu ülkeleri Hindistan (%4,8), Suudi Arabistan (%3,2) ve Pakistan (%0,8) izlerken, ithalatın yaklaşık yarısı (%46,8) çok sayıda ülkeler arasında küçük paylar halinde dağılmıştır. Dönem sonunda yaklaşık 1,1 milyon tona ulaşan nohut ithalatının yaklaşık %21,7'ini Pakistan yapmıştır ve bu ülkeyi sırasıyla Bangladeş (%13,0), Hindistan (%9,2), BAE (%7,2), Cezayir (%5,7), İspanya (%4,3), Suudi Arabistan (%3,7) ve diğer ülkeler (%34,9) izlemiştir.

Şekil 4.16. Seçilmiş ülkelere göre dünya nohut ithalatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 14

İncelenen dönem boyunca İspanya ve Cezayir ithalat miktarları çok fazla değişmemiş olmasına rağmen, dünya nohut ithalatının hızla artması nedeniyle dönem sonunda bu ülkelerin nohut ithalatındaki payları oldukça azalmıştır (Şekil 4.16.).

Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve yakın zamanda BAE'nin nohut ithalatında görülen artışlar dikkat çekicidir. Büyük üretim kapasitesine karşın Hindistan iç talebini karşılayamamakta ve her yıl önemli miktarda nohut ithal etmektedir. Benzer bir duruma sahip olan Pakistan son dönemde en büyük beşinci nohut üreticisi olmasına karşın, dünyanın en çok nohut ithal eden ülkesi olmuştur. Ancak dünya nohut ithalatındaki hızlı yükseliş sadece bu ülkelerden kaynaklanmamaktadır. Dünyada pek çok ülke giderek artan oranda nohut ithal etmeye başlamıştır. Bu sebeple nohut, sunduğu pazar çeşitliliği nedeniyle, ülkemiz ihracatçılarının göz ardı etmemesi gereken önemli bir ticari üründür.

4.1.2.4. Dünya Nohut Projeksiyonları

Çalışmanın bu bölümünde nohut üretimi, ihracatı ve tüketiminin gelecekteki durumuna yönelik tahminler yapılmıştır. Kurulan projeksiyon denklemlerinde zaman serisi olarak 2000-2011 yılları arasında gerçekleşen değerler kullanılmıştır. Tahminlerin oluşturulmasında izlenen yöntem daha önce anlatıldığı için bu bölümde tekrar edilmemiştir (bkz. syf. 36).

Dünya nohut üretimi 2011 yılında 11,6 milyon ton, ihracat miktarı ise 1,1 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Toplam üretimin çok büyük kısmı üretici ülkelerde yurt içi tüketimde kullanılmış, %9,6'sı ihraç edilmiştir (Çizelge 4.7.). Yine 2011 yılında kişi başı nohut tüketimi 1,50 kg olarak gerçekleşmiştir.

Yapılan projeksiyonlarda, 2016 yılında nohut üretiminin 13,1 milyon ton, ihracat miktarının 1,4 milyon ton ve kişi başı tüketimin 1,61 kg olması beklenmektedir. 2020 yılında ise nohut üretiminin yaklaşık 14,6 milyon ton, ihracat miktarının 1,5 milyon ton ve kişi başı tüketim miktarının ise 1,71 kg olacağı tahmin edilmektedir. Üretimden ihracata ayrılan payın 2016 yılında %10,3 ve 2020 yılında %10,4 olması beklenmektedir.

Çizelge 4.7. Dünya nohut üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

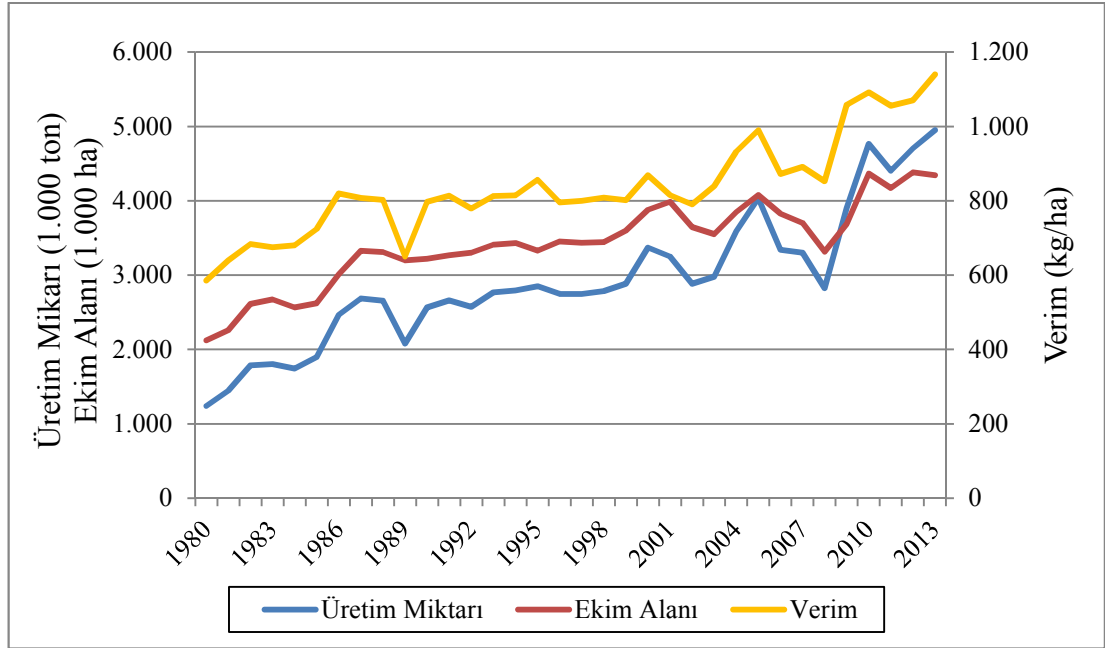
Parametreler	Gerçekleşen (2011)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	11.609.723	13.129.333	14.571.529
Tüketim (kg/kişi)	1,50	1,61	1,71
İhracat (ton)	1.114.171	1.350.955	1.511.863
İhracat Oranı (%)	9,6	10,3	10,4

Kaynak: Ek Çizelge 37

4.1.3. Dünya Mercimek Piyasası

4.1.3.1. Dünya Mercimek Üretimi

Dünya mercimek ekim alanı 1980-2013 yılları arasında dalgalı ancak artan bir seyir izlemiştir ve dönem başında 2,1 milyon hektardan dönem sonunda 4,3 milyon hektara ulaşmıştır (Şekil 4.17.). İncelenen dönemde verim miktarında da benzer bir artış söz konusudur. Dönem başında 585 kg/ha olan verim dalgalanarak dönem sonunda 1.140 kg/ha civarına yükselmiştir. Dünya mercimek üretim miktarı ise 1980 yılında yaklaşık 1,2 milyon tondan, 2013 yılında 4,5 milyon tona ulaşmıştır (Şekil 4.17.). 1980-2013 yılları arasında mercimek ekim alanı ve verimi yaklaşık 2 kat artarken, aynı dönemde üretim miktarı 3 kattan fazla artmıştır. Üretim miktarındaki artışta, ekim alanı ve verim birlikte etkili olmuştur. İncelenen dönemde baklagil türleri arasında oransal olarak en büyük üretim artışı mercimekte meydana gelmiştir (Ek Çizelge 1). Bu artışta en önemli neden Kanada'nın üretiminin yaklaşık 40 kat artmasıdır.

Şekil 4.17. Dünya mercimek ekim alanı, üretim miktarı ve verimi (1980-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 15

Ülkeler bazında bakıldığında, 2012-2013 yıllarında dünya mercimek üretiminin yarısından fazlasını (%58,1) Kanada ve Hindistan gerçekleştirmiştir (Çizelge 4.8.). Bu ülkeleri sırasıyla Türkiye (%8,9), Avustralya (%8,2), ABD (%4,8), Nepal (%4,5) ve diğerleri (%15,5) izlemiştir. Aynı dönemde dünya mercimek ekim alanının yine önemli kısmı (%64,3) Hindistan ve Kanada'da bulunmaktadır. Bu ülkeleri Türkiye (%5,9), Nepal (%4,7), Avustralya (%4,0), ABD (%3,7) ve diğerleri (%17,3) izlemiştir. Türkiye ekim alanı ve üretim miktarı bakımından üçüncü sırada bulunmasına karşın, Hindistan ve Kanada rakamlarıyla olan farkın büyüklüğü dikkat çekmektedir.

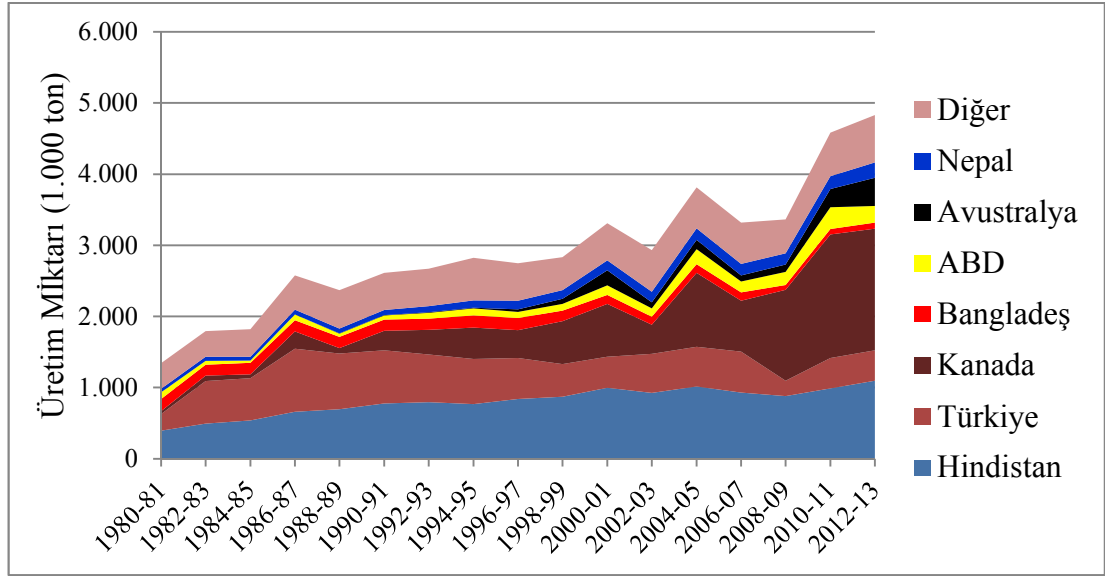
Çizelge 4.8. Önemli mercimek üreticisi ülkeler ve toplam üretimdeki paylar⁽¹⁾

Ülkeler	Üretim (ton)	Pay (%)	Ekim alanı (ha)	Pay (%)	Verim (kg/ha)
Kanada	1.709.200	35,4	979.050	22,4	1.751
Hindistan	1.096.350	22,7	1.827.500	41,9	600
Türkiye	427.500	8,9	259.328	5,9	1.664
Avustralya	393.550	8,2	175.950	4,0	2.237
ABD	234.077	4,8	161.268	3,7	1.471
Nepal	217.566	4,5	207.076	4,7	1.051
Diğer	750.793	15,5	753.326	17,3	1.012
Dünya	4.829.036	100	4.363.498	100	1.068

⁽¹⁾ 2012-2013 ortalamasına göre
Kaynak: FAO, 2013

Dünya ortalaması 1.068 kg/ha olan mercimek verimi ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermekte ve Avustralya'da 2.237 kg/ha seviyesine çıkarken, Hindistan'da 600 kg/ha civarına kadar düşmektedir (Çizelge 4.8.). Ekim alanı bakımından önemli sayılabilecek bir farkla lider olan Hindistan, düşük verim düzeyi nedeniyle bu performansı üretime yansıtamamaktadır. Diğer taraftan, gelişmiş ülkeler arasında yer alan Kanada yüksek verim düzeyi sayesinde miktar olarak en büyük mercimek üreticisi olmuştur. Kanada ile benzer bir durum ülkemiz için de geçerlidir. Nitekim, 1.664 kg/ha olan Türkiye verim düzeyi, dünya ortalamasının oldukça üzerinde bulunmaktadır.

Ülkeler bazında incelenen dönem boyunca mercimek üretiminin gelişimi Şekil 4.18.'de verilmiştir.

Şekil 4.18. Seçilmiş ülkelere göre mercimek üretimi (1980-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 16

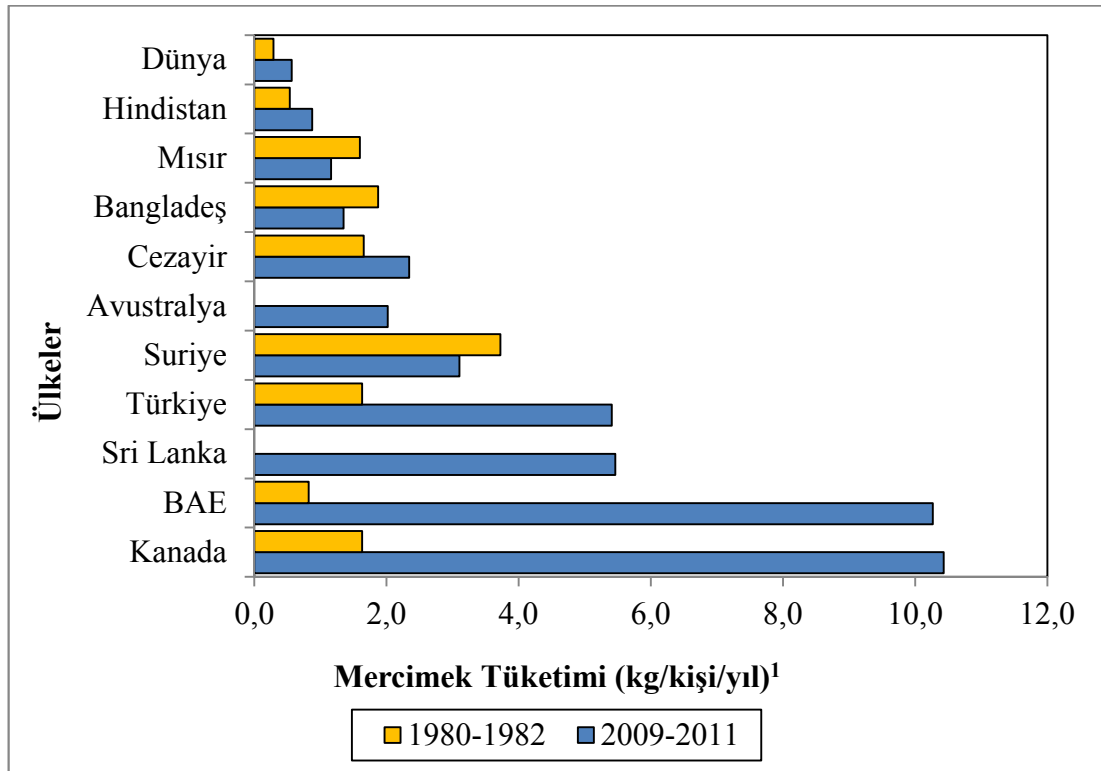
Şekilde en çok dikkat çeken nokta Kanada mercimek üretiminde görülen artıştır. 1980-1981 yıllarında neredeyse hiç üretimi bulunmayan Kanada 2012-2013 döneminde yaklaşık 1,7 milyon ton mercimek üreterek en büyük üretici ülke olmuştur. 1980-2013 dönemi boyunca Hindistan ve Türkiye önemli üretici ülke konumlarını korumuşlardır (Şekil 4.18.). Dönem başında yaklaşık 393 bin ton mercimek üretimiyle en büyük üretici olan Hindistan istikrarlı bir artışla dönem sonunda üretimini 1,1 milyon tona çıkarmış ve Kanada'nın ardından ikinci büyük üretici olmuştur. 1980'li yıllarda hızlı bir artış gösteren Türkiye mercimek üretimiye takip eden dönemde bir miktar daralmış ve 2008-2009 yıllarındaki kurak dönem haricinde ortalama 550 bin ton civarında seyretmiştir. Dönem boyunca mercimek üretimi Bangladeş'te azalmış, ABD, Avustralya ve Nepal'de ise artmıştır. Dönem başında dünya üretiminin %31 gibi önemli bir kısmı çok sayıda diğer ülkeler arasında dağılmış, dönem sonunda ise bu oran %17'ye gerilemiştir.

4.1.3.2. Dünya Mercimek Tüketimi

Tüm baklagil türleri gibi önemli bir protein ve karbonhidrat kaynağı olan mercimek, yeşil ve kırmızı olmak üzere iki önemli pazarlama sınıfına sahiptir.

Kırmızı mercimek, kabukları çıkartıldıktan sonra özellikle Akdeniz bölgesinde çorba olarak ve Güney Asya ülkelerinde ise baharat karışımıyla hazırlanan bir çeşit sos olan “dhal” şeklinde tüketilmektedir (Muehlbauer ve ark., 2013). Kırmızı mercimek dünyada en çok tüketilen mercimek çeşididir.

Avustralya, Kuzey Amerika ve kısmen Türkiye haricinde mercimek çoğunlukla üretildikleri ülkede tüketilmektedir (TZOB, 2010). 1980-1982 yıllarında ortalama dünya kişi başı mercimek tüketimi 0,3 kg'dır (Şekil 4.19.). Aynı dönemde ülke bazında kişi başı mercimek tüketimi Kanada'da 1,6 kg, Hindistan'da 0,5 kg, Türkiye'de 1,6 kg, Suriye'de 3,7 kg, Bangladeş'te 1,9 kg, Cezayir'de 1,7 kg, Sri Lanka'da 0,0 kg ve BAE 0,8 kg olarak bulunmuştur. 2009-2011 yıllarındaysa 0,6 kg değerine yükselen kişi başı tüketim, Hindistan'da 0,7 kg, Kanada'da 10,4 kg, Türkiye'de 5,4 kg, Suriye'de 3,1 kg, Bangladeş'te 1,4 kg, Cezayir'de 2,3 kg, Sri Lanka'da 5,5 kg ve BAE'de 10,3 kg olmuştur.

Şekil 4.19. Seçilmiş ülkelerde kişi başı mercimek tüketimi (1980-2011)

¹ KBT=(Üretim-Tohumluk-Kayıplar+İthalat-İhracat)/Nüfus

Kaynak: Ek Çizelge 17

Sri Lanka ve BAE iklim koşullarının uygun olmaması nedeniyle mercimek üretiminin yapılamadığı ülkelerdir. 1977 yılına kadar Sri Lanka'da mercimek bilinmeyen bir ürünken, yıllar içinde mercimek tüketiminin artması ve talebin tamamının ithalat yoluyla karşılanması ile Sri Lanka ihracatçı ülkelerin hedef pazarlarından birisi olmuştur (Ariyawardana ve ark., 2010). BAE ithal ettiği mercimeğin önemli bir kısmını (2010'da %84, 2011'de %21) tekrar ihraç etmektedir, bu nedenle tüketim değerleri yıllar arasında farklılık göstermektedir (Ek Çizelge 18 ve 19).

2007-2008 yıllarında dünya genelinde yaşanan kuraklık nedeniyle ortaya çıkan gıda sıkıntısı uluslararası piyasada mercimek fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Hindistan gibi tüketicilerin ürün fiyatlarına daha duyarlı olduğu ülkelerde, artan mercimek fiyatları kişi başı tüketimin azalmasına yol açmıştır (AAFC, 2011).

Kanada'da mercimek tüketiminin arttığını gösteren çalışmalar mevcuttur (PULSECANADA, 2013), 2010-2011 yıllarında görülen 10 kg'ın üzerinde olan kişi başı tüketim, son yıllarda ihracatta görülen daralmadan kaynaklanmıştır (Şekil 4.19.).

4.1.3.3. Dünya Mercimek Ticareti

Diğer baklagillerin aksine mercimekte, toplam üretiminin daha büyük bir kısmı ticarete konu olmaktadır. 1980-1981 yıllarında dünya üretiminin yaklaşık %24'ü, 2010-2011 yıllarında ise yaklaşık %43'ü ihraç edilmiştir (Çizelge 4.9.). 1980-1981 yıllarında dünya mercimek ihracatı 325 bin ton ve ihracat değeri 199 milyon dolar olmuştur. İncelenen dönem sonunda ihracat miktarı 2,0 milyon tona ve ihracat değeri 1,6 milyar dolara ulaşmıştır.

Çizelge 4.9. Dünya mercimek üretimi, ihracat miktarı ve değeri

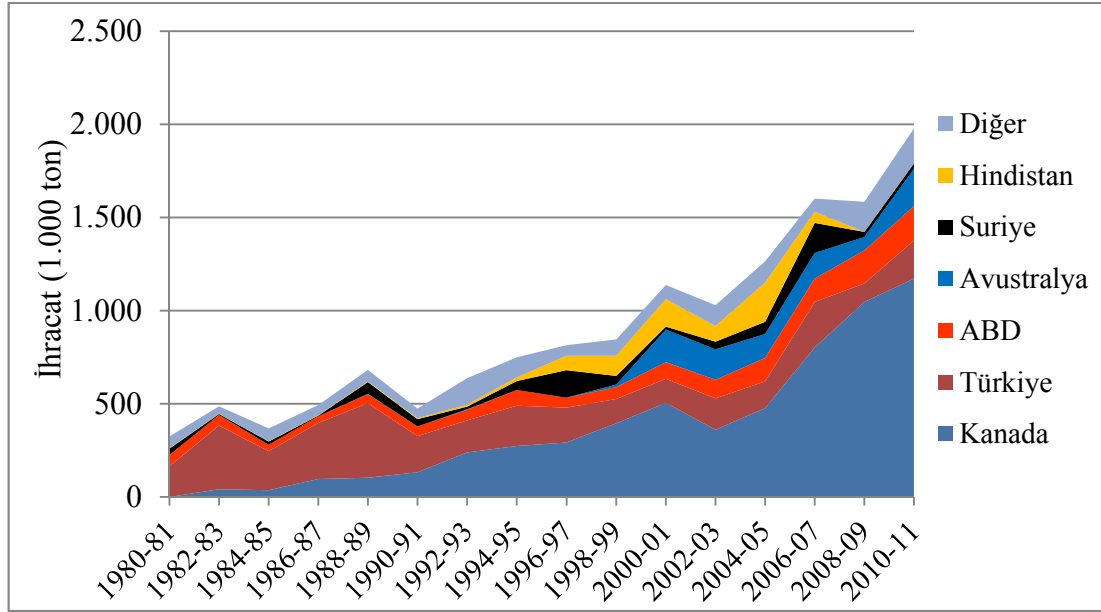
Yıl	Toplam Üretim (1.000 ton)	İhraç Oranı (%)	İhracat			
			Miktar (1.000 ton)	İndeks*	Değer (Milyon \$)	İndeks*
1980-81	1.344	24,2	325	100	199	100
1982-83	1.794	27,1	486	149	180	90
1984-85	1.821	20,2	367	113	156	78
1986-87	2.576	19,2	494	152	224	113
1988-89	2.369	28,8	681	210	237	119
1990-91	2.612	18,1	474	146	244	123
1992-93	2.671	23,9	637	196	270	136
1994-95	2.823	26,5	749	230	288	145
1996-97	2.748	29,7	815	251	379	190
1998-99	2.835	29,8	846	260	371	186
2000-01	3.311	34,4	1.138	350	439	221
2002-03	2.932	35,1	1.030	317	395	198
2004-05	3.812	33,2	1.266	389	565	284
2006-07	3.320	48,2	1.601	493	738	371
2008-09	3.366	47,1	1.584	487	1.408	708
2010-11	4.585	43,2	1.979	609	1.637	823

* 1980-81 = 1000

Kaynak: FAO, 2013

İncelenen dönemde ihraç edilen mercimek miktarı yaklaşık 6 kat, ihraç değeri ise 8 kat artmıştır. Toplam üretim miktarı ise bu dönemde yaklaşık 3 kat artmıştır (Çizelge 4.9.). İhracat miktarına kıyasla ihracat değerinin daha hızlı artması dünya piyasalarında mercimeğin değer kazandığına işaret etmektedir.

1980-1981 döneminde dünya mercimek ihracatının yarısından fazlasını (%51) Türkiye gerçekleştirmiş, onu sırasıyla ABD (%18), Suriye (%11) ve diğer ülkeler (%20) izlemiştir (Şekil 4.20.). 2009-2011 dönemindeyse dünya ihracatının büyük kısmını (%59) Kanada gerçekleştirmiş, onu sırasıyla Türkiye (%10), Avustralya (%10), ABD (%9), Suriye (%2) ve diğer ülkeler (%9) izlemiştir.

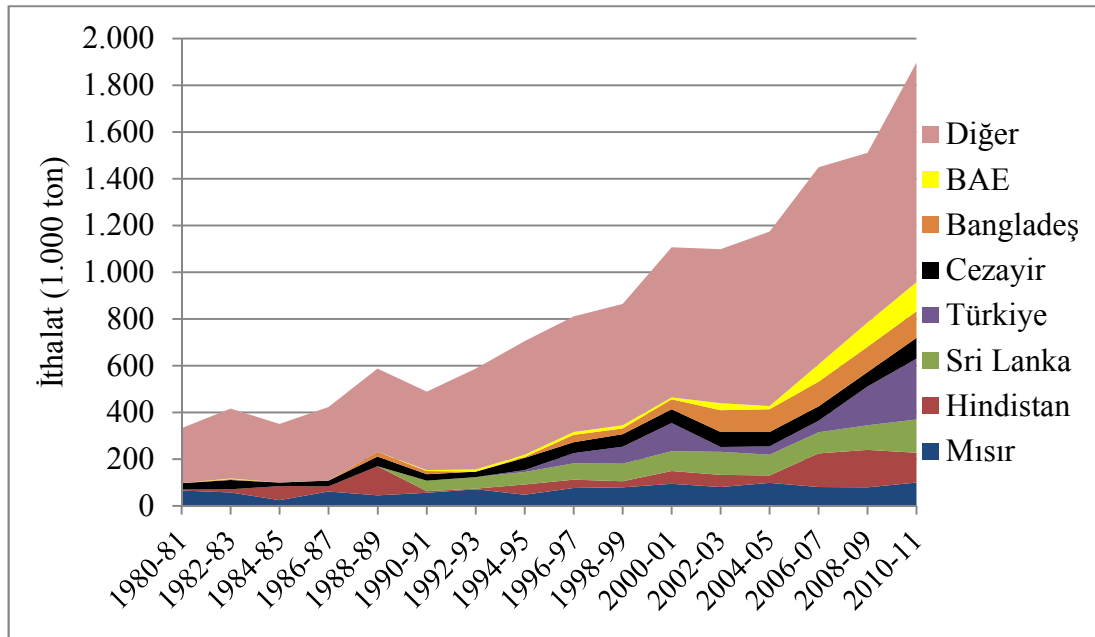
Şekil 4.20. Seçilmiş ülkelere göre dünya mercimek ihracatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 18

Özellikle 1980’li yıllarda dünya mercimek ihracatına hakim olan Türkiye’nin ihracattaki payı son yıllarda büyük ölçüde azalmış olmasına karşın Türkiye halen önemli ihracatçı ülkeler arasında bulunmaktadır. Çalışma döneminde hiç şüphesiz en büyük gelişimi Kanada gerçekleştirmiştir. 1980-1981 döneminde mercimek ihracatı olmayan Kanada, özellikle 1990’lı yıllarla birlikte gittikçe hızlanan bir artış trendi yakalamıştır (Şekil 4.20.). Hindistan diğer baklagil ürünlerinde olduğu gibi mercimek açısından da en büyük ekim alanına sahiptir ve üretim miktarı bakımından en büyük ikinci üreticidir. Ancak, bu üründe sadece 1996-2006 yılları arasında önemli sayılabilecek miktarda mercimek ihracatı gerçekleştirmiştir ve son yıllara ait mercimek ihracat rakamları önemsiz düzeydedir (Ek Çizelge 18). İncelenen dönemde Suriye’nin ihracat miktarı aynı kalırken, artan dünya ihracatı karşısında oransal payı oldukça azalmıştır.

2009-2011 yıllarında dünya mercimek üretiminin %34’ünü gerçekleştiren ve en büyük üretici olan Kanada, üretiminin yaklaşık %76’sını ihraç etmiştir (Ek Çizelge 16 ve 18). Diğer önemli üreticilerde bu oran, Türkiye’de %48, Avustralya’da %48 ve ABD’de %81 olmuştur.

Dünya mercimek ithalatından ülkelerin aldığı paylar incelenen dönem boyunca birbirine yakın seyretmiştir ve ithalatın büyük kısmı, diğer baklagil türlerinden farklı olarak, çok sayıda ülke arasında küçük paylar halinde dağılmıştır (Şekil 4.21.). Bu sebeple dönemler arasında önemli ithalatçı ülkeler sürekli değişim göstermiştir. 1980-1981 ortalamasına göre yaklaşık 330 bin ton olan mercimek ithalatının yaklaşık %20'sini Mısır yapmış, bu ülkeyi Lübnan (%9), Cezayir (%8), İspanya (%6), Fransa (%6), Almanya (%5), Sudan (%5) ve İtalya (%4) izlemiştir (Ek Çizelge 19). 2010-2011 yıllarında ise yaklaşık 2 milyon ton olan dünya mercimek ithalatının %14'ünü Türkiye gerçekleştirmiş, onu sırasıyla Sri Lanka (%8), Hindistan (%7), BAE (%7), Bangladeş (%6), Mısır (%5) ve Cezayir (%5) izlemiştir.

Şekil 4.21. Seçilmiş ülkelere göre dünya mercimek ithalatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 19

1980-2011 periyodu boyunca en istikrarlı mercimek ithalatçısı ülke Mısır olmuştur. En büyük ikinci mercimek üreticisi olan Hindistan artan iç talebini karşılamadığı için son yıllarda önemli miktarda mercimek ithal etmiştir. Ülkemiz 1990'lı yılların ikinci yarısında Dahilde İşleme Rejiminin yürürlüğe girmesiyle önemli miktarda mercimek ithal etmeye başlamıştır. 2000'li yıllarla birlikte azalan mercimek ithalatımız son yıllarda hızla tekrar artmaya başlamıştır. Konuyla ilgili

detaylı bilgi, çalışmanın Türkiye kısmında verilmiştir. Bangladeş ve BAE'ne ait ithalat rakamları da son yıllarda artmıştır (Şekil 4.21.). Sri Lanka ve Cezayir ise periyod boyunca istikrarlı ithalat miktarlarıyla önemli mercimek pazarları olmaya devam etmektedir.

4.1.3.4. Dünya Mercimek Projeksiyonları

Çalışmanın bu bölümünde mercimek üretimi, ihracatı ve tüketiminin gelecekteki durumuna yönelik tahminler yapılmıştır. Kurulan projeksiyon denklemlerinde zaman serisi olarak 2000-2011 yılları temel alınmıştır. 2007 ve 2008 yıllarında dünya genelinde önemli üretici ülkelerde görülen kuraklığın yarattığı ekstrem değerlerin yanıltıcı etkisini gidermek amacıyla bu değerler yerine hareketli ortalamalar yöntemiyle türetilen kukla değişkenler kullanılmıştır. Tahminlerin oluşturulmasında izlenen yöntem daha önce anlatıldığı için bu bölümde tekrar edilmemiştir (bkz. syf. 36).

Dünya mercimek üretimi 2011 yılında 4,4 milyon tona ve ihracat miktarı 2,0 milyon tona ulaşmış, toplam üretimin önemli bir kısmı (%45) ihracata konu olmuştur (Çizelge 4.10.). Aynı yıl için kişi başı mercimek tüketimi 0,57 kg olarak bulunmuştur. Yapılan projeksiyonlarda 2016 yılında mercimek üretiminin yaklaşık 5,3 milyon ton, ihracat miktarının 2,4 milyon ton ve kişi başı tüketimin 0,65 kg olması beklenmektedir. 2020 yılı için yapılan projeksiyonda, mercimek üretiminin yaklaşık 6,0 milyon ton, ihracatın 2,7 milyon ton ve kişi başı tüketimin 0,70 kg olacağı tahmin edilmektedir. İhracat miktarının üretime göre daha hızlı artmaya devam etmesi nedeniyle, üretimden ihracata ayrılan payın 2016 yılında %44,8 ve 2020 yılında %45,7 olması beklenmektedir.

Çizelge 4.10. Dünya mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2011)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	4.403.850	5.304.801	5.981.147
Tüketim (kg/kişi)	0,57	0,65	0,70
İhracat (ton)	1.963.981	2.376.332	2.735.772
İhracat Oranı (%)	44,6	44,8	45,7

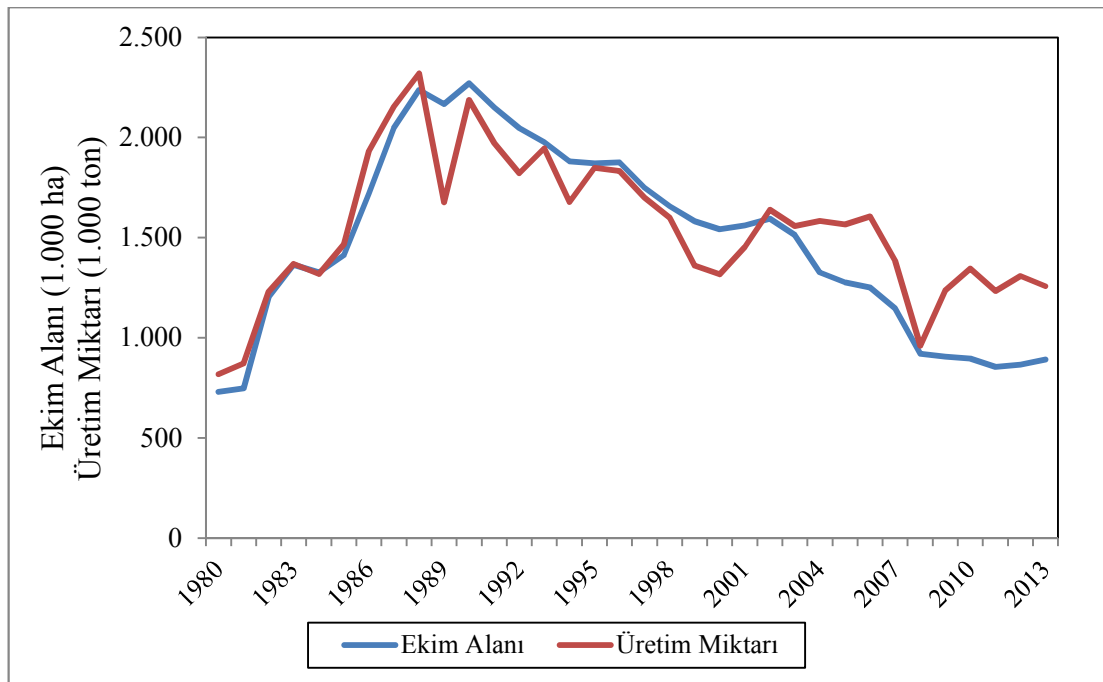
Kaynak: Ek Çizelge 38

4.2. Türkiye Baklagiller Piyasası

Türkiye’de toplam tarım alanlarının yaklaşık yarısı tarla tarımı amaçlı kullanılmaktadır (TÜİK, 2013). Ekilen alanların %75’ini tahıllar, %9’unu baklagiller oluştururken, yağ bitkileri % 8’ini, endüstri bitkileri %7’sini ve yumru bitkiler %2’sini oluşturmaktadır (TÜİK, 2013). Tahıllardan sonra ikinci en büyük grubu oluşturan baklagiller, Türk mutfağında önemli bir yere sahiptir ve özellikle orta ve düşük gelir grubunda bulunan aileler için alternatif protein kaynağı sunmaktadır. Ülkemizde baklagiller üretimi ülke geneline yayılmış olmakla birlikte, ürün bazında belirli bölgelerde yoğunlaşma söz konusudur. Genel olarak, kırmızı mercimek Güneydoğu’da, yeşil mercimek, nohut ve kuru fasulye Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde, bakla ve bezelye ise Ege ve Güney Marmara’da yetiştirilmektedir. Bu türlerden Türkiye’de en çok yetiştiriciliği yapılan nohut kışları ılık geçen batı bölgelerimizde kışlık olarak, Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde ise yazlık olarak üretilmektedir. Kırmızı mercimek üretimi kışlık olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde ve yeşil mercimek üretimi ise yazlık olarak Orta Anadolu ve Geçit bölgelerinde yapılmaktadır (İTO, 2007 ve TÜİK, 2013).

1982 yılında başlayan Nadas Alanlarının Daraltılması (NAD) projesi kapsamında, TMO’nun yüksek fiyat politikası ve girdi destekleri sayesinde baklagil üretiminde ve ekim alanında 1980’li yıllar boyunca büyük artışlar sağlanmıştır (Gaytancıoğlu ve ark., 2006, Şekil 4.22.). NAD projesi ilk olarak yıllık 410 mm’den daha az yağış alan Orta Anadolu’da çoğunlukla tahıl üretimi yapılan ve nadasa bırakılan alanlara mercimek ve nohut ekilmesiyle başlamıştır. Bu alanda başarı gösteren proje daha sonra ülke geneline yayılmıştır (Bayaner ve Uzunlu, 1999). Bu

sayede, 1980 yılında 730 bin hektar olan Türkiye baklagil ekim alanı 1980'li yıllar boyunca artarak 2 milyon hektara ulaşmıştır (Şekil 4.22.). NAD projesinin bitmesiyle, 1990'lı yıllardan itibaren başlayan ekim alanlarındaki azalma, 1994 yılında TMO'nun destekleme alımlarını terk etmesiyle ivme kazanarak günümüze kadar devam etmiştir. İncelenen dönemde baklagil üretim miktarı ekim alanına paralel bir seyir izlemiştir. Ancak son yıllarda ekim alanında devam eden azalmaya karşın, artan verim düzeyi sayesinde üretim bir miktar yükselmiştir.

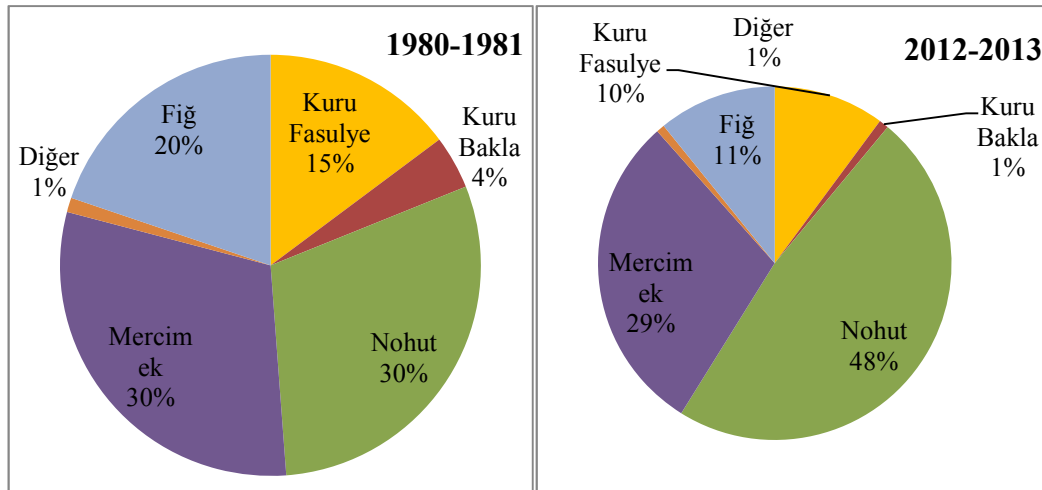
Şekil 4.22. Türkiye baklagil ekim alanı ve üretim miktarı (1980-2013)

Kaynak: Ek Çizelge 20 ve 21

NAD projesiyle birlikte nadas alanları önce hızlı sonra yavaşlayarak azalmıştır. 1980 yılında 8 milyon hektar olan nadas alanları, projenin olumlu etkileri neticesinde 5 milyon hektar seviyesine gerilemiştir. Uzun yıllar 5 milyon hektar civarında kalan nadas alanları 2006 yılından itibaren tekrar azalarak 2013 yılında 4 milyon hektar seviyesine inmiştir (Ek Çizelge 35). NAD projesi kapsamında, 1980'li yıllarda yürütülen ekonomik kalkınma çalışmalarlarıyla verilen ihracat teşvikleri önemli rol oynamıştır. Nitekim bu dönemde baklagil üretiminde görülen artış Türkiye'yi nohut ve mercimek ürünlerinde dünyanın lider ihracatçı ülkesi yapmıştır. Ancak 1994

yılından itibaren Toprak Mahsulleri Ofisi'nin yemeklik tane baklagil alımı yapmaması ve kente göçün etkisiyle yükselen işçi giderleri ve işçi bulmada güçlük çekilmesi gibi nedenlerden ötürü baklagil üretimi ve ekim alanları azalma trendine girmiştir (Gaytancıoğlu ve ark., 2006).

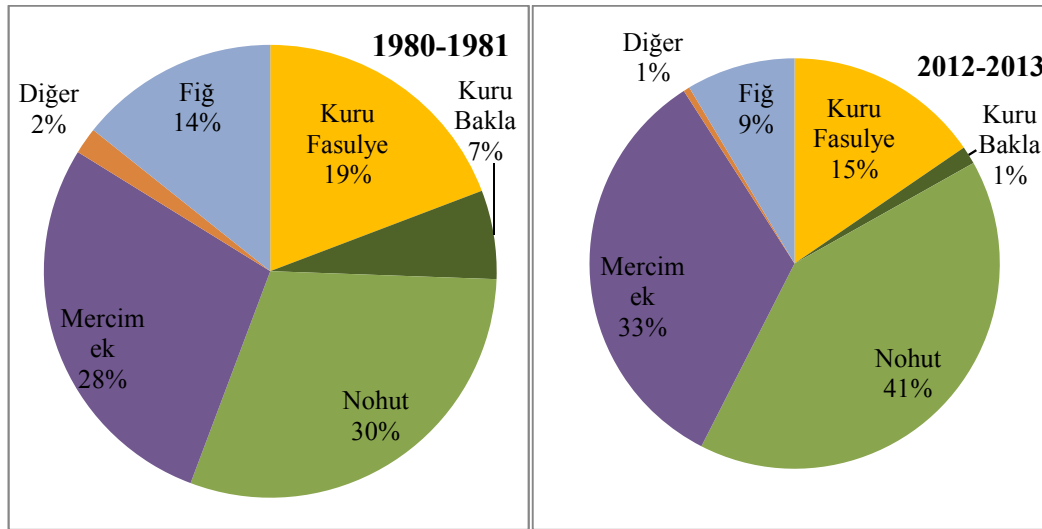
Tür bazında baklagil ekim alanları incelendiğinde, 1980-1981 yıllarında yaklaşık 740 bin hektar olan toplam ekim alanının yaklaşık 222 bin hektarını (%30) mercimek, 220 hektarını (%30) nohut, 146 bin hektarını (%20) fiğ, 110 bin hektarını (%15) kuru fasulye, 30 bin hektarını (%4) kuru bakla ve 12 bin hektarını (%1) diğer türler oluşturmuştur (Şekil 4.23.). 2012-2013 yıllarında ise yaklaşık 879 bin ha olan toplam baklagil alanının, 420 bin hektarını (%50) nohut, 259 bin hektarını (%29) mercimek, 95 bin hektarını fiğ (%11), 89 bin hektarını (%10) kuru fasulye, 8 bin hektarını (%1) kuru bakla ve 7 bin hektarını (%1) diğer türler oluşturmuştur (Şekil 4.23.). Dolayısıyla incelenen dönemde nohutun payı artarken, diğer türlerin payları azalmıştır.

Şekil 4.23. Türler göre Türkiye baklagil ekim alanındaki gelişme
Kaynak: Ek Çizelge 21

Üretim miktarı açısından, 1980-1981 yıllarında yaklaşık 846 bin ton olan toplam baklagil üretiminin yaklaşık 255 bin tonunu (%30) nohut, 238 bin tonunu (%28) mercimek, 163 bin tonunu (%19) kuru fasulye, 121 bin tonunu (%14) fiğ, 54 bin tonunu (%6) kuru bakla ve 16 bin tonunu (%2) diğer türler oluşturmuştur (Şekil 4.24.). 2012-2013 yıllarında yaklaşık 1,3 milyon ton olan toplam baklagil üretiminin

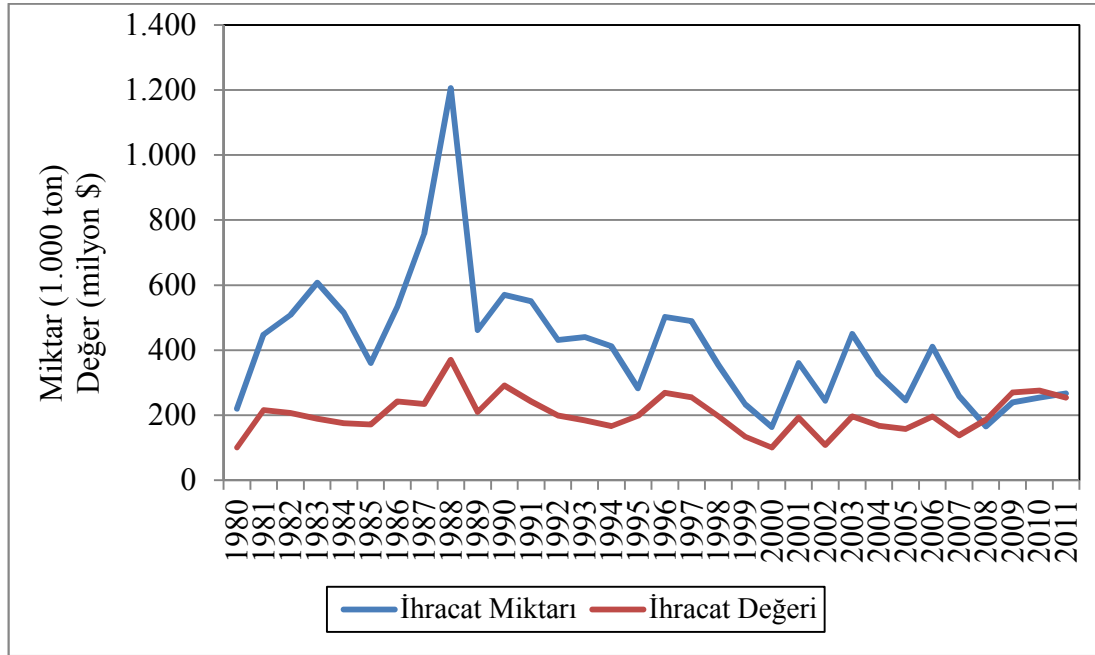
521 bin tonunu (%41) nohut, 428 bin tonunu (%33) mercimek, 198 bin tonunu (%15) kuru fasulye, 110 bin tonunu (%9) fiğ, 18 bin tonunu (%1) kuru bakla ve 10 bin tonunu (%1) diğer türler oluşturmuştur. Çalışma döneminde, nohut üretim miktarındaki artış hızı, toplam baklagil üretim miktarındaki artış hızından daha yüksek olmuş ve nohudun üretimdeki payı artmıştır. Mercimek üretim miktarında da belirgin bir artış söz konusudur. Kuru fasulye üretim miktarındaki artış ise daha sınırlı olurken, fiğ üretimi bir miktar azalmıştır. Diğer taraftan kuru bakla üretimi daha da azalarak %1 gibi göz ardı edilebilecek bir seviyeye inmiştir (Şekil 4.24.).

Şekil 4.24. Türler'e göre Türkiye baklagil üretim miktarındaki gelişme
Kaynak: Ek Çizelge 20

Türkiye toplam baklagil ihracatı 1980-1981 yıllarında yaklaşık 334 bin ton ve ihracat değeri ise yaklaşık 158 milyon dolar olmuştur (Şekil 4.25.). Bu yıllarda Türkiye'nin toplam dünya baklagil ihracatındaki payı yaklaşık %11, değer açısından ise %10'dur. 1988 yılında ülkemizin baklagil ihracatı 1,2 milyon ton ve 371 milyon dolar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu yıl Türkiye'nin toplam dünya baklagil ihracatındaki payı yaklaşık %20, değer açısından ise %17 olmuştur. Özellikle nohut ve mercimekte en büyük ihracatçı ülke konumuna gelinmiştir. Ancak 1988 yılında, birim baklagil ihracat değeri 307 \$/ton ile en düşük seviyesine inmiştir (Şekil 4.25.). Bunda, ihracatçılarımızın fiyat açısından birbirleriyle girdikleri rekabet önemli bir etken olmuş ve daha yüksek ihracat geliri elde edilmesini engellemiştir. 1980'li yıllar

Türkiye açısından önemli ekonomik değişimlerin görüldüğü ve ihracat teşviklerinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu yıllarda baklagil üretiminde görülen büyük artış, Türkiye'nin baklagil ihracatında önemli konuma gelmesini kolaylaştırmıştır.

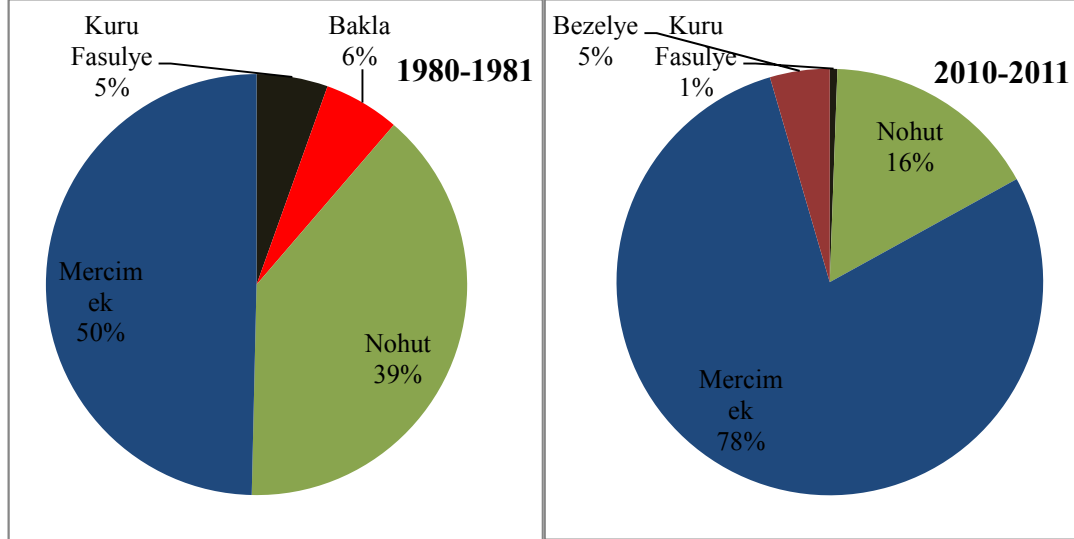
Şekil 4.25. Türkiye baklagil ihracatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 22 ve 23

1990'lı yılların başından itibaren baklagil üretimindeki gerilemeye paralel olarak ihracat miktarı da azalmaya başlamıştır. 1990-1991 yıllarında 267 milyon dolar değerinde 560 bin ton baklagil ihracatı yapılmıştır. Bu yıllarda dünya baklagil ihracatındaki payımız %8 ve değer olarak ise %10 olmuştur (FAO, 2013). 2000-2001 yıllarında Türkiye toplam baklagil ihracatı 262 bin ton ve 147 milyon dolar olmuştur. Bu yıllarda toplam dünya baklagil ihracat miktarındaki payımız %3'e ve değer olarak da %5'e gerilemiştir. 2010-2011 yıllarına gelindiğinde 265 milyon dolar değerinde 261 bin ton baklagil ihracatı yapılmıştır. Bu dönemde, toplam dünya baklagil ihracatındaki payımız %2 ve değer olarak ise %3 olmuştur (FAO, 2013).

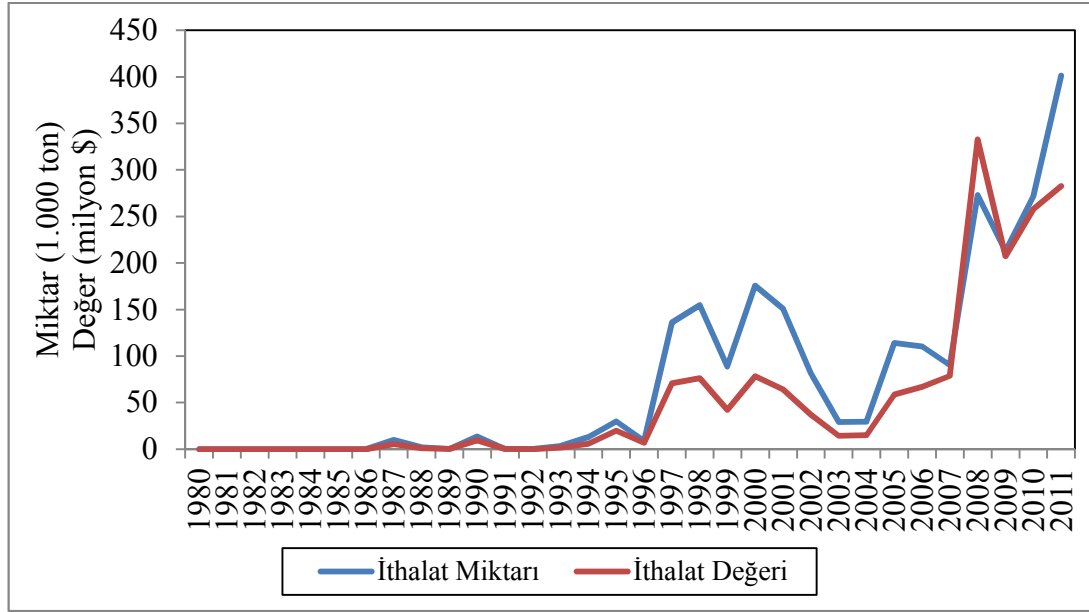
1980-1981 yılları ortalamasına göre ülkemizin toplam baklagil ihracatının çok büyük bir kısmını mercimek (%50) ve nohut (%39) oluşturmuş, bu ürünleri kuru bakla (%6) ve kuru fasulye (%5) izlemiştir (Şekil 4.26.). 2010-2011 döneminde, baklagil ihracatında mercimeğin ağırlığı daha da artmış diğer türlerin oransal payları

azalmıştır. İncelenen dönemde nohut ihracatı 130 bin tondan, 43 bin tona gerilemiş ve baklagil ihracatındaki azalmanın en büyük etkeni olmuştur.

Şekil 4.26. Türkiye baklagil ihracat miktarının türlere göre dağılımı
Kaynak: Ek Çizelge 22

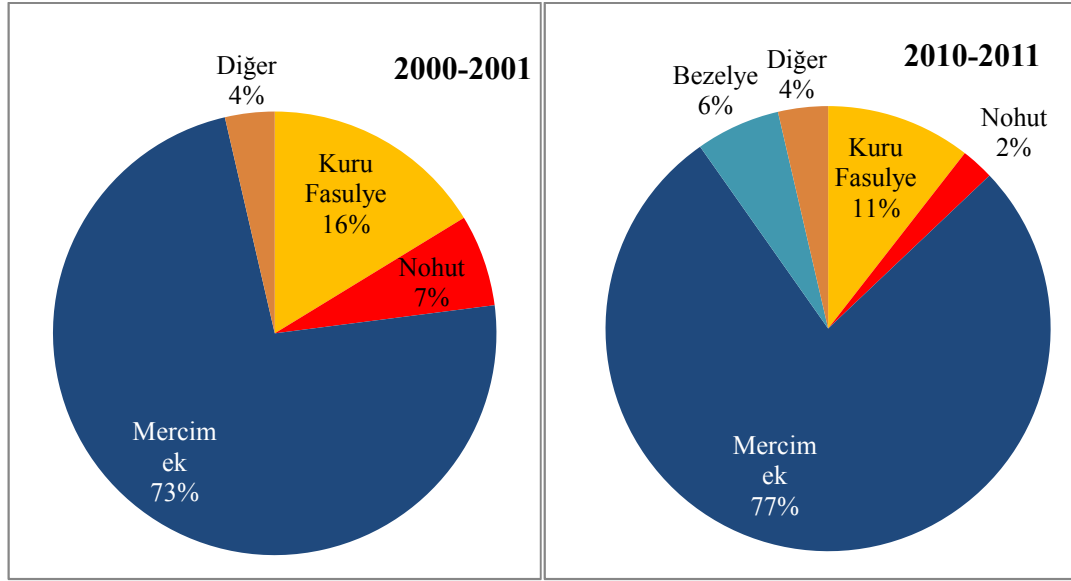
Türkiye 1980'lerin ortasına kadar baklagil ithalatı yapmamıştır (Şekil 4.27.). 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına kadar izleyen 10 yıl boyunca baklagil ithalatı küçük miktarlarda ve düzensiz olmuştur. 1990'ların ikinci yarısından itibaren ise önemli miktarlarda baklagil ithal edilmeye başlanmıştır. Günümüze kadar düzensiz ancak artan bir seyir izleyen baklagil ithalatı 2011 yılında 401 bin ton ve değer olarak 283 milyon dolara ulaşmıştır (Şekil 4.27.).

Şekil 4.27. Türkiye baklagil ithalatı (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 24 ve 25

2000-2001 döneminde 163 bin ton olan Türkiye baklagil ithalatının %73'ünü mercimek oluşturmuş, onu kuru fasulye (%16), nohut (%7), bezelye (%1) ve diğer türler (%3) izlemiştir (Şekil 4.28.). 2010-2011 döneminde ise 336 bin ton olan baklagil ithalatının %77'sini yine mercimek oluşturmuş, bu ürünü kuru fasulye (%11), bezelye (%6), nohut (%2) ve diğer türler (%4) izlemiştir. Mercimek bu yıllarda hem toplam baklagil ithalatından hem de ihracatından yüksek bir pay almıştır. Bu durumun temel nedeni 1994 yılından itibaren ülkemizde işlerlik kazanan Dahilde İşleme Rejimi'yle birlikte, özellikle kırmızı mercimek ithalatının önem kazanmasıdır (Akova, 2010). Bu çerçevede ithal edilen kırmızı mercimek Mersin ve Gaziantep illerinde yoğunlaşan tesislerde işlenerek yurtdışına tekrar ihraç edilmektedir. Konuyla ilgili detaylı bilgi, Türkiye Mercimek Ticareti başlığı altında 63. sayfada verilmiştir.

Şekil 4.28. Türkiye baklagil ithalat miktarının türlere göre dağılımı
Kaynak: Ek Çizelge 24

4.2.1. Türkiye Kuru Fasulye Piyasası

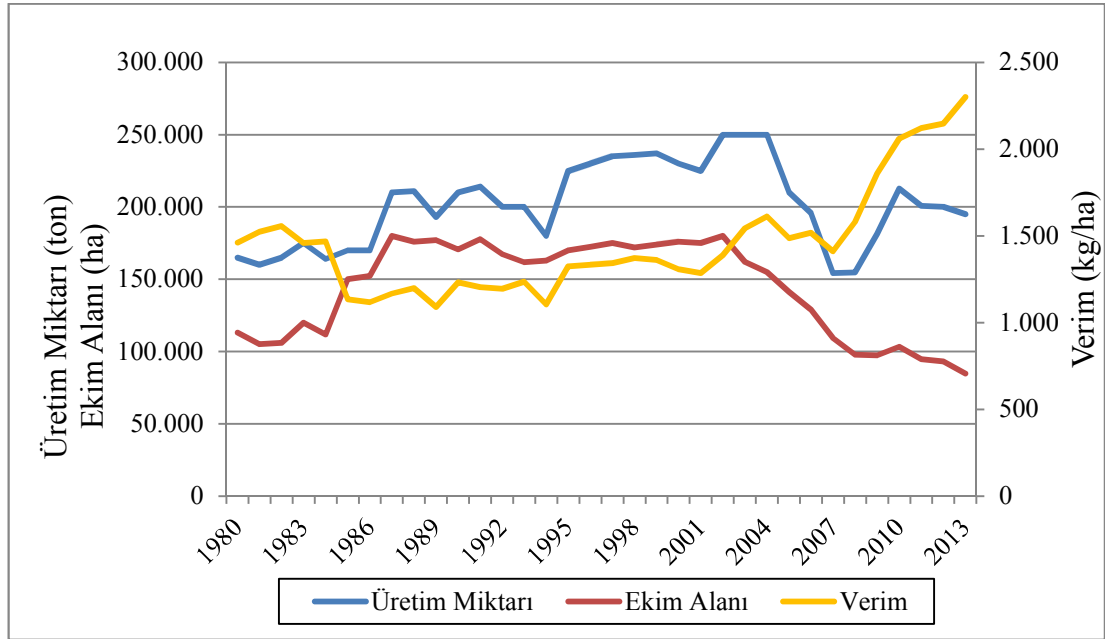
4.2.1.1. Türkiye Kuru Fasulye Üretimi

1980'li yılların başında 110 bin hektar civarında olan kuru fasulye ekim alanı 1987 yılına kadar istikrarlı bir artış göstermiş ve ortalama 180 bin hektar seviyesine yükselmiştir (Şekil 4.29.). Bu tarihten sonra 2000'li yılların başına kadar ekim alanı küçük dalgalanmalarla birlikte ortalama 170 bin hektar civarında kalmıştır. Ancak, 2003 yılından itibaren azalmaya başlayan ekim alanı 2012 yılında 93 bin hektara kadar inmiştir.

Kuru fasulye verimi dönem başında 1.500 kg/ha olarak gerçekleşmiş, 1985 yılına kadar 1.200 kg/ha seviyesine gerilemiş ve takip eden yıllarda dalgalanarak artmıştır. Son yıllarda ivme kazanan artış neticesinde 2013 yılında kuru fasulye verimi 2.300 kg/ha civarına ulaşmıştır. Verimdeki dalgalanmalara kuraklık, aşırı yağış gibi iklimsel faktörlerle, yaprak yanığı, kök çürüklüğü gibi hastalıklar neden olmaktadır.

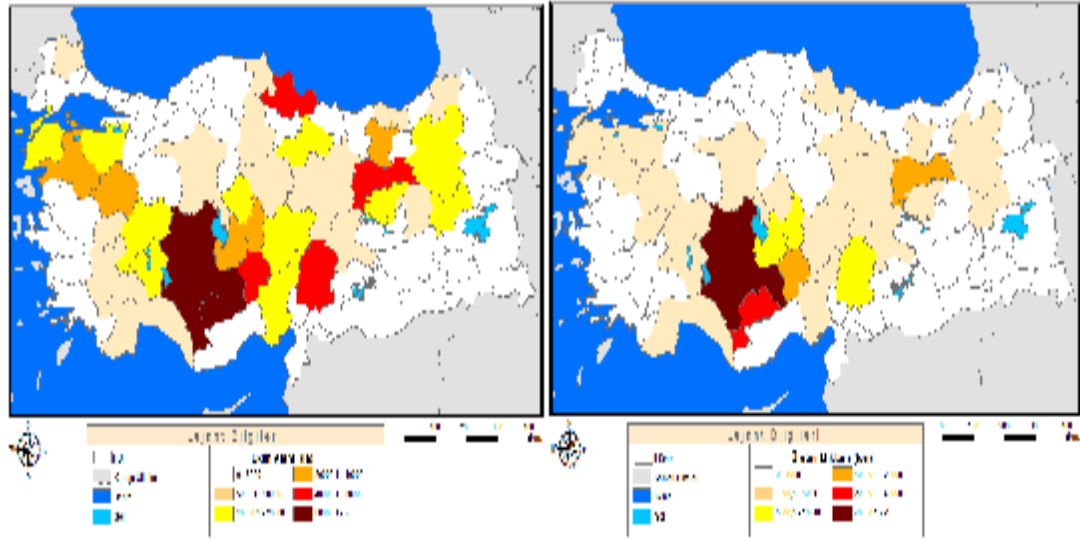
1980'li yılların başında 170 bin ton olan kuru fasulye üretimi ise, 1988'de 210 bin ton düzeyine yükselmiş ve 2000'li yılların ortasına kadar verime ve ekim

alanına bağlı olarak 220-250 bin ton aralığında seyretmiştir. 2004 yılından itibaren azalan üretim miktarı, son yıllarda verimde görülen iyileşmeler nedeniyle, bir miktar artmış ve 2013 yılında 195 bin ton olmuştur.

Şekil 4.29. Türkiye kuru fasulye ekim alanı, üretim miktarı ve verim (1980-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 20 ve 21

Kuru fasulye ülkenin büyük kısmında yetiştirilen bir üründür (Şekil 4.30.). Bununla birlikte 163 bin dekar ekim alanını barındıran Konya (%17,5) fasulye üretiminin en fazla olduğu ildir. Bu ili sırasıyla yaklaşık 112 bin dekar ile Karaman (%11,9), 62 bin dekar ile Samsun (%6,7), 59 bin dekar ile Erzincan (%6,3) ve diğer iller (%57,7) izlemektedir (Şekil 4.30.). Kuru fasulye ekim alanları ağırlıklı olarak Konya ve Karaman illerinde bulunmaktadır. Ekim alanının az olduğu bölgeler arasındaysa Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Batı Karadeniz ve Marmara bulunmaktadır.

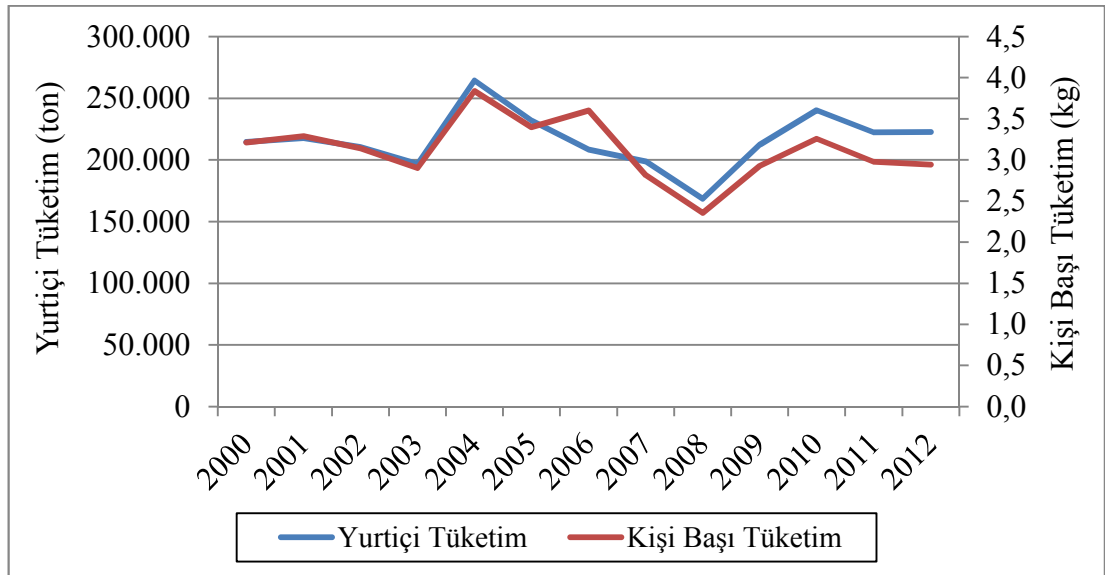
Şekil 4.30. Türkiye kuru fasulye üretiminin illere göre dağılımı (2012-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 26

Kuru fasulye üretim miktarı açısından Konya yaklaşık 58 bin tonla (%29,1) 2012-2013 yıllarında en fazla kuru fasulye yetiştirilen il olmuştur. Onu sırasıyla yaklaşık 36 bin tonla Karaman (%18,1), 11 bin tonla Niğde (%5,3), 10 bin tonla Erzincan (%5,2), 8 bin tonla Kahramanmaraş (%3,8) ve diğer iller (%38,5) izlemiştir. Kuru fasulye üretimi Konya ve Karaman illerinde İç Anadolu bölgesinde yoğunlaşmıştır. 1980-1981 yıllarına göre Konya ve Karaman illerindeki kuru fasulye üretimi yaklaşık 9 kat artmış, diğer önemli üretici illerde ise değişen küçük oranlarda azalmıştır (TÜİK, 2013). Bu illerdeki üretim artışında ekim alanı ve verimdeki yükselme etkili olmuştur. Samsun ilinde kuru fasulye ekim alanları önemli derece azalmıştır. Bunun temel nedeni, iklim değişikliklerine bağlı olarak yerel çeşitlerin yüksek sıcaklık ve kurak şartlara adapte olamaması nedeniyle yaşanan üretim kayıplarıdır.

4.2.1.2. Türkiye Kuru Fasulye Tüketimi

Dünyada en çok ekilen ve üretilen baklagil türü olan kuru fasulye üretimi Türkiye'de nohut ve mercimekten sonra üçüncü sırada yer almaktadır ve Türk mutfağının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır (Ek Çizelge 20). Türkiye, 2000 yılında yaklaşık 215 bin ton civarında olan kuru fasulye tüketimi dalgalı bir

seyir izlemekle birlikte çok fazla değişmemiş ve 2012 yılında yaklaşık 223 bin ton olmuştur (Şekil 4.31.). Paralel bir seyir izleyen kişi başı kuru fasulye tüketimi 2000 yılında 5,7 kg, 2012 yılında ise 6,0 kg olmuştur.

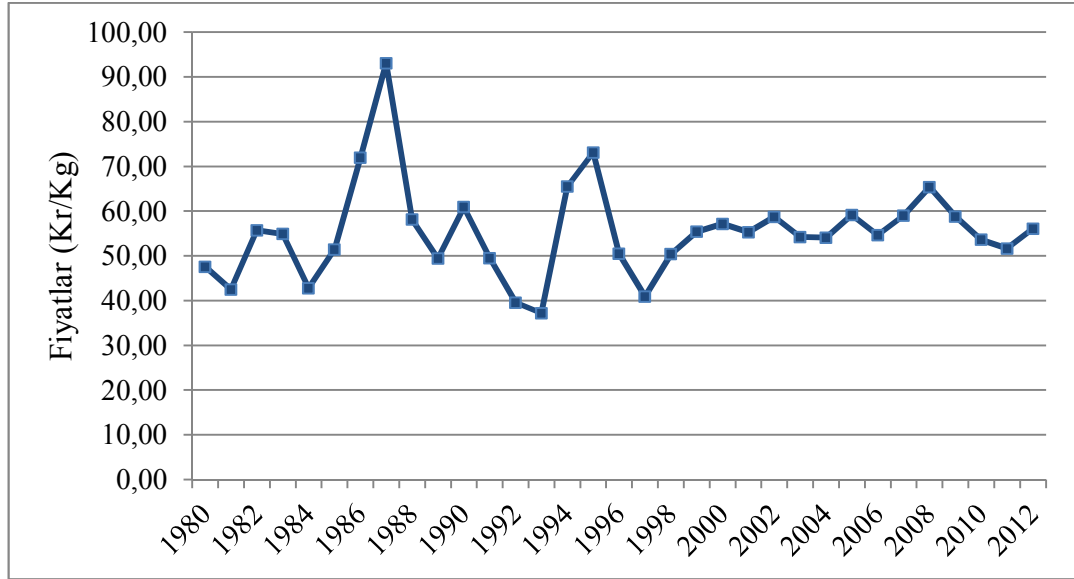
Şekil 4.31. Türkiye yurtiçi kuru fasulye tüketimi kişi başı kuru fasulye tüketimi (2000-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 30

4.2.1.3. Türkiye Kuru Fasulye Üretici Fiyatları

Kuru fasulye üretici fiyatlarının 1980-2012 yılları arasındaki seyrini belirlemek, üretici gelirleri ve üretimin çekiciliğiyle ilgili fikir vermesi açısından önemlidir. Bu amaçla TÜİK internet veri tabanı ve Tarımsal İstatistik Rakamlarını içeren yayınlardan çalışma dönemine ait kuru fasulye üretici fiyatları bulunmuştur. Fiyatların enflasyondan arındırılması için yine TÜİK tarafından her yıl açıklanan GSMH deflatörü kullanılarak fiyatlar 1980 baz yılı fiyatlarına çekilmiştir. Ayrıca, TCMB kayıtlarından Dolar kurları alınarak üretici fiyatları dolar birimine çevrilmiştir. Üreticilerin çoğunlukla hasattan sonra ürününü bekletmeyerek piyasaya sürdüğü dikkate alınmış ve dolar kuru olarak baklagil hasadının tamamlandığı ve piyasaya çıktığı Eylül ayı esas alınmıştır. Bu yöntem, incelenen diğer baklagil ürünleri için de aynı şekilde uygulanmıştır. Buna göre, 1980 yılında 47,55 Kr/Kg

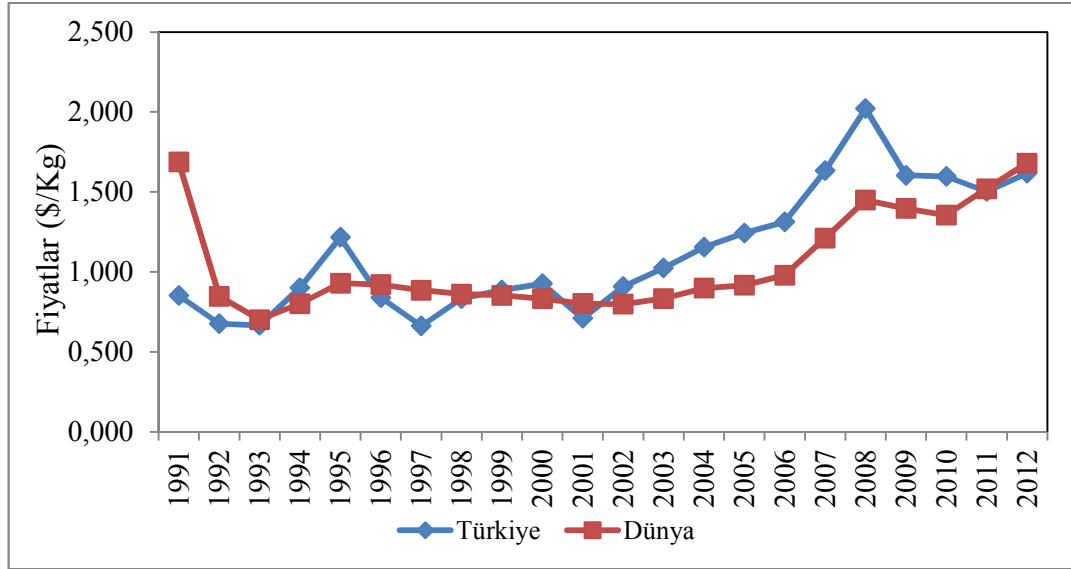
olan kuru fasulye üretici fiyatı incelenen dönem boyunca dalgalı bir seyir izlemiş ve dönem sonu itibariyle ufak bir artışla 56,08 Kr/Kg olmuştur (Şekil 4.32.). Üretici fiyatındaki dalgalanmalar 2000’li yıllara kadar şiddetli olmuş, sonrasında ise daha istikrarlı bir yapı sergilemiştir.

Şekil 4.32. Türkiye kuru fasulye reel üretici fiyatları (1980-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 32

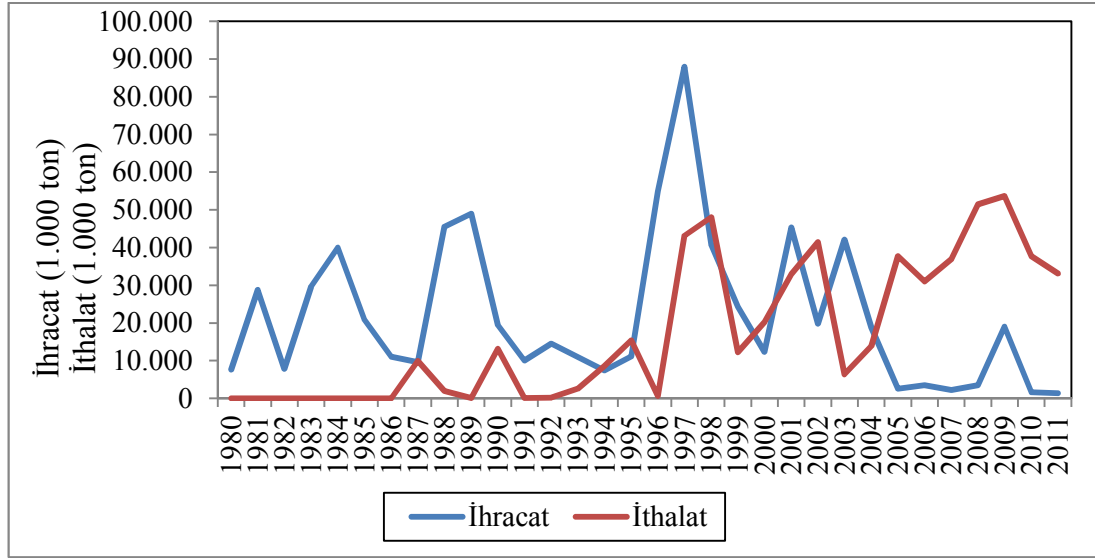
Dünya kuru fasulye üretici fiyatı 1991 yılında yaklaşık 1,7 \$/Kg iken Türkiye’de 0,9 \$/Kg olmuştur (Şekil 4.33.). 1990’lı yıllar boyunca dünya ve Türkiye üretici fiyatları birbirine yakın bir seyir izlemiştir. 2000’li yıllardan itibaren artmaya başlayan kuru fasulye fiyatı çoğunlukla Türkiye’de dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. Son iki yılda ise dünya ve Türkiye üretici fiyatları birbirine oldukça yaklaşmış ve 2012 yılında dünya ortalaması 1,7 \$/Kg, Türkiye fiyatı ise 1,6\$/Kg olmuştur (FAO, 2013). Dönem boyunca görülen değişimlerin öncelikli olarak döviz kuruyla ilgili olduğu söylenebilir.

Şekil 4.33. Dünya ve Türkiye kuru fasulye üretici fiyatları karşılaştırması
Kaynak: Ek Çizelge 33

4.2.1.4. Türkiye Kuru Fasulye Dış Ticareti

1980-2011 yılları arasında kuru fasulye ihracatı çok değişken bir yapı sergilemiştir. 1980 yılında yaklaşık 7.700 ton olan kuru fasulye ihracatından 5,3 milyon dolar civarında gelir elde edilmiştir. İzleyen yıllarda dalgalı bir şekilde artan kuru fasulye ihracat miktarı 1997 yılında yaklaşık 88 bin tonla en yüksek noktasına ulaşmıştır ve bu ihracattan yaklaşık 62 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Bu tarihten sonra kuru fasulye ihracatı genel olarak dalgalanarak azalan bir seyir izlemiştir ve 2011 yılında en düşük seviyesi olan yaklaşık 1.300 ton ve değer olarak da 2 milyon dolar seviyesine inmiştir (Şekil 4.34.). Birim ihracat değeri açısından en düşük gelir, 1984 yılında 483 \$/ton ve en yüksek 2010 yılında 1.574 \$/ton olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 4.34. Türkiye kuru fasulye ithalat ve ihracat miktarları (1980-2011)
Kaynak: Ek Çizelge 34

1986 yılında kuru fasulye ihraç ettiğimiz başlıca ülkeler sırasıyla Irak (%37), İtalya (%28), Mısır (%7) ve Almanya (%6) olmuştur. 2011 yılı itibariyle kuru fasulye ihraç ettiğimiz ülkeler arasında Almanya yaklaşık %36 ile ilk sırada yer almış, bu ülkeyi sırasıyla Yunanistan (%10), Belçika (%9), Avusturya (%7), Irak (%6) ve diğer ülkeler (%34) izlemiştir. Türkiye, miktar olarak oldukça azalmış olan kuru fasulye ihracatını, öncelikle Avrupa ülkelerine ve sonra yakın Ortadoğu ülkelerine yapmaktadır (Çizelge 4.11.). Bunda özellikle Türkiye ile Ortadoğu ve Asya ülkelerinden Avrupa'ya göç eden nüfusun etkili olduğu düşünülmektedir.

Çizelge 4.11. Kuru fasulye ihraç edilen önemli ülkeler (2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Almanya	477	35,5	736	36,1
Yunanistan	132	9,8	130	6,4
Belçika	120	8,9	209	10,2
Avusturya	90	6,7	160	7,8
Irak	75	5,6	91	4,5
Diğer	451	33,5	715	34,8
Toplam	1.345	100	2.041	100

Kaynak: FAO, 2013

Baklagiller arasında ithalatına en erken başlanan ürün kuru fasulye olmuştur. 1987 yılında yaklaşık 10 bin ton ile başlayan kuru fasulye ithalatı için 6 milyon dolar civarında ödeme yapılmıştır (Ek çizelge 24 ve 25). Sonraki yıllarda dalgalanarak artan kuru fasulye ithalatı 2011 yılında 33 bin ton ve değer olarak yaklaşık 37 milyon dolara ulaşmıştır (Çizelge 4.12.). Bu ithalatın büyük kısmı (%44) Kırgızistan'dan yapılmış, bu ülkeyi Arjantin (%25), Çin (%24), Kanada (%2), İran (%2) ve diğer ülkeler (%3) izlemiştir. Nohut ve mercimek ile kıyaslandığında Türkiye hiçbir zaman kuru fasulye ihracatında iddialı bir ülke olamamış ve genel olarak iç talebi karşılamak amacıyla üretim yapmıştır. Ancak, bu üründe 2005 yılına kadar sadece istisnai birkaç yılda dış ticaret açığı verilmiş olmasına karşın, 2005 yılından itibaren sürekli ve önemli miktarda dış ticaret açığı söz konusudur.

Çizelge 4.12. Kuru fasulye ithal edilen önemli ülkeler (2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Kırgızistan	14.622	44,2	14.886	40,8
Arjantin	8.412	25,4	10.094	27,6
Çin	7.968	24,1	8.142	22,3
Kanada	780	2,4	801	2,2
İran	483	1,5	486	1,3
Diğer	848	2,6	2.120	5,8
Toplam	33.113	100	36.529	100

Kaynak: FAO, 2013

4.2.1.5. Türkiye Kuru Fasulye Dış Ticaret Performansı

4.2.1.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi

Çalışmanın bu kısmında Sabit Pazar Payı (SPP) analizi kullanılarak 1986-2011 yılları arasındaki Türkiye kuru fasulye ihracat performansı değerlendirilmiştir. SPP analizi için söz konusu çalışma periyodu, dönem başlangıcı (1986-1988), dönem ortası (1998-2000) ve dönem sonu (2009-2011) olmak üzere üçe ayrılmış ve her dönem üç yıl ortalaması olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde dönem başlangıcı ile dönem ortası (1986-1988 ile 1998-2000), dönem ortası ile dönem sonu (1998-2000

ile 2009-2011) ve son olarak dönem başlangıcı ile dönem sonu (1986-1988 ile 2009-2011) olmak üzere üç farklı analiz yapılmıştır.

Başlangıç yılı olarak 1986 yılının seçilmesinde iki neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi ülkelere ait 1986 öncesi verilere ulaşmadaki zorluktur. İkinci neden ise 1986-1988 yıllarının ülkemiz baklagil ihracatının en önemli dönemine denk gelmesidir. Hedef pazar olarak 1986-2011 yılları arasında dünya genelinde en fazla kuru fasulye ithalatı yapan ülkeler seçilmeye çalışılmıştır. Çalışma döneminin uzunluğu nedeniyle yıllar içerisinde ülke profilinde meydana gelebilecek değişimleri gözden kaçırmamak amacıyla seçilen her üç dönem ortalamasına göre önemli kuru fasulye ithalatçısı ülkeler belirlenmiş ve dikkat çeken yeni ülkeler, hedef pazara dahil edilmiştir. Dünyanın en önemli kuru fasulye ithalatçıları arasında yer alan Hindistan, Japonya, Meksika, Brezilya ve Venezuela'ya seçilen dönem boyunca kuru fasulye ihracatının olmaması veya sadece birkaç yıl için çok az miktarda olması nedeniyle, bu ülkeler hedef pazara dahil edilememişlerdir.

SPP analizinde, Türkiye açısından önemli kuru fasulye ihraç pazarları olan Avusturya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Suudi Arabistan, İsviçre, İngiltere ve ABD hedef pazar olarak seçilmişlerdir (Çizelge 4.13.). 1986-1988 ortalaması ile kıyaslandığında Avusturya, Almanya, Yunanistan, Hollanda, İngiltere ve ABD'ye olan kuru fasulye ihracatımız 1998-2000 döneminde miktar olarak artmıştır. Almanya ve Yunanistan haricinde bu ülkelere olan kuru fasulye ihracatımız 2009-2011 döneminde de artış gösterirken diğer ülkelerde azalmıştır. Seçilen ülkeler tek pazar olarak toplu değerlendirildiğinde ise kuru fasulye ihracatımız her iki dönemde de azalmıştır.

Çizelge 4.13. Dönemler itibariyle seçilen ülkelere kuru fasulye ihracatı

Ülkeler	1986-1988		1998-2000		2009-2011	
	1000\$	Pay (%)	1000\$	Pay (%)	1000\$	Pay(%)
Avusturya	98	1,0	474	6,6	613	6,1
Fransa	1.156	0,9	461	0,3	152	0,1
Almanya	1.921	4,3	5.577	14,3	2.838	3,9
Yunanistan	1.690	9,3	2.619	7,1	219	0,4
İtalya	7.737	6,8	255	0,1	381	0,1
Hollanda	180	0,2	372	0,4	223	0,2
S. Arabistan	755	20,4	87	1,3	140	1,0
İsviçre	376	3,6	256	3,0	118	0,8
İngiltere	63	0,0	391	0,2	3.367	0,8
ABD	40	0,1	277	0,2	449	0,1
Toplam	14.016	1,9	10.769	1,3	8.500	0,5

Kaynak: FAO, 2013

SPP analizi ilk olarak her ülke için ayrı ayrı yapılmıştır. Bu hesaplamada 1986-1988 başlangıç dönemi ile 1998-2000 ve 2009-2011 dönemleri arasında seçilen ülke pazarlarındaki payımızda meydana gelen değişim ve bu değişimin ardında yatan nedenler üç faktörlü bir yapı ile açıklanmıştır. Bu faktörlerden ilki hedef pazar payında görülen artış ve azalışları yansıtan pazar payı etkisidir. İkinci faktör olan mal bileşimi etkisi ise seçilen hedef pazarda kuru fasulye ithalatının toplam ithalata göre değişimini, bir başka ifadeyle kuru fasulyenin seçilen hedef pazar için doğru bir ihracat ürünü olup olmadığını göstermektedir. Üçüncü ve sonuncu faktör olan mal bileşimine uyum etkisi ise seçilen hedef pazarların ithalat kompozisyonlarında görülen değişimlere ülkemizin yeterli uyumu sağlayıp sağlamadığını göstermektedir.

Yapılan ilk analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 1998-2000), pazar payımız en çok %593 ile ABD’de artmış ve bunu sırasıyla İngiltere (%521), Avusturya (%384), Almanya (%190), Hollanda (%107) ve Yunanistan (%55) izlemiştir (Çizelge 4.14.). Bu artışların büyük kısmına, hedef pazarlardaki payımızın oransal olarak artması neden olmuş, sadece ABD pazarı için her üç faktör de birbirine yakın derecede etki göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, ABD kuru fasulye ithalatı toplam ithalatından daha hızlı artmış ve Türkiye bu artışa hızlı uyum göstermiştir. Diğer ülkelerdeyse, üç numaralı mal bileşimine uyum etkisi ve kısmen de iki numaralı mal bileşimi etkisi pazar payı artışlarını sınırlandırmıştır. Bu pazarlarda kuru fasulye

ithalatı toplam ithalata göre daha yavaş artmış veya azalmış ve bu pazarlarda görülen ithalat ürünleri kompozisyonunda görülen değişime ülkemiz yeterli derecede uyum sağlayamamıştır. Yine bu dönemde Fransa, İtalya, Suudi Arabistan ve İsviçre pazarlarında ise payımız azalmıştır. İsviçre pazarındaki azalmada, en önemli etken mal bileşimi etkisi olurken, diğer üç ülkede görülen azalmanın temel nedeni ise pazar payı kaybı olmuştur.

İkinci analiz sonuçlarına göre (1998-2000 ile 2009-2011), pazar payımız en çok İngiltere’de yaklaşık %761 oranında artmıştır (Çizelge 4.14.). Bu artışta her üç faktör de etkilidir, ancak esas etmen pazar payı etkisidir. Avusturya, İtalya, Suudi Arabistan ve ABD ülkelerindeki pazar payımız daha küçük oranlarda da olsa artmıştır. ABD pazarında görülen değişimde pazar payı etkisi ve mal bileşimine uyum etkisi pozitif yönde etkili olurken, iki numaralı mal bileşimi etkisi bu artışı sınırlandırmıştır. Fransa, Almanya, Yunanistan, Hollanda ve İsviçre pazar paylarımız ise bu dönemde azalmıştır. Bu pazarlarda ilk iki faktör olan pazar payı ve mal bileşimi etkisi negatif olmuştur. Diğer bir ifadeyle bu pazarlardaki payımızın yanı sıra bu ülkelerin kuru fasulye ithalatı da bu dönemde azalmıştır.

Üçüncü analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 2009-2011), pazar payımızın en çok %5244 ile İngiltere’de arttığı görülmektedir (Çizelge 4.14.). Bu artışa sadece pazar payı etkisi neden olurken, mal bileşimi etkisi ve mal bileşimine uyum etkisi sınırlandırıcı rol oynamıştır. Bir diğer önemli artış gösterdiğimiz pazar ABD’dir. Bu artışın temel kaynağı mal bileşimi etkisidir. Diğer bir deyişle, ABD’nin kuru fasulye ithalatı bu dönemdeki toplam ithalatından çok daha hızlı bir şekilde artmıştır. Almanya ve Hollanda pazar payımızın arttığı diğer ülkelerdir. Almanya’daki artışın kaynağı pazar payı ve mal bileşimi etkisi olmuştur. Hollanda’daki artış ise mal bileşimi ve mal bileşimine uyum etkisinden kaynaklanmıştır.

Çizelge 4.14. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları (yüzde değişimler)

Dönemler	Avusturya	Fransa	Almanya	Yunanistan	İtalya	Hollanda	Suudi Arabistan	İsviçre	İngiltere	ABD
1	1.791,8	-47,3	1.284,2	32,8	-96,3	-1.579,2	-89,9	-8,9	1.722,7	240,1
2	-217,3	-35,1	-326,8	29,0	-17,4	632,9	22,6	-27,5	-162,4	209,3
3	-1.190,8	22,3	-767,0	-6,8	17,0	1.053,0	-21,1	4,5	-1.039,7	143,1
1986/88	383,7	-60,1	190,3	55,0	-96,7	106,7	-88,5	-31,9	520,6	592,5
1	4,3	-58,8	-46,1	-89,9	38,4	-29,1	24,2	-49,2	740,4	398,2
2	26,7	-30,4	-11,1	-30,7	14,4	-24,5	47,6	-16,9	4,4	-851,3
3	-1,7	22,2	8,1	28,9	-3,4	13,6	-10,9	12,3	16,3	515,2
1998/00	29,3	-67,0	-49,1	-91,6	49,4	-40,1	60,9	-53,9	761,1	62,1
1	12.397,1	-80,9	5,5	-85,2	-94,7	-5,7	-80,1	-57,7	13.530,3	-239,1
2	-1.959,6	-60,2	45,9	-41,3	-24,1	24,9	-26,9	-47,1	-238,4	1.897,7
3	-9.912,0	54,3	-3,7	39,4	23,7	4,7	25,6	36,2	-8.047,4	-636,2
1986/88	525,5	-86,9	47,7	-87,0	-95,1	23,9	-81,5	-68,6	5.244,4	1.022,5

1: Pazar payı etkisi; 2:Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi

Seçilen ülkeler tek bir pazar olarak ele alınmış ve kuru fasulye ihracatı grup pazar için SPP analizi ile incelenmiştir (Çizelge 4.15.). İhracatta meydana gelen değişim yukarıda sayılan üç faktöre, pazar bileşimi ve pazar bileşimine uyum etkileri de eklenerek beş faktörle açıklanmıştır. Pazar bileşimi, ülkelerin toplam grup ithalatındaki paylarında meydana gelen değişimin yarattığı etkiyi göstermektedir. Pazar bileşimine uyum ise Türkiye'nin grup içi değişime ne ölçüde uyum sağladığını göstermektedir. Buna göre incelenen her üç dönemde de pazar payı azalmıştır (Çizelge 4.15.). 1986-1988 ile 1998-2000 arasında görülen yaklaşık %23'lük azalmada beş faktör de etkili olmuştur. 1998-2000 ile 2009-2011 arasındaki %21'lik azalmanın esas kaynağı ise pazar payı etkisidir. Bu dönemde mal bileşimine uyum etkisi ve pazar bileşimi etkisi olumlu katkı sağlamıştır. Benzer şekilde 1986-1988 ile 2009-2011 dönemleri arasındaki %39'lük azalmanın en önemli nedenleri pazar payı etkisi ve mal bileşimi etkisi olmuştur.

Çizelge 4.14. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları (yüzde değişimler)

Dönemler	1	2	3	4	5	Toplam
1986/88-1998/00	-9,3	-9,1	-4,7	-3,9	3,8	-23,2
1998/00-2009/11	-19,5	-6,8	5,2	3,1	-3,0	-21,1
1986/88-2009/11	-28,5	-17,5	6,9	-1,1	0,8	-39,4

1: Pazar payı etkisi; 2:Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi;

4: Pazar bileşimi; 5: Pazar bileşimine uyum

4.2.1.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

Bu bölümde Türkiye'nin kuru fasulye ihracatındaki uluslararası rekabet gücü incelenmektedir. Bu amaçla ilk olarak, en fazla kuru fasulye ihracatı gerçekleştiren 13 rakip ülke belirlenmiştir. Bu ülkeler arasında, Arjantin, Avustralya, Kanada, Şile, Çin, Etiyopya, Meksika, Myanmar, Hollanda, Tayland, İngiltere ve ABD yer almaktadır. Seçilen ülkeler ile dünya kuru fasulye ithalat ve ihracat rakamları 1986 ile 2011 arasında yıllık olarak alınmıştır. Açıklamalı karşılaştırmalı üstünlüklerin incelenmesinde Nispi Ticaret Avantajı (RTA), Görelî Nispi İhracat Avantajı (LnRXA) ve Görelî Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi (RC)

kullanılmıştır. Veri setinin büyük hacimli olması nedeniyle elde edilen sonuçlar, SPP analiziyle benzer şekilde, üç döneme ait ortalamalar olarak verilmiştir.

Analiz sonucuna göre, 1986-1988 döneminde Nispi Ticaret Avantajı endeksine göre ($RTA > 0$) en yüksek nispi avantaja sahip ülke Myanmar olarak belirlenmiş, bu ülkeyi Arjantin, Tayland ve Şile takip etmiştir (Çizelge 4.16.). Ülkemiz bu dönemde sınırlı bir nispi avantaja sahiptir. Grup içerisinde ülkelerin ihracat avantajını gösteren Nispi İhracat Avantajı Endeksine göre ($LnRXA > 1$) Myanmar, Şile, Arjantin, Tayland ve Çin ilk sıralarda yer almaktadır. Meksika, İngiltere, Avustralya, Kanada ve Hollanda ise ihracat açısından önemli derecede dezavantaja sahip ülkelerdir. Bu dönemde ülkemiz $-0,367$ değeriyle zayıf da olsa dezavantajlı konumdadır (Çizelge 4.16.). Karşılaştırmalı üstünlüğü gösteren RC endeksine göre ($RC > 0$) Tayland, Arjantin, Şile, Türkiye ve ABD seçilen grup ülkeleri içerisinde kuru fasulye ticaretinde avantaja sahip ülkelerdir. Bu sonuca göre ülkemizin sahip olduğu ticaret avantajını yeteri kadar değerlendiremediği görülmektedir. 1998-2000 döneminde ise RTA endeksine göre Myanmar önemli bir avantaja sahiptir. Bu ülkeyi sırasıyla Etiyopya ve Arjantin izlemiştir. Türkiye pozitif değer almasına rağmen önemli bir avantaja sahip değildir. $LnRXA$ endeksine göre, Myanmar, Etiyopya ve Arjantin önemli ihracat avantajına sahip ülkelerdir. RC endeksine göre Myanmar, Etiyopya, Arjantin ve Tayland grup içerisinde avantajlı ülkeler olmuştur. Ülkemizin sahip olduğu karşılaştırmalı avantaj bu dönemde azalmıştır. 2009-2011 döneminde RTA endeksine göre Myanmar, Etiyopya ve kısmen Arjantin önemli avantaj sahibi ülkeler olmuştur. $LnRXA$ değerine göre yine Myanmar, Etiyopya ve Arjantin ihracat avantajına sahip ülkelerdir. Ülkemiz ise ihracat açısından ciddi bir dezavantaja sahiptir. RC endeksine göre de Myanmar önemli karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bu ülkeyi sırasıyla Arjantin ve Etiyopya izlemiştir.

Türkiye kuru fasulye ihracatında hiçbir zaman iddialı bir ülke olmamıştır, bu durum analiz sonuçlarına da yansımıştır. Nitekim, Türkiye kuru fasulye ihracatında yoğunlaşma veya uzmanlaşmaya sahip değildir ve dezavantajlı konumdadır. Mevcut durumda, Türkiye açısından kuru fasulye ihracatı kârlı görünmemektedir.

Çizelge 4.16. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırılabilir üstünlükleri

Ülkeler	1986-1988			1998-2000			2009-2011		
	RTA	Ln(RXA)	RC	RTA	Ln(RXA)	RC	RTA	Ln(RXA)	RC
Arjantin	10,979	2,399	4,168	10,514	2,388	3,197	7,129	1,954	4,138
Avustralya	-0,214	-2,123	-0,904	0,204	-0,373	0,285	0,206	-0,531	0,287
Kanada	0,086	-1,027	0,271	-0,014	-0,202	0,046	-0,079	0,093	-0,062
Şile	4,946	1,645	3,049	0,603	-0,075	0,795	-0,252	-1,398	-0,697
Çin	-0,003	1,454	0,003	0,967	0,661	0,681	0,600	-0,012	0,998
Filyopya	-0,583	---	---	39,491	3,701	3,898	40,111	3,746	3,292
Meksika	-6,549	-4,0416	-5,185	-4,158	-2,990	-4,365	-3,443	-1,600	-2,867
Myanmar	92,878	4,504	---	315,649	5,750	8,550	190,418	5,216	879,539
Hollanda	-1,234	-0,904	-1,372	-0,889	-1,134	-1,317	-0,553	-2,081	-1,691
Tayland	7,128	1,964	6,205	0,564	-0,493	2,493	-0,488	-0,712	-0,645
İngiltere	-2,060	-3,129	-3,848	-1,839	-3,272	-3,891	-1,884	-2,234	-2,922
ABD	0,776	-0,149	2,312	0,315	-0,456	0,710	-0,289	-0,766	-0,475
Türkiye	0,899	-0,013	3,843	0,017	-0,669	0,063	-0,357	-3,449	-2,487

4.2.1.6. Türkiye Kuru Fasulye Ürünü Projeksiyonları

Kuru fasulye üretimi, tüketimi ve ihracatı için geleceğe yönelik tahminlerin yapılması oldukça önemlidir. Tahminler ile bugünkü koşullarla gelecekte oluşabilecek muhtemel üretim ve piyasa yapısına yönelik alınması gereken önlemler önceden belirlenebilir. Bu amaçla çalışmada, 1996-2012 verileri kullanılarak 2016 ve 2020 yılları için projeksiyonlar yapılmıştır. Bu projeksiyonlar üzerinde durmadan önce kuru fasulye üretimi ile ekim alanı ve verimi arasındaki ilişkinin incelenmesi yerinde olacaktır.

Bu üç değişken arasındaki ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesi için SPSS16.0 programı kullanılarak korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre üretim miktarı – ekim alanı arasında Pearson korelasyon katsayısı $r= 0,804$ olarak bulunmuştur ($p<0.001$). Buna göre üretim ile ekim alanı arasında pozitif yönlü, güçlü bir ilişki vardır ve ekim alanı arttıkça üretim miktarı artmaktadır. Üretim miktarı – verim arasında yapılan analiz sonucunda ise Pearson korelasyon katsayısı $r=-0,325$ olarak bulunmuştur ($p>0,001$). Bu sonuca göre üretim miktarı ile verim arasında negatif yönlü, zayıf ve istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki mevcuttur. Ancak bu durum son yıllardaki gelişmeyle tamamen terstir. Çünkü son yıllarda ekim alanı azalmasına karşın, üretim miktarı ve verim artmaktadır (Şekil 4.29.). Diğer taraftan, doğrudan üretim değerleriyle yapılan trend analizi sonucunda anlamlı bir regresyon denkleminde ulaşılamamıştır ($r^2=0,409$). Bu sebeple, korelasyon analizi ile elde edilen sonuçlar da dikkate alınarak 2016 ve 2020 yılları için yapılan üretim projeksiyonunda, öncelikle verim ve ekim alanı trend analizi yöntemiyle tahmin edilmiş, daha sonra bu veriler yardımıyla üretim tahmini yapılmıştır.

Ülkemizde tüketim rakamları, o yıla ait üretim, ithalat, ihracat, üretim kayıpları, tohumluk kullanım miktarları ve pazarlama kayıpları dikkate alınarak türetilmektedir. Bu nedenle, üretim ve dış ticarete bağlı olarak tüketim miktarı çok dalgalı bir yapı sergilemektedir. Bu durum trend analizi kullanarak anlamlı bir tüketim tahminine ulaşılmasını engellemiştir ($r^2=0,118$). Bu sebeple, 2016 ve 2020 yılına ait tüketim miktarlarını belirlemek amacıyla 1996-2012 yılları arasında hesaplanan kişi başı tüketim miktarının ortalaması alınarak bu değer gelecekte de

aynı kalacağı varsayılmıştır. Buna göre 1996-2012 yılları arasında ortalama tüketim 3,1 kg olarak bulunmuştur. Bulunan bu değer, 2016 ve 2020 yılları için FAO tarafından yapılan tahmini ülke nüfusumuzla çarpılarak toplam tüketim miktarları hesaplanmıştır. Tahmin edilen üretim miktarından, üretim ve pazarlama kayıpları ile tüketim miktarının çıkartılmasıyla dış ticaret miktarı bulunmuştur.

Gerçekleşen 2012 yılı değerlerine göre, Türkiye’de yaklaşık 200 bin ton kuru fasulye üretilmiştir (Çizelge 4.17.). Yapılan üretim yurt içi talebi karşılamadığı için 29 bin ton civarında ithalat yapılmıştır. 2016 yılı için yapılan projeksiyonlarda kuru fasulye üretiminin 172 bin tona düşmesi beklenmektedir. Üretimdeki azalmanın ekim alanlarında görülen daralmadan kaynaklanması, verimin ise bir miktar artması beklenmektedir. Ayrıca, 2016 yılında toplam kuru fasulye tüketiminin yaklaşık 241 bin ton olacağı ve artan talebi karşılamak amacıyla 75 bin ton civarında ithalat yapılacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılı için yapılan projeksiyonlarda ise, yurtiçi üretim miktarının 160 bin tona gerilemesi ve tüketim miktarının 250 bin tona ulaşması beklenmektedir (Çizelge 4.17.). Kuru fasulye üretim ve tüketimdeki mevcut trendin devam etmesi halinde 2020 yılında ithalatın 96 bin tonu geçeceği tahmin edilmektedir.

Çizelge 4.15. Türkiye kuru fasulye üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2012)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	200.000	171.844	159.783
Ekim Alanı (ha)	93.174	77.442	63.913
Verim (kg/ha)	2.147	2.219	2.500
Tüketim (ton)	222.444	241.165	250.334
Dış ticaret (ton)	-29.444	-75.336	-96.143

Kaynak: Ek Çizelge 39

4.2.2. Türkiye Nohut Piyasası

4.2.2.1. Türkiye Nohut Üretimi

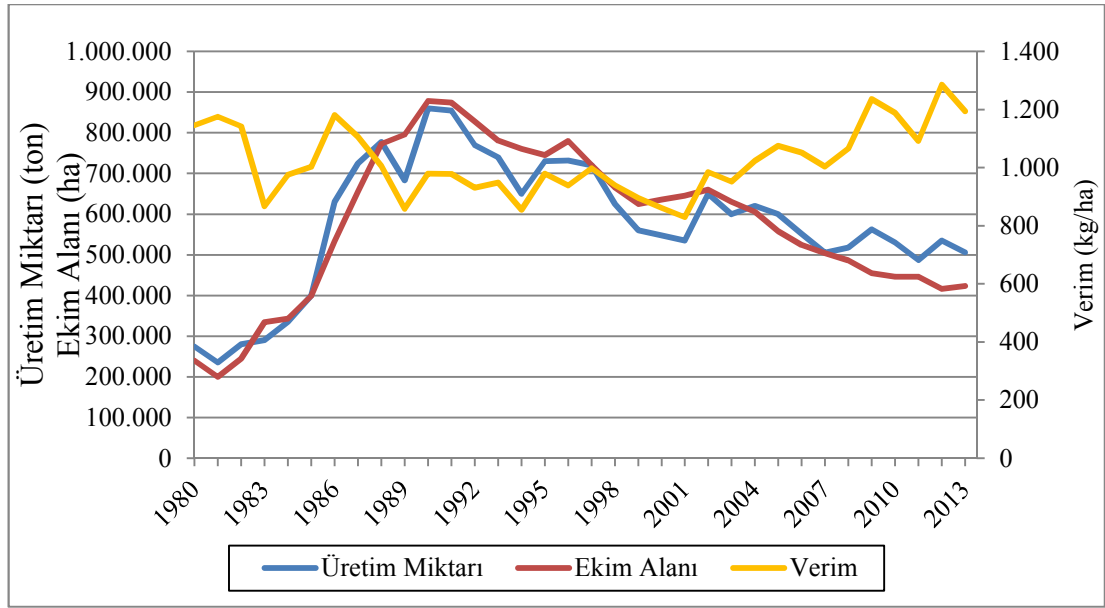
Ülkemizde, toplam baklagil ekim alanının ve üretim miktarının önemli bir kısmını nohut oluşturmaktadır (Ek Çizelge 20 ve 21). Bu bakımdan, ülkemiz için en önemli baklagil ürünü nohuttur. 1980’li yılların başında 240 bin hektar olan nohut ekim alanları 1980’li yıllar boyunca uygulanan Nadas Alanlarını Değerlendirme (NAD) projesiyle birlikte hızla artmış ve 1990 yılında 878 bin hektar ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonrasında ise, hafif dalgalanmalarla birlikte azalan ekim alanı 2013 yılında 424 bin hektara inmiştir (Şekil 4.35.).

Nohut verimi dönem başında 1.175 kg/ha olarak gerçekleşmiştir ve 2000’li yılların başına kadar dalgalanarak 861 kg/ha seviyesine kadar gerilemiştir. Takip eden yıllarda yine dalgalı ancak artan bir seyir izleyen verim 2013 yılında 1.195 kg/ha düzeyine ulaşmıştır.

Nohut üretimi 1980 yılında yaklaşık 275 bin ton olarak gerçekleşmiş, 1980’li yıllar boyunca hızla artarak 1990 yılında 860 bin tonla en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Meydana gelen bu artışta ekim alanındaki gelişme etkili olmuştur. Sonrasında dalgalanarak azalan üretim miktarı dönem sonu itibariyle 506 bin tona gerilemiştir.

Nohut üretimini büyük ölçüde ekim alanı belirlemektedir. Bununla birlikte nohut üretimi ve verimi, iklim ve ekim zamanına bağlı olarak yıldan yıla değişiklik gösterebilmektedir. Bazı yıllar ortaya çıkan antraknoz hastalığı nedeniyle verim oldukça düşük değerler almıştır. Üreticilerin hastalıktan kaçınmak için ekimi geciktirmeleri de verim potansiyelini azaltmaktadır (DPT, 2001). Son yıllarda verimde görülen artışın temel kaynağı ise batı ve kıyı bölgelerimizde kışlık nohut ekiminin yaygınlaşmaya başlaması olmuştur (Ton ve ark., 2013). Baklagillerde üretimi arttırmak için sertifikalı tohum kullanımı ve üretimi desteklenmektedir. Nitekim, toplam sertifikalı tohum üretiminin ihtiyacı karşılama oranı 2002 yılında %1,3 iken, 2012 yılında %8,9’a yükselmiştir (TİGEM, 2012). Ancak tarımda üretici tercihlerini değiştirmek güç olmaktadır. Üreticiler çoğunlukla kendi ürünlerini

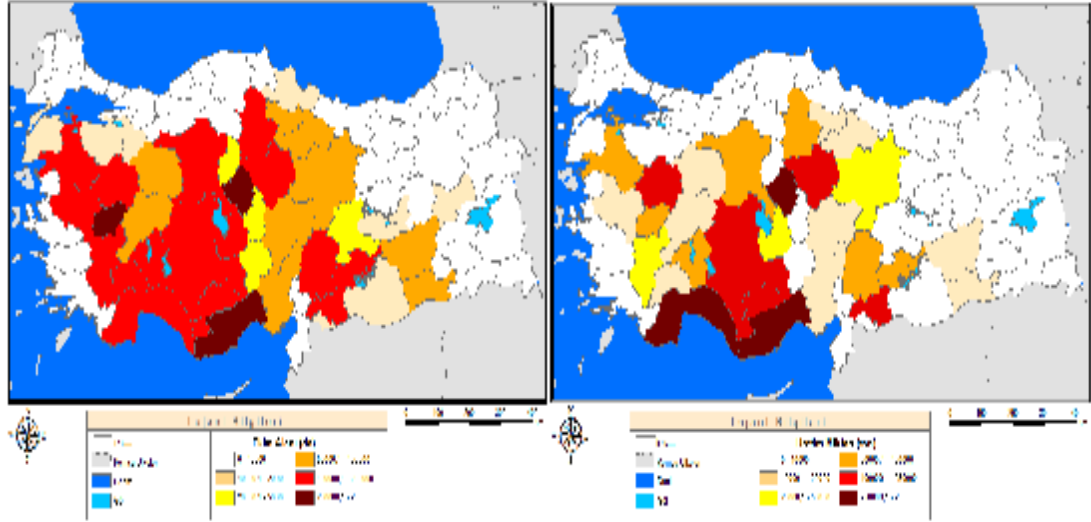
kullanarak karma ekim yapmakta ve sertifikalı tohum kullanmamaktadır (Yıldırım, 2013). Bu durum tek tip ürün elde edilmesini engellemektedir. Ayrıca, hastalıklardan kaçınmak için yazlık ekimlerin geç yapılması nedeniyle verim ve rekolte kayıpları meydana gelmektedir. Benzer şekilde, kış aylarında yazlık türlerin ekilmesi de verimi düşürmektedir.

Şekil 4.35. Türkiye nohut ekim alanı, üretim miktarı ve verim (1980-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 20 ve 21

Nohut, yemeklik tane baklagiller içerisinde mercimekten sonra kuraklığa en dayanıklı olan türdür ve bu nedenle kurak ve yarı kurak alanlarda ekim nöbetine girerek nadas alanlarının daraltılmasında önemli rol oynamaktadır (Ton ve ark., 2013). Nohut üretimi, kışları ılık geçen batı bölgelerimizde kışlık, Orta Anadolu ve geçit bölgelerinde ise yazlık olarak ekilmektedir (TEAE, 2009). 2012-2013 yılları ortalamasına göre, nohut ekim alanının en yoğun olduğu il yaklaşık 350 bin dekar ile Uşak'tır (%8,1). Bu ili sırasıyla yaklaşık Mersin (321 bin da), Kırşehir (271 bin da), Yozgat (248 bin da), Konya (216 bin da) ve Kütahya (210 bin da) izlemektedir ve toplam alanın %62,5'i ise çok sayıda iller arasında dağılmaktadır (Şekil 4.36.). Ekim alanları belirgin bir il civarında yoğunlaşmamış, İç Ege, İç Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'nun batı kesimlerini içeren oldukça geniş bir coğrafyaya

dağılmıştır. Karadeniz, Marmara ve Doğu Anadolu bölgeleri ise nohut ekiminin az olduğu yerlerdir.

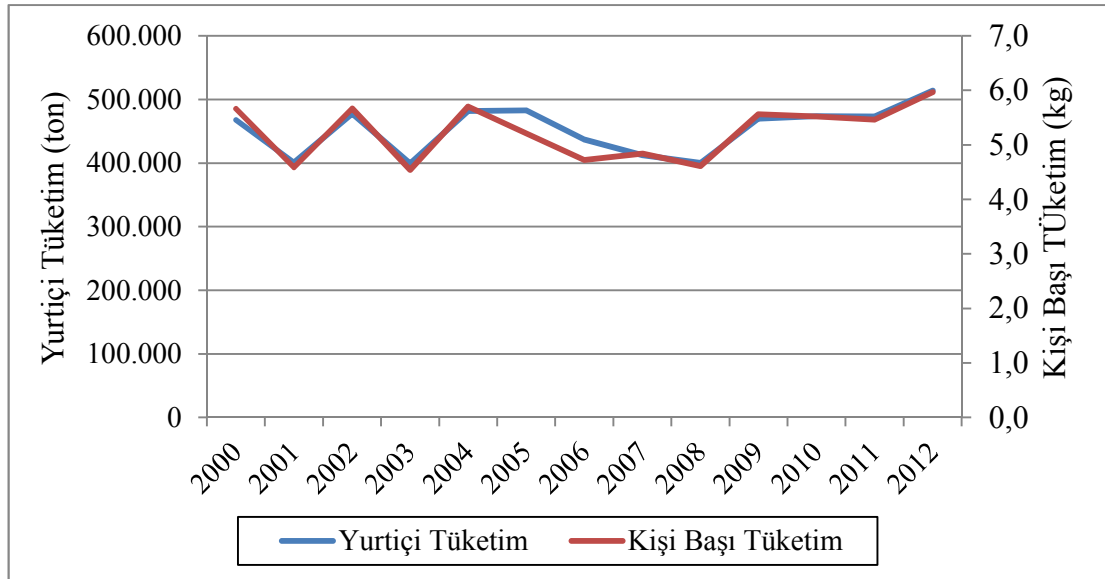
Şekil 4.36. Türkiye nohut üretimini illere göre dağılımını (2012-2013)

Kaynak: Ek Çizelge 27

Nohut üretim miktarı açısından Kırşehir yaklaşık 38 bin tonla (%7,5) 2012-2013 yıllarında ilk sırada yer almış, bu ili Mersin (35 bin ton), Antalya (34 bin ton), Yozgat (27 bin ton), Konya (26 bin ton) ve Kütahya (23 bin ton) izlemektedir ve toplam üretiminin %63,3'ü çok sayıda iller arasında dağılmış bulunmaktadır (Şekil 4.36.). Bu sıralamanın oluşmasında ekim alanının yanı sıra, iller arasında verim düzeyindeki farklılıklar da etkili olmuştur. Uşak ilinin üretim miktarının düşük olmasının temel nedeni, son yıllarda Nisan-Mayıs aylarında yağış miktarının yüksek olması nedeniyle ortaya çıkan antraktoz hastalığı olmuştur (Sezer, 2014).

4.2.2.2. Türkiye Nohut Tüketimi

Nohut, diğer Akdeniz ve Ortadoğu ülkeleri gibi ülkemizde de sevilerek tüketilen bir üründür. Ülkemizde 2000 yılında yaklaşık 468 bin ton olan nohut tüketimi dalgalanarak bir miktar artmış ve 2012 yılında 513 bin tona ulaşmıştır (Şekil 4.37.). Benzer bir seyir izleyen kişi başı nohut tüketimi 2000 yılında 5,7 kg ve 2012 yılında ise 6,0 kg olmuştur (TÜİK, 2013).

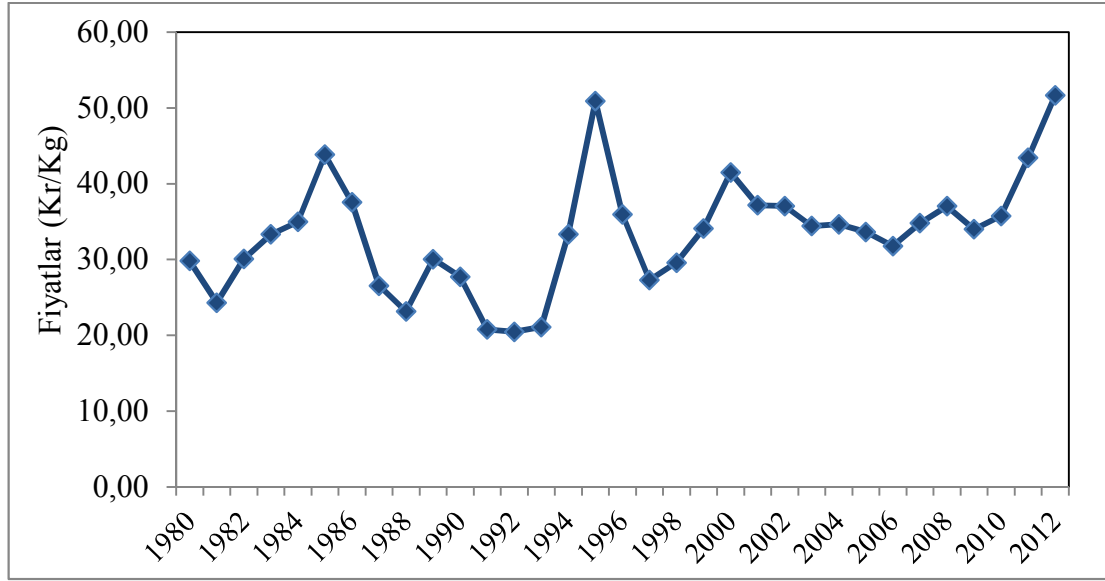

Şekil 4.37. Türkiye kişi başı nohut tüketimi (1980-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 30

4.2.2.3. Türkiye Nohut Üretici Fiyatları

NAD projesi kapsamında nohut üretiminin devlet tarafından TMO alımlarıyla desteklendiği 1980'li yıllarda üretici fiyatları artmaya başlamıştır ve 1980 yılında 29,82 Kr/Kg olan nohut üretici fiyatı 1980'lerin ortasına kadar 43,84 Kr/Kg'a kadar yükselmiştir (Şekil 4.38.). Sonrasında reel nohut üretici fiyatları dalgalanarak 1994 yılında 21,10 Kr/Kg'a gerilemiştir. Bunda üretim miktarının çok artması ve ihracatçıların birbirleriyle girmiş oldukları rekabet nedeniyle dış piyasada istenen düzeyde fiyat oluşturulamaması etkili olmuştur. 1993 yılında yaşanan kuraklık ve 1994 yılında devletin nohut alımı yapmayacağını açıklaması ile nohut üretiminde ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Üretimdeki bu azalma 1994 yılında nohut üretici fiyatlarının 50,90 Kr/Kg'a çıkmasına neden olmuştur. Daha sonra üretimin azalması nedeniyle ithalatçıların ödediği fiyatlar artmış ve bu durum üretici fiyatlarını bir süre yukarıda tutmuştur. 2000'li yılların başında yaşanan ekonomik krizin etkisiyle bir miktar azalan nohut üretici fiyatları son yıllarda üretim yetersizliği nedeniyle tekrar hızla artarak 2012 yılında 51,64 Kr/Kg'a yükselmiştir.

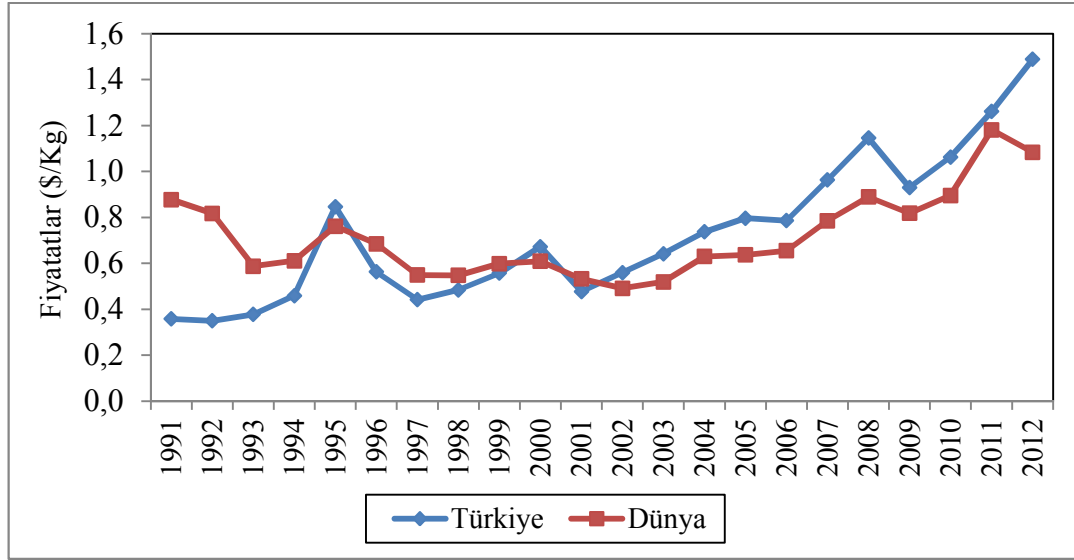

Şekil 4.38. Nohut üretici fiyatları (1980-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 32

Dünya nohut üretici fiyatı 1991 yılında 0,9 \$/Kg iken, ülkemizde 0,4 \$/Kg olmuştur (Şekil 4.39.). 1990'ların ilk yarısı boyunca ülkemizde üretici fiyatları dünya ortalamasının bir hayli altında gerçekleşmiştir. 2001 yılına kadar dünya ortalamasına yakın seyreden ülkemiz nohut üretici fiyatları 2001 yılı sonrasında dünya ortalamasının üzerinde bir trend izlemiştir. Daha sonra günümüze kadar artan üretici fiyatları, 2012 yılında ülkemizde 1,5 \$/Kg ve dünyada 1,1 \$/Kg olarak gerçekleşmiştir.

Özellikle gelişmiş ülkelerde biyoyakıt için yağlı tohumluk ekim alanlarının teşvik edilmesi, girdi fiyatlarının yükselmesi ve iklim gibi faktörlerin etkisiyle 2000'li yılların ikinci yarısında tüm gıda ürünleri gibi baklagillerin fiyatları da hızla artmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde nüfus ve refah artışına bağlı olarak tarım ürünleri talebinin yükselmesi ve gıda fiyatlarının yüksek seviyelerde kalması beklenmektedir (DPT, 2013).

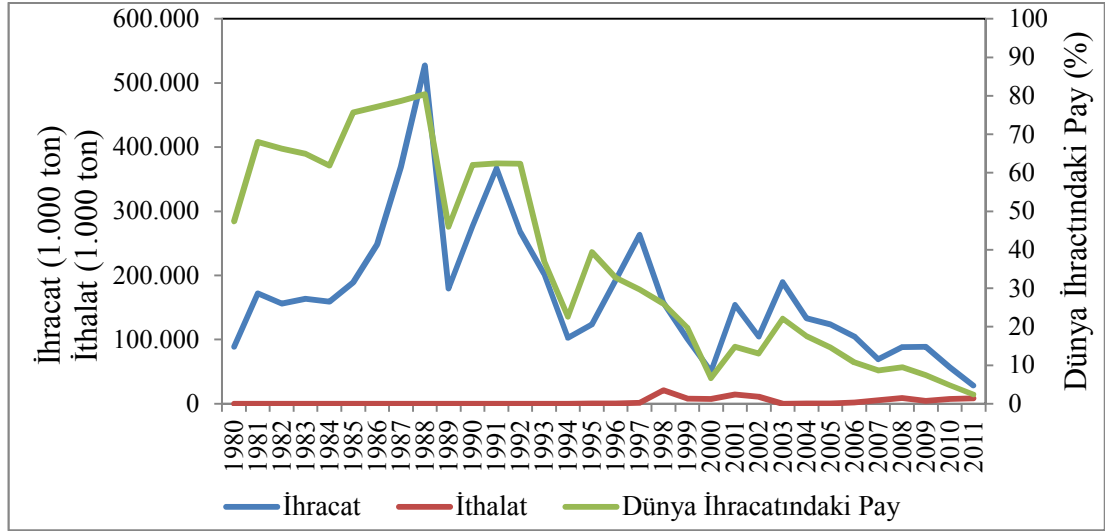

Şekil 4.39. Dünya ve Türkiye nohut üretici fiyatlarının karşılaştırması (1991-2012)
Kaynak: Ek Çizelge 33

4.2.2.4. Türkiye Nohut Dış Ticareti

Türkiye dünyada önemli bir baklagil üreticisi ve ihracatçısıdır. 1980-1981 yıllarında yaklaşık 130 bin ton nohut ihracatı yapılmış ve yaklaşık 52 milyon dolar gelir elde edilmiştir (Çizelge 4.18.). Bu dönemde dünya nohut ihracatının yaklaşık %59'unu, değer olarak ise yaklaşık %43'ünü Türkiye gerçekleştirmiştir. NAD projesinin uygulandığı yıllarda Türkiye nohut ihracatı sürekli olarak artarak 1988 yılında 527 bin tonla en yüksek miktarına ulaşmıştır (Şekil 4.40.). Bu yıl, dünya nohut ihracatının %80'ini gerçekleştiren Türkiye'nin başlıca ihraç pazarları sırasıyla Hindistan (%50), Cezayir (%11), Pakistan (%7), Bangladeş (%4), Irak (%4), İsrail (%2), Suudi Arabistan (%2) ve diğer ülkeler olmuştur (%20) (FAO, 2013).

Dünya nohut ihracat miktarı incelenen dönemde yaklaşık 5 kat artarak, 190 bin tondan (108 milyon \$), 1,2 milyon tona (964 milyon \$) yükselirken bu dönemde Türkiye ihracatı dalgalanarak azalmıştır (Şekil 4.40.). Türkiye, 2011 yılında dünya nohut ihracatının miktar olarak %4'ünü ve değer olarak %5'ini gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu oranlar incelenen döneminin en düşük düzeyinde bulunmaktadır.

Şekil 4.40. Türkiye nohut ihracat ve ithalat miktarları (1980-2011)

Kaynak: Ek Çizelge 34

2010-2011 yıllarında nohut ihracatı ağırlıklı olarak Ortadoğu bölgesinde yer alan komşu ülkelere yapılmıştır (Çizelge 4.18.). Türkiye için, Suriye, Suudi Arabistan, Irak, İran, Ürdün gibi ülkeler en önemli nohut ihracat pazarlarıdır. Dünya nohut ithalatının %38'sini yapan Hindistan ve Pakistan'ın ihracat pazarları arasında bulunmaması dikkat çekmektedir (Çizelge 4.18.).

Çizelge 4.16. Nohut ihraç edilen önemli ülkeler (2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Suriye	4.760	16,9	4.701	12,9
S. Arabistan	3.870	13,7	5.126	14,0
Irak	3.019	10,7	3.524	9,6
İran	2.699	9,6	3.196	8,8
Ürdün	2.530	9,0	3.388	9,3
BAE	1.208	4,3	1.831	5,0
Almanya	1.162	4,1	1.794	4,9
Lübnan	854	3,0	1.259	3,4
Kuveyt	746	2,6	1.041	2,9
İsrail	721	2,6	815	2,2
Diğer	6.648	23,6	9.846	27,0
Toplam	28.217	100	36.521	100

Kaynak: FAO, 2013

Türkiye nohut ithalatı incelenen dönem boyunca önemsiz seviyelerde gerçekleşmiştir. Nitekim, diğer baklagil türlerinde olduğu gibi, 1995 yılına kadar neredeyse hiç nohut ithalatı yapılmamıştır (Şekil 4.40.). 1995 yılında yaklaşık 510 ton nohut ithal edilmiştir. 1998 yılında 21 bin ton ile en yüksek değerine ulaşan nohut ithalatı takip eden yıllarda azalan bir seyir izlemiş, ancak yakın zamanda tekrar artmaya başlamıştır. 2011 yılında 8.500 ton nohut ithal edilmiş olmasına karşın, yaklaşık 10 milyon dolar ile incelenen dönemin en yüksek ödemesi yapılmıştır. Nohut fiyatlarının artmasında önemli üretici ülkelerden Türkiye ve Kanada'da olumsuz iklim koşulları nedeniyle rekoltenin düşmesi etkili olmuştur (AAFC, 2013). Türkiye nohut ithalatını sırasıyla Hindistan (%29), Rusya (%23), Meksika (%16), Kanada (%13), Arjantin (%10) ve diğer ülkelerden (%9) yapmıştır (Çizelge 4.19.).

Çizelge 4.17. Nohut ithal edilen önemli ülkeler (2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Hindistan	2.479	29,3	3.218	33,4
Rusya	1.950	23,1	1.791	18,6
Meksika	1.338	15,8	1.941	20,1
Kanada	1.113	13,2	1.054	10,9
Arjantin	830	9,8	904	9,4
Diğer	740	8,8	734	7,6
Toplam	8.450	100	9.642	100

Kaynak: FAO, 2013

4.2.2.5. Türkiye Nohut Dış Ticaret Performansı

4.2.2.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi

Çalışmanın bu kısmında Sabit Pazar Payı (SPP) analizi kullanılarak 1986-2011 yılları arasındaki Türkiye nohut ihracat performansı değerlendirilmiştir. SPP analizi için söz konusu çalışma periyodu, dönem başlangıcı (1986-1988), dönem ortası (1998-2000) ve dönem sonu (2009-2011) olmak üzere üçe ayrılmış ve her dönem üç yıl ortalaması olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde dönem başlangıcı ile dönem ortası (1986-1988 ile 1998-2000), dönem ortası ile dönem sonu (1998-2000

ile 2009-2011) ve son olarak dönem başlangıcı ile dönem sonu (1986-1988 ile 2009-2011) olmak üzere üç farklı analiz yapılmıştır.

İncelenen dönemde (1986-2011) ülkemizin önemli nohut ihraç pazarları olarak Cezayir, Mısır, Hindistan, Irak, İsrail, İspanya, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, ABD ve Sri Lanka belirlenmiştir. Bu ülkelerden Cezayir, Mısır, İsrail, BAE ve İngiltere'ye ait 1986-1988 dönemi nohut ithalat yapılmamıştır. Benzer şekilde, Irak'ın 1998-2000 yılları arasında uyguladığı gizlilik politikası nedeniyle bu döneme ait ticaret verisine ulaşılamamıştır. Bu nedenle söz konusu dönemlerde bu ülkeler SPP analizine dahil edilememiştir. 1986-1988 döneminde hedef pazarın toplam ithalatının yarısından fazlasını Türkiye'nin yaptığı görülmektedir (Çizelge 4.20.). 1998-2000 dönemine kadar Türkiye ihracat hacmi değer olarak 3 kat azalmıştır. 2009-2011 yıllarında ihracat hacmi değer olarak tekrar artmış olmasına rağmen hedef pazarın toplam ithalatından Türkiye'nin aldığı pay yaklaşık %11 oranına kadar gerilemiştir. Bu azalışta özellikle en büyük nohut ithalatçısı olan Hindistan pazarındaki kayıp önemli rol oynamaktadır.

Çizelge 4.18. Dönemler itibariyle seçilen ülkelere nohut ihracatı

Ülkeler	1986-1988		1998-2000		2009-2011	
	1000\$	Pay	1000\$	Pay	1000\$	Pay
Cezayir	43.360	94,1	23.746	27,8	5.732	3,0
Mısır	---	---	5.376	67,8	5.022	8,0
Hindistan	104.822	72,4	3.235	5,3	2.514	0,8
Irak	32.784	33,9	---	---	51.373	98,7
İsrail	---	---	3.726	49,3	4.660	19,7
İspanya	5.924	9,1	2.764	2,4	535	0,3
Ürdün	13.838	94,3	8.780	33,0	22.184	29,1
Lübnan	4.176	64,2	5.313	26,5	7.639	21,2
Suudi Arabistan	6.474	72,0	7.967	33,4	17.882	36,3
BAE	---	---	3.822	11,0	6.146	3,9
İngiltere	---	---	5.144	21,9	17.993	21,4
ABD	2.419	12,4	1.968	7,9	6.095	9,2
Sri Lanka	3.126	47,4	6.430	41,5	4.020	6,4
Toplam	216.923	53,0	78.271	17,6	151.795	11,3

Kaynak: FAO, 2013

SPP analizi ilk olarak her ülke için ayrı ayrı yapılmıştır. Bu hesaplamada 1986-1988 başlangıç dönemi ile 1998-2000 ve 2009-2011 dönemleri arasında seçilen ülke pazarlarındaki payımızda meydana gelen değişim ve bu değişimin ardında yatan nedenler üç faktörlü bir yapı ile incelenmiştir. Daha sonra seçilen ülkeler tek bir pazar olarak ele alınmış ve beş faktörlü bir yapı ile değişim incelenmiştir.

Yapılan ilk analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 1998-2000), Türkiye'nin pazar payı Sri Lanka'da yaklaşık %106, Lübnan'da %27 ve Suudi Arabistan'da %23 oranlarında artmıştır (Çizelge 4.21.). Bu artışların temel kaynağı ikinci faktör olan mal bileşimi etkisi olmuştur. Diğer bir ifadeyle bu üç ülke nohut ithalatını arttırmıştır, ancak üçüncü faktör olan mal bileşimine uyum etkisinin negatif çıkması bu artıştan yeterli pay alamadığımızı göstermektedir. Bu dönemde en büyük pazar kaybı Hindistan'da yaklaşık %97 oranı ile gerçekleşmiştir (Çizelge 4.21.). Bu dönemde Hindistan'a yapılan nohut ihracatı bitme noktasına gelmiştir. Bu kayıpta, pazar payı etkisi ve mal bileşimi etkisinden kaynaklanmıştır. Diğer bir ifadeyle hem Türkiye nohut ihracatı hem de Hindistan'ın nohut ithalatı azalmıştır.

İkinci analiz sonuçlarına göre (1998-2000 ile 2009-2011), Türkiye'nin çoğu ülkedeki pazar payı artmıştır. En büyük artış yaklaşık %250 oranıyla İngiltere pazarında gerçekleşmiştir. Bunun temel kaynağı iki numaralı faktör olan mal bileşimi etkisidir, diğer bir ifadeyle İngiltere nohut ithalatını önemli ölçüde arttırmıştır. Bu dönemde Türkiye ihracat payı ABD, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan, Ürdün ve İsrail pazarlarında da artmıştır. Benzer şekilde, mal bileşimi etkisi bu artışların da temel kaynağı olmuştur. Diğer taraftan, bu dönemde Türkiye'nin pazar payı İspanya, Cezayir, Mısır ve Hindistan'da azalmıştır.

Üçüncü analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 2009-2011), Türkiye pazar payı Suudi Arabistan, ABD, Lübnan, Ürdün, Irak ve Sri Lanka ülkelerinde artmıştır. Özellikle ABD ve Suudi Arabistan pazarlarındaki artış oranları yüksek olmuştur. Her iki artışın temel kaynağı pazar payı etkisi ve mal bileşimi etkisi olmuştur. Başka bir ifadeyle, hem Türkiye ihracat miktarı hem de hedef ülkelerin nohut ithalat miktarları hızlı bir artış göstermiştir. Bu dönemde en büyük pazar kaybı Hindistan pazarında yaşanmıştır. Bu azalmada pazar payı etkisi ve mal bileşimi etkisi rol oynamıştır.

Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin Hindistan'a nohut ihracatı azalırken, Hindistan'ın nohut ithalatı toplam ithalatına oranla daha yavaş artmıştır.

Çizelge 4.21. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları (Yüzde değişimler)

Ülkeler	Cezayir		Mısır	Hindistan	Irak	İsrail	İspanya	Ürdün	Lübnan	S. Arabistan	BAE	İngiltere	ABD	Sri Lanka
	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00	1986/88	1998/00
1	-60,5	---	---	-90,8	---	---	-39,5	-36,1	-5,4	-12,3	---	---	-7,7	-0,1
2	51,8	---	---	-83,2	---	---	-52,1	-1,3	79,1	76,2	---	---	-17,2	120,9
3	-36,5	---	---	77	---	---	38,2	0,9	-46,5	-40,8	---	---	6,3	-15,1
Top.	-45,2	---	---	-96,9	---	---	-53,3	-36,6	27,2	23,1	---	---	-18,6	105,7
1	-71,6	-8	---	-21,2	---	45,9	99,1	49,2	9,5	-13,6	-14,8	-1	7,8	-31,7
2	-40,4	12	---	-7,3	---	-52	-1289,4	117,5	42,8	126,9	211,9	256,8	172,2	-37,1
3	36,1	-10,6	---	6,3	---	31,2	1109,7	-14	-8,5	11,1	-136,3	-6	29,8	31,3
Top.	-75,9	-6,6	---	-22,3	---	25,1	-80,6	152,7	43,8	124,5	60,8	249,8	209,7	-37,5
1	-86,2	---	---	-96,7	-162,7	---	-88,9	53,2	83,4	145,1	---	---	115,9	34,3
2	-18,3	---	---	-87,3	75,3	---	-55,9	23,2	-1,5	61,7	---	---	48,5	-41,8
3	17,7	---	---	86,3	144,2	---	53,9	-16,1	1	-30,5	---	---	-12,4	36,1
Top.	-86,8	---	---	-97,6	56,7	---	-91	60,3	82,9	176,2	---	---	152	28,6

1: Pazar payı etkisi; 2: Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi

Bir sonraki aşamada, seçilen 13 ülke tek pazar olarak değerlendirilmiş ve ele alınan bu hedef pazar için SPP analizi yapılmıştır. 1986-1988 ile 1998-2000 yılları arasında yapılan analiz sonuçlarına göre Türkiye'nin pazar hacminde yaklaşık %67 oranında bir daralma meydana gelmiştir (Çizelge 4.22.). Pazar payı etkisi, mal bileşimi etkisi ve kısmen de pazar bileşimi etkisi daralmanın temel faktörleri olmuştur. Mal bileşimine uyum ve kısmen de pazar bileşimine uyum etkileri ise bu daralmanın daha fazla olmasını engellemiştir. Diğer bir ifadeyle, seçilen iki dönem arasında Türkiye nohut ihracatında ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Ayrıca hedef pazarın nohut ithalatındaki artış hızı toplam ithalata oranla daha yavaş olmuştur. Dördüncü faktör olan pazar bileşimi etkisi, hedef pazarı oluşturan ülkelere ait pazar paylarında meydana gelen değişimin Türkiye'nin aleyhine gerçekleştiğini göstermektedir.

1998-2000 ile 2009-2011 yılları arasında yapılan SPP analizi sonuçlarına göre Türkiye'nin ihracat payında önemli bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın temel kaynakları sırasıyla pazar bileşimine uyum, pazar payı etkisi ve kısmen de mal bileşimine uyum etkisi olmuştur. Bu dönemde pazar bileşimi ve kısmen de mal bileşimine uyum etkileri gerçekleşen artışı sınırlandırmıştır (Çizelge 4.22.). Başka bir ifadeyle, bu dönemde Türkiye'nin seçilen ülkelerdeki pazar payı artmıştır, ancak grubu oluşturan ülkelere ait pazar paylarında görülen değişim Türkiye aleyhine olmuştur. Diğer taraftan, beş numaralı pazar bileşimine uyum etkisinin işaret ettiği üzere Türkiye bu değişime büyük ölçüde uyum sağlayabilmiştir.

1986-1988 ile 2009-2011 yılları arasında gerçekleştirilen SPP analizi sonuçlarına göre, Türkiye'nin ihracat hacmi %46 oranında daralmıştır (Çizelge 4.22.). Nohut ihracatındaki bu kaybın ardında yatan temel nedenler sırasıyla, pazar bileşimine uyum, mal bileşimi ve pazar payı etkisi olmuştur. Pazar bileşimi ve mal bileşimine uyum etkileri ise meydana gelen kaybın daha fazla olmasını engellemiştir. Başka bir ifadeyle, hedef pazarı oluşturan ülkelerin pazar paylarında Türkiye lehine bir değişim meydana gelmiş, ancak bu değişime uyum sağlanamamıştır. Bunun sonucunda Türkiye pazar payı kaybına uğramıştır. 1986-1988 döneminde Hindistan nohut ithalatının büyük kısmını Türkiye'den yapmıştır, ancak 2009-2011 döneminde Hindistan nohut ithalatı artmış olmasına rağmen Türkiye bu ülkedeki pazar payını

büyük ölçüde kaybetmiştir. Analizden çıkan bir diğer sonuç ise grup ülkelerinde nohut ithalatının, toplam ithalata oranla daha yavaş artmış olmasıdır.

Çizelge 4.22. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları (yüzde değişimler)

Dönemler	1	2	3	4	5	Toplam
1986/88-1998/00	-62,1	-24,8	25,9	-8,8	2,6	-67,3
1998/00-2009/11	38,6	1,5	-1,2	-53,2	42,5	28,3
1986/88-2009/11	-25,1	-32,3	11,9	70,2	-70,2	-45,6

1: Pazar payı etkisi; 2:Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi;
4: Pazar bileşimi; 5: Pazar bileşimine uyum

4.2.2.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

Türkiye'nin nohut dış ticaretindeki durumunu daha net anlayabilmek amacıyla karşılaştırmalı üstünlükler analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz için 1980-2011 yılları arasında en çok nohut ticareti gerçekleştiren 10 ülke seçilmiştir. Bu ülkelerin arasında Arjantin, Avustralya, Kanada, Etiyopya, Hindistan, İran, Meksika, Fas, Birleşik Arap Emirlikleri, Tanzanya ve ABD yer almaktadır. Bu ülkelere ait açıklamalı karşılaştırmalı üstünlüklerin incelenmesinde Nispi Ticaret Avantajı (RTA), Nispi İhracat Avantajı (LnRXA) ve Görelî Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi (RC) kullanılmış, ayrıca hesaplamalar için gerekli Nispi İthalat Avantajı endeksleri de (RMA ve LnRMA) bulunmuştur. Ancak veri setinin büyük hacimli olması dolayısıyla Sabit Pazar Payı için daha önce belirlenen iki dönem seçilmiş ve bu dönemlere ait ortalama değerler aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Analiz sonucuna göre, 1986-1988 dönemine ait Nispi Ticaret Avantajı (RTA) ve RC endekslerine göre Türkiye net nohut ihracatçısı konumundadır ve en yüksek nispi avantaja sahip ülkedir (Çizelge 4.23.). Bu dönemde Meksika ve Fas nohut ticaretinde avantaj sahibi diğer ülkeler olurken, Hindistan ve Etiyopya nohut ticaretinde en dezavantajlı ülkeler konumundadır. Nispi İhracat Avantajı Endeksine göre (LnRXA>1) Türkiye yine en avantajlı ülke konumundadır. Grup ülkeleri arasında yüksek nohut ihracatına sahip olan Etiyopya'nın ithalat değerinin de yüksek olması nedeniyle ticarete dezavantaj yaşamaktadır. Bu dönemde nohut ihracatına yeni başlayan Kanada düşük ihracat miktarına oranla yüksek ithalatı nedeniyle en

dezavantajlı ülke konumundadır. 1998-2000 döneminde ise Türkiye, nohut ticaretindeki nispi avantajı ciddi oranda azalmış olmasına rağmen halen avantajlı ($RTA > 0$) konumda bulunmaktadır (Çizelge 4.23.). Bu dönemde nohut ticaretinde en yüksek avantaja ülkeler sırasıyla Meksika, Avustralya ve Tanzanya olmuştur. Hindistan, BAE, Arjantin ve ABD bu dönemde dezavantajlı konumdadır. 2009-2011 döneminde ise Etiyopya nohut ticaretinde önemli bir avantaja sahiptir. RTA değerinin Etiyopya için yüksek çıkmasının temel nedeni ülke ihracatının içerisinde tarım ürünlerinin ve dolayısıyla nohut ihracatının büyük bir yere sahip olmasıdır. Tanzanya, Avustralya, Fas, Arjantin, Meksika ve Türkiye dönemin diğer avantajlı ülkeleridir.

Çalışma periyodu boyunca, Türkiye'nin nohut ihracatındaki avantajı azalmış olmasına rağmen halen devam etmektedir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye nohut ihracatında uzmanlaşmıştır ve kazançlı konumdadır. Bu sebeple, Türkiye nohut ihracatını arttırarak sürdürmelidir.

Çizelge 4.23. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırmalı üstünlükleri

Ülkeler	1986-1988			1998-2000			2009-2011		
	RTA	Im(RNA)	RC	RTA	Im(RNA)	RC	RTA	Im(RXA)	RC
Arjantin	-0,450	-2,079	-1,010	-2,024	-2,941	-2,024	1,447	0,161	3,162
Avustralya	0,478	-0,696	3,197	4,932	1,574	4,932	4,393	1,472	5,391
Kanada	-0,038	-6,051	-2,848	-0,139	-1,264	-0,139	0,354	-0,475	0,928
Etiyopya	-7,561	1,182	1,605	-0,019	-1,214	-0,019	47,719	3,860	8,840
Hindistan	-26,639	-0,787	-4,026	-5,084	-2,604	-5,084	-2,366	0,974	-0,540
İran	0,488	-1,697	---	1,666	0,906	1,666	-4,821	-1,636	-2,329
Meksika	3,786	1,262	---	8,628	1,185	8,628	1,390	0,281	6,330
Fas	2,290	0,319	---	0,337	0,889	0,337	1,932	0,379	1,565
Türkiye	36,379	3,591	---	0,934	2,302	0,934	1,168	0,589	0,994
RAK	---	---	---	-3,726	-1,190	-3,726	-5,542	-1,319	-3,022
Tanzanya	---	---	---	3,996	2,277	3,996	9,742	2,252	5,294
ABD	-0,366	---	---	-1,143	-2,414	-1,143	-0,112	-2,267	-0,711

4.2.2.6. Türkiye Nohut Ürünü Projeksiyonları

Çalışmanın bu bölümünde nohut üretim, tüketim ve ihracatının gelecekte nasıl olacağıyla ilgili tahminler yapılarak tablo halinde verilmiştir (Çizelge 4.24.). Projeksiyonlar için kurulan denklemlerde 1996-2012 yılları arasında gerçekleşmiş veriler kullanılmıştır. Tüketim ve üretim miktarlarının çok dalgalı bir yapıda olması nedeniyle trend analizi ile anlamlı bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu sebeple daha önce kuru fasulye ürünü için yapılan projeksiyonlarda uygulanan yöntemler izlenmiştir (bkz. syf. 77).

Üretim miktarı-ekim alanı arasında yapılan korelasyon analizi, Pearson korelasyon katsayısı $r=0,810$ olarak bulunmuştur ($p<0.001$). Buna göre üretim miktarı ve ekim alanı arasında pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki vardır. Üretim miktarı-verim arasında yapılan analiz sonucunda Pearson korelasyon katsayısı $r=-0,273$ olarak bulunmuştur ($p> 0.001$). Buna göre üretim miktarı ile verim arasında negatif yönlü ve zayıf bir ilişki bulunmaktadır. Buna göre üretim miktarı verimden daha çok ekim alanından etkilenmektedir. Ancak sadece üretim miktarını kullanarak yapılan trend analizinde anlamlı bir regresyon denklemine ulaşılamamış ($r^2=0,536$), bu sebeple ekim alanı ve verim projeksiyonları kullanılarak üretim miktarı tahmin edilmiştir. 1996-2012 döneminde gerçekleşen kişi başı nohut tüketimi ortalaması 5,4 kg olarak bulunmuş ve bulunan bu değer ile 2016 ve 2020 yılları için FAO tarafından yapılan tahmini ülke nüfusu çarpılarak gelecekteki tüketim miktarı bulunmuştur. Tahmini üretim miktarından üretim ve pazarlama kayıpları ile tohumluk paylarının çıkartılmasıyla dış ticaret miktarı bulunmuştur.

Gerçekleşen 2012 yılı değerlerine göre, Türkiye’de 518 bin ton nohut üretilmiştir (Çizelge 4.24.). Yurt içi tüketim yaklaşık 514 bin ton, ihracat 36 bin ton ve ithalat 39 bin ton olmuştur. 2016 yılı için yapılan projeksiyonlarda üretimin 419 bin ton ve tüketimin 474 bin ton olması beklenmektedir. Buradan hareketle 2016 yılında yaklaşık 60 bin ton nohut ithal edilmesi gerekecektir. 2020 yılı için yapılan projeksiyonlarda nohut üretiminin yaklaşık 335 bin ton ve yurt içi tüketimin ise 493 bin ton olması beklenmektedir. Mevcut trendin devam etmesi halinde 2020 yılında ithal edilmesi gereken nohut miktarı 161 bin ton olacaktır (Çizelge 4.24.).

Çizelge 4.19. Türkiye nohut üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2012)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	518.000	419.066	335.099
Ekim Alanı (ha)	416.242	330.755	248.775
Verim (kg/ha)	1.240	1.267	1.347
Tüketim (ton)	514.077	474550	492.593
Dış ticaret (ton)	-2.811	-59.675	-160.845

Kaynak: Ek Çizelge 40

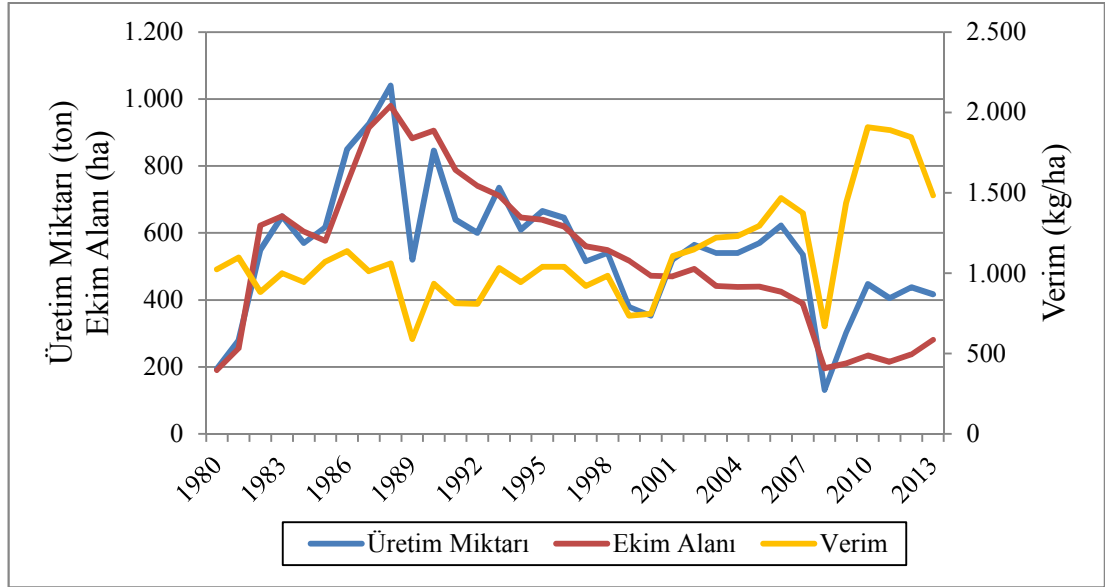
4.2.3. Türkiye Mercimek Piyasası

4.2.3.1. Türkiye Mercimek Üretimi

1980'den günümüze kadar mercimek üretimi, yapılan desteklemelere ve iklim koşullarına bağlı olarak önemli değişiklikler göstermiştir. 1980 yılında yaklaşık 190 bin hektar olan mercimek ekim alanı NAD projesiyle birlikte hızla artarak 1988 yılında en yüksek seviyesi olan 980 bin hektar civarına yükselmiştir. Sonraki yıllarda dalgalanarak azalan ekim alanı 2013 yılında 281 bin hektar civarına gerilemiştir. Ekim alanındaki gerileme son 5 yılda durmuş ve yerini hafif artış eğilimine bırakmıştır (Şekil 4.41.).

Türkiye mercimek verimi 1980 yılında 1.024 kg/ha olmuş ve 2000'li yılların başına kadar dalgalı ancak yataya yakın bir seyir izlemiştir. 2000'li yıllardan sonra dalgalanarak artan verim 2013 yılında 1.483 kg/ha olarak gerçekleşmiştir. 2007-2008 yıllarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan kuraklık nedeniyle bu yıllarda verim, 669 kg/ha ile oldukça düşük gerçekleşmiştir.

İncelenen dönem başında 195 bin ton civarında olan mercimek üretimi, ekim alanındaki artışa bağlı olarak ilk yıllarda hızla yükselmiş ve 1988 yılında en yüksek seviyesi olan 1 milyon tona ulaşmıştır. Takip eden dönemde oldukça dalgalı ancak azalan bir trend izleyen üretim miktarı 2007-2008 döneminde yaşanan kuraklık nedeniyle 131 tonla en düşük seviyesine inmiştir, sonrasında verimde görülen iyileşmelere bağlı olarak bir miktar artmış ve 2013 yılında 417 bin ton olmuştur.

Şekil 4.41. Türkiye mercimek ekim alanı, üretim miktarı ve verim (1980-2012)
Kaynak: Ek Çizelge 20 ve 21

Diğer baklagil türleriyle karşılaştırıldığında, çalışma döneminde mercimek üretim miktarı, ekim alanı ve veriminde görülen dalgalanmalar daha şiddetli olmuştur (Şekil 4.42.). Verim, özellikle toprağın sulama imkanına sahip olup olmaması, kuraklık, *Bruchus sp.* gibi hastalıklar ve yıl içinde düzgün dağılan yağış rejiminin varlığı gibi etkenlere bağlı olarak değişmektedir. Mercimek kurağa en dayanıklı baklagil türüdür, ancak yıllık yağış miktarının, ortalamanın çok altında olması mercimek üretimini azaltmaktadır. Nitekim, 2008 yılında görülen şiddetli kuraklık nedeniyle mercimek üretimi önemli ölçüde düşmüş ve iç tüketimi karşılamak amacıyla ithalat yapılması gerekmiştir (TÜİK, 2013). Ancak, yağmur miktarı fazla olduğu zaman da, boylan mercimek yatmakta ve bu durum hastalık oluşumunu artırarak verim kaybına neden olmaktadır. Verimi etkileyen bir diğer önemli etken, ülkemizde baklagillerin elle toprak yüzeyine serpmeye şeklinde dağıtılıp daha sonra değişik aletlerle toprak içine gömülerek ekiminin yapılmasıdır. Bu işlem sırasında gereğinden fazla tohum kullanılmaktadır ve ekim derinliği eşit olmadığı için eşzamanlı çıkış sağlanamamaktadır (Kün ve ark., 2004). Ayrıca serpmeye ekim yapılan alanlarda makineyle düzenli yabancı ot kontrolü yapılamayacağından, elle ot savaşı zorunlu olmaktadır. Yapılan çalışmalarda, baklagillerde yabancı otların neden

olduğu verim kayıplarının %25-45 arasında değiştiği, mercimekte ise bu oranın %80'lere kadar çıkabildiği bildirilmektedir (Adak ve ark., 2009).

Son yıllarda artan verimin esas kaynağı ise yarı dik veya dik olarak gelişim gösteren, uzun gövdeye sahip mercimek türlerinin yaygınlaşması ve makineli hasat uygulamasının artması olmuştur (Ton ve ark., 2013). 2012 yılında yağışın az olması nedeniyle yatma problemi olmamış ve yabancı ot gelişimi sınırlı kalmıştır (Arslan ve ark., 2012). Ayrıca, bitki gelişme döneminde yağın yağmur miktarının uzun yıllar ortalamasının altında seyretmesi nedeniyle ortaya çıkan olumsuz durum, sulanabilir alanlarda sulama yapılmasıyla avantaja dönüşmüştür (Arslan ve Öziç., 2012).

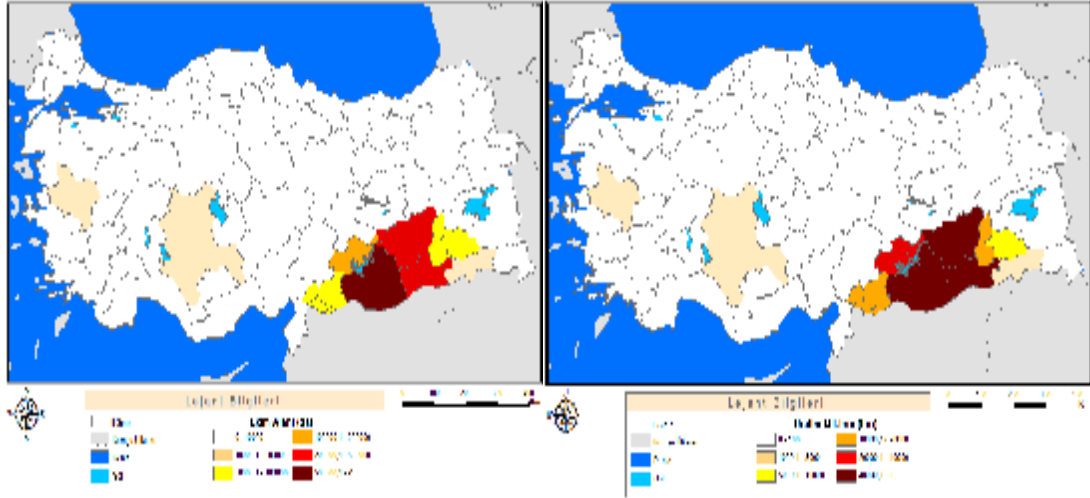
TÜİK, Türkiye mercimek üretim rakamlarını 1988 yılından itibaren kırmızı ve yeşil mercimek olarak ayrı ayrı vermektedir. Buna göre Türkiye mercimek üretiminin çok büyük kısmını kırmızı mercimek oluşturmaktadır. Nitekim, 1988-1989 yıllarında ortalama 780 bin ton olan toplam mercimek üretiminin yaklaşık %74'ünü kırmızı mercimek, %26'sını yeşil mercimek oluşturmuştur (Çizelge 4.25.). Sonrasında her iki mercimek türü de azalma trendine girmiş, ancak yeşil mercimekte görülen azalma daha sert olmuştur. Nitekim, 2012-2013 yıllarında 427 bin tona gerileyen mercimek üretiminin yaklaşık %90'ını kırmızı mercimek, %10'unu ise yeşil mercimek oluşturmuştur.

Çizelge 4.25. Türkiye mercimek üretim miktarları (ton)

Yıl	Toplam Mercimek	Kırmızı Mercimek	Pay (%)	Yeşil Mercimek	Pay (%)
1988-1989	780.000	574.500	73,7	205.500	26,3
1990-1991	743.000	535.000	72,0	208.000	28,0
1992-1993	667.500	500.000	74,9	167.500	25,1
1994-1995	637.500	512.500	80,4	125.000	19,6
1996-1997	580.000	465.000	80,2	115.000	19,8
1998-1999	460.000	370.000	80,4	90.000	19,6
2000-2001	436.500	370.000	84,8	66.500	15,2
2002-2003	552.500	492.500	89,1	60.000	10,9
2004-2005	555.000	500.000	90,1	55.000	9,9
2006-2007	578.903	544.338	94,0	34.565	6,0
2008-2009	216.685	190.706	88,0	25.979	12,0
2010-2011	426.676	401.000	94,0	25.676	6,0
2012-2013	427.500	402.500	94,2	25.000	5,8

Kaynak: TÜİK, 2013

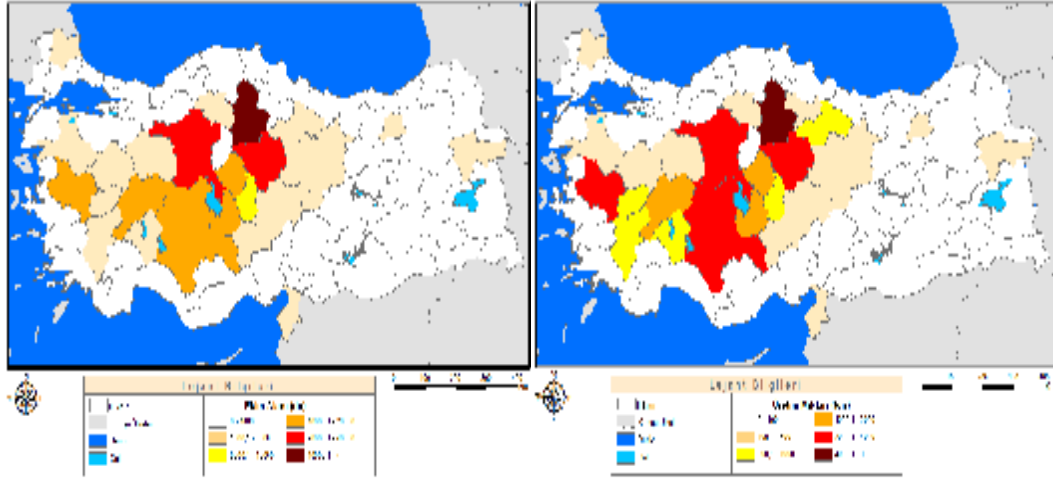
Kırmızı mercimek üretimi ağırlıklı olarak Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde kışlık olarak yapılmaktadır (TEAE, 2009). İllere göre kırmızı mercimek ekim alanları incelendiğinde 2012-2013 yılları ortalamasına göre ekim alanının %38'i Şanlıurfa'da bulunmakta ve bu ili sırasıyla Diyarbakır (%21), Mardin (%16), Adıyaman (%6), Batman (%5), Gaziantep (%5) ve diğer iller (%9) izlemektedir (Şekil 4.42.). GAP projesiyle sulamaya açılan alanlarda üreticiler daha kârlı olan başka ürünlere yönelmekte ve mercimek üretimi hızla azalmaktadır. 2013 yılı sonu itibariyle 2,9 milyon hektara ulaşan sulamaya açılan alanın, 2018 yılında 3,8 milyon hektara ulaşması beklenmektedir (DPT, 2013).

Şekil 4.41. Türkiye kırmızı mercimek üretiminin illere göre dağılımı (2012-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 28

Üretim miktarı açısından 2012-2013 yıllarında Şanlıurfa (%38) en fazla mercimek yetiştirilen il olmuş, onu sırasıyla Diyarbakır (%22), Mardin (%18), Adıyaman (%6), Gaziantep (%5), Batman (%5) ve diğer iller (%9) takip etmiştir (Şekil 4.42.).

Yeşil mercimek üretimi ise ağırlıklı olarak Orta Anadolu ve Geçit Bölgeleri'nde yazlık olarak yapılmaktadır (TEAE, 2009). Yeşil mercimek ekim alanı illere göre incelendiğinde, 2012-2013 yıllarında ekim alanının yaklaşık %20'si Çorum'da bulunmakta, bu ili sırasıyla Ankara (%15), Yozgat (%11), Manisa (%8), Konya (%6), Afyon (%6), Aksaray (%5), Kırşehir (%5) ve diğer iller (%24) izlemiştir (Şekil 4.43.).

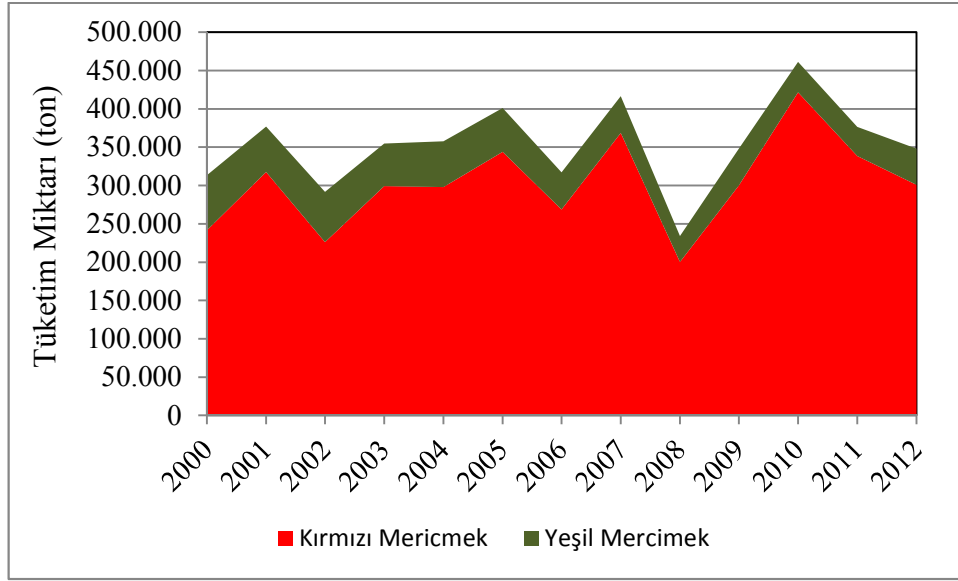

Şekil 4.42. Türkiye yeşil mercimek üretiminin illere göre dağılımı (2012-2013)
Kaynak: Ek Çizelge 29

Yeşil mercimek üretimi 2012-2013 yıllarında en fazla Çorum (%19) ilinde gerçekleştirilmiştir, bu ili sırasıyla Yozgat (%12), Ankara (%11), Konya (%9), Manisa (%8), Kırşehir (%7), Afyon (%5) ve diğer iller (%24) izlemiştir (Şekil 4.43.).

4.2.3.2. Türkiye Mercimek Tüketimi

Türkiye toplam mercimek tüketimi 2000 yılında yaklaşık 313 bin ton olmuş ve sonrasında oldukça dalgalı bir seyir izleyerek hafif artışla 2012 yılında 348 bin ton olarak gerçekleşmiştir (Şekil 4.44.). Özellikle kurak geçen yıllarda, üretim yetersizliği nedeniyle mercimek tüketiminde belirgin azalmalar meydana gelmiştir. Kişi başı mercimek tüketimi bunun yanı sıra, dış ticaretteki gelişmelerin de etkisiyle incelenen dönemde 3,27 (2008) ile 6,25 kg (2010) arasında dalgalanmıştır.

Şekil 4.43. Türkiye yıllık mercimek tüketimi (1980-2012)

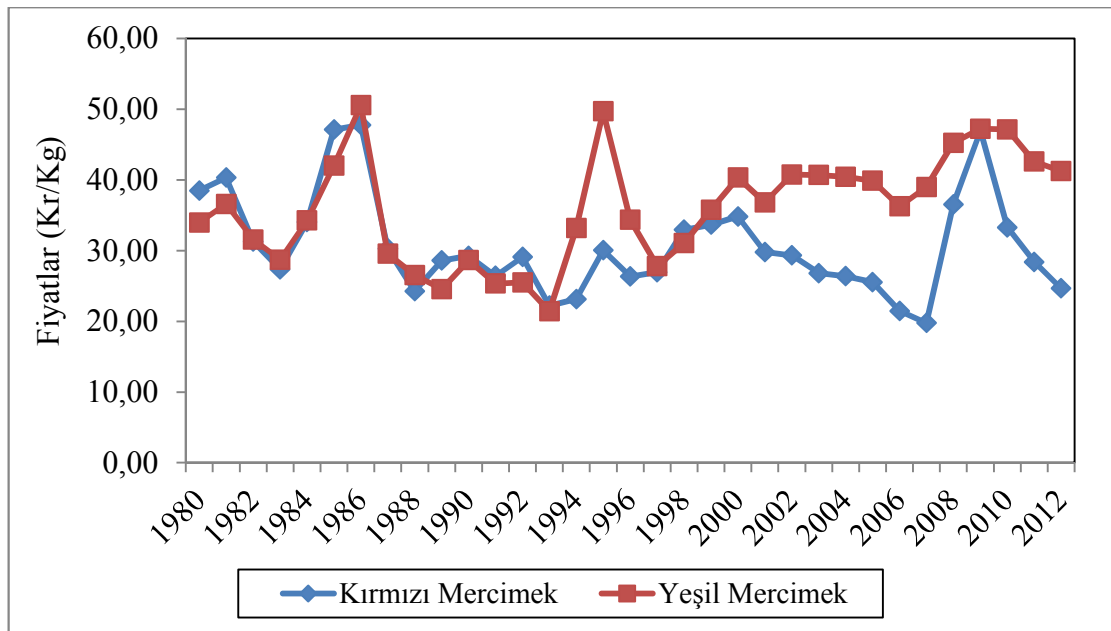
Kaynak: Ek Çizelge 31

Mercimek türleri arasında Türkiye’de daha çok kırmızı mercimek, daha az ise yeşil mercimek tüketilmektedir. 2000 yılında yaklaşık 242 bin ton kırmızı mercimek (%77) ve 72 bin ton yeşil mercimek (%23) tüketilmiştir. Takip eden yıllarda kırmızı mercimeğin payı artmış ve günümüzde %90 civarına ulaşmıştır.

4.2.3.3. Türkiye Mercimek Üretici Fiyatları

1980 yılında kırmızı ve yeşil mercimek fiyatları 38,49 ve 33,95 Kr/Kg iken 1986 yılında sırasıyla 47,77 ve 50,54 Kr/Kg seviyesine çıkmış, sonrasında ise azalış trendine girmiştir (Şekil 4.45.). 1994 yılında devletin mercimek alımı yapmayacağını açıklamasının ardından iyice azalan mercimek üretimi, fiyatların bir miktar yükselmesine neden olmuştur. 2000’li yılların başındaki ekonomik krizle artan mercimek fiyatları piyasaya ithal mercimeğin girmesiyle tekrar azalmaya başlamıştır (Şekil 4.44.). Bu dönemde kırmızı mercimek fiyatlarında görülen azalma yeşil mercimek ve nohut ile karşılaştırıldığında çok daha fazla olmuştur. Bu durum Dahilde İşleme Rejimi çerçevesinde ithalat izni verilen kırmızı mercimeğin iç piyasaya da sürülmüş olabileceği kuşkusunu uyandırmaktadır. Yakın dönemde, ülkemizde ve diğer önemli mercimek üreticisi ülkelerde yaşanan olumsuz iklim

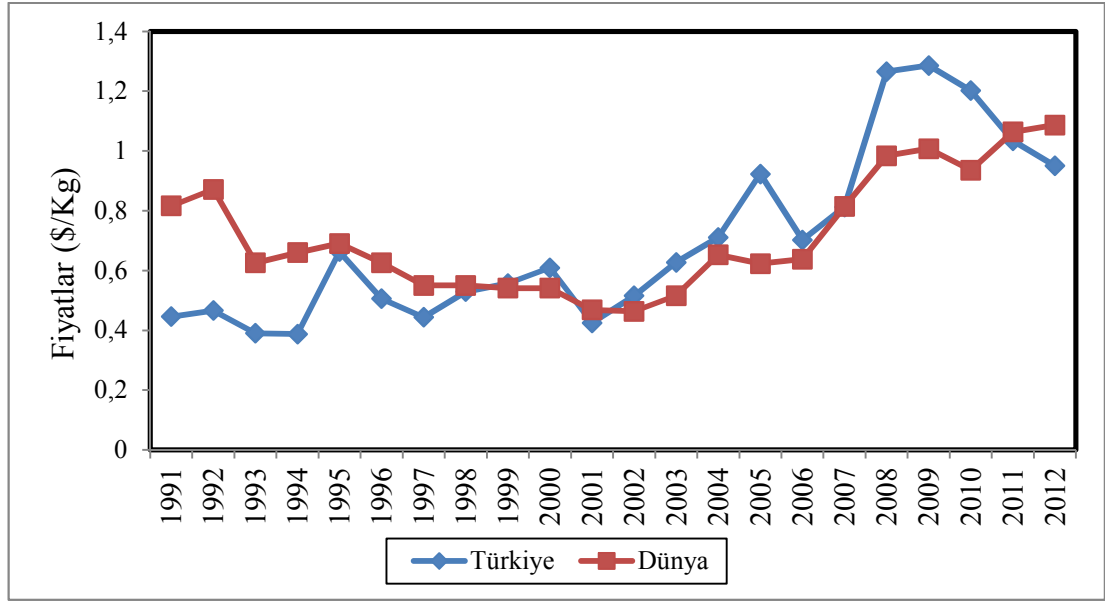
koşulları nedeniyle üretim miktarı azalmış ve bu durum fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Nitekim TMO tarihinde ilk defa olarak 2008-2011 yılları arasında yurtdışından mercimek ithal edilerek iç piyasaya sürmek durumunda kalmıştır (TMO, 2013). Son yıllarda tekrar azalan üretici fiyatları 2012 yılında kırmızı mercimekte 24,67 Kr/Kg ve yeşil mercimekte 41,24 Kr/Kg olmuştur. Dönem başı ve dönem sonu itibariyle bakıldığında, kırmızı mercimek fiyatlarında azalma, yeşil mercimek fiyatlarında ise artış meydana gelmiştir.

Şekil 4.44. Türkiye kırmızı ve yeşil mercimek üretici fiyatları (1980-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 32

Dünya mercimek üretici fiyatı 1991 yılında yaklaşık 0,8 \$/Kg iken, ülkemizde 0,4 \$/Kg olmuş ve 1990'ların ortasına kadar da dünya fiyatı daha yüksek kalmıştır (Şekil 4.45.). 1990'ların ortasından 2000'lerin ortasına kadar yaklaşık 10 yıllık dönem boyunca dünya ve Türkiye üretici fiyatları birbirine yakın seyretmiştir. Özellikle, 2007-2009 yılları arasında önemli üretici ülkelerde yaşanan olumsuz iklim koşulları nedeniyle dünya mercimek üretimi azalmış ve bu durum uluslararası piyasada da mercimek fiyatlarının rekor seviyede artmasına neden olmuştur.

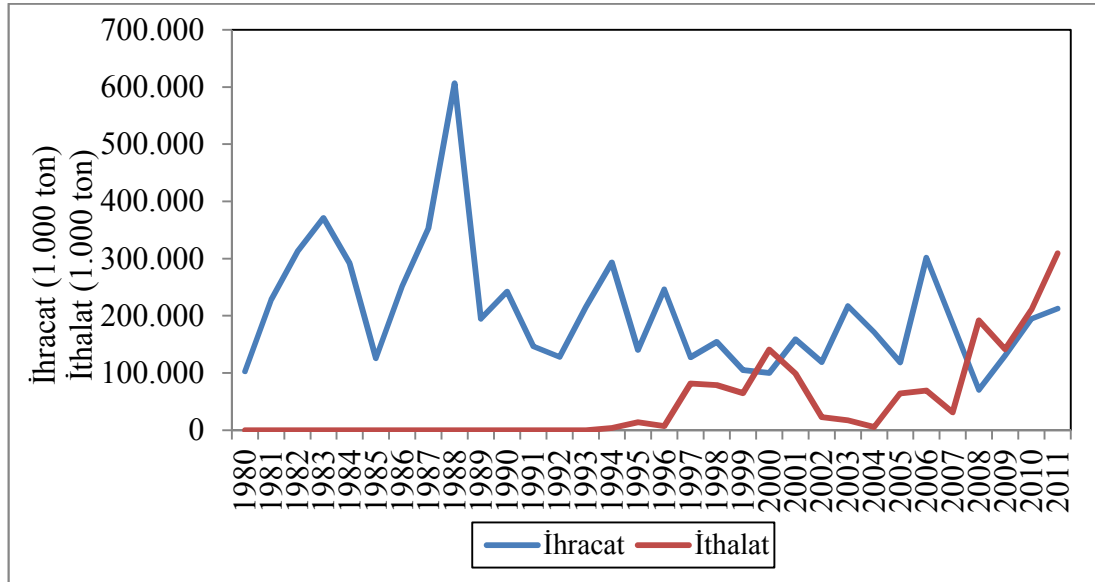
Şekil 4.45. Dünya ve Türkiye mercimek üretici fiyatlarının karşılaştırması (1991-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 33

4.2.3.4. Türkiye Mercimek Dış Ticareti

Türkiye mercimek dış ticareti incelenen dönem boyunca değişken bir seyir izlemiştir (Şekil 4.46.). 1980-1981 yıllarında Türkiye yaklaşık 166 bin ton mercimek ihraç etmiş ve 88 milyon dolar ihracat geliri elde etmiştir. Bu dönemde Türkiye, dünya mercimek ihracatının yarısından fazlasını (%51) gerçekleştirmiştir. 1980'lerde uygulanan ihracat teşvikleriyle Türkiye mercimek ihracatı artan bir seyir izlemiş ve 1988 yılında 606 bin ton ile en yüksek noktasına ulaşmıştır. Bu dönemde dünya mercimek ihracatının büyük kısmı (%70) Türkiye tarafından yapılmıştır. Bu tarihten sonra oldukça dalgalı bir seyir izleyen mercimek ihracatı, 1994 yılında NAD projesinin bitmesinin ardından bir miktar gerilemiş ancak 1996 yılında uygulanmaya başlanan Dahilde İşleme Rejimiyle (DİR) birlikte tekrar dalgalı ancak hafif artış trendine dönmüştür. 2007-2008 yıllarında ihracatta görülen daralmaya ise kuraklık neden olmuştur. Dönem sonu itibarıyla Türkiye yaklaşık 204 bin ton mercimek ihraç etmiş ve 209 milyon dolar ihracat geliri elde etmiştir. Bu yıllarda Türkiye, dünya mercimek ihracatının yaklaşık %10'unu gerçekleştirerek Kanada'dan (%59) sonra ikinci büyük ihracatçı ülke olmuştur. Yine bu dönemde Türkiye mercimek

ihracatının neredeyse tamamını (%98) kırmızı mercimek oluşturmuş, yeşil mercimek (%1) ve diğer mercimek çeşitlerinin (%1) payı ise göz ardı edilebilecek düzeyde kalmıştır.

Şekil 4.46. Türkiye toplam mercimek ihracat ve ithalat miktarları (1980-2011)
Kaynak: Ek Çizelge 34

Ortadoğu ve Avrupa ülkeleri Türkiye'nin önemli mercimek ihraç pazarlarını oluşturmaktadır (Çizelge 4.26.). 2010-2011 yıllarında Türkiye mercimek ihracatının büyük kısmı (%69) Orta Doğu ülkelerine yapılmış, İngiltere ve Almanya ise Avrupa'daki önemli ihraç pazarları (%7) olmuştur. Birim ihracat geliri açısından Avrupa ülkelerine yapılan mercimek satışından elde edilen gelir daha yüksek olmuştur.

Çizelge 4.26. Mercimek ihraç edilen önemli ülkeler (2010-2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Irak	48.601	23,8	47.617	22,7
Mısır	41.739	20,4	41.166	19,7
Sudan	30.863	15,1	31.811	15,2
S. Arabistan	14.182	6,9	14.128	6,7
Bangladeş	10.498	5,1	10.502	5,0
İngiltere	7.330	3,6	7.930	3,8
Almanya	6.128	3,0	7.921	3,8
Kuveyt	5.371	2,6	6.587	3,1
Diğer	39.548	19,4	41.734	19,9
Toplam	204257	100	209.393	100

Kaynak: FAO, 2013

İthalat cephesinden bakıldığında, Türkiye 1994 yılına kadar hiç mercimek ithal etmemiştir (Şekil 4.47.). Bu yıl 4 bin tonla başlayan mercimek ithalatı hızla artarak 2011 yılında 311 bin tona ulaşmıştır. Bu yıl Türkiye dünya ithalatının %16'sını gerçekleştirmiş ve en büyük ithalatçı ülke olmuştur (Ek Çizelge 19.). Meydana gelen bu artışta Dahilde İşleme Rejimi kapsamında re-export amacıyla yapılan ithalatın önemli etkisi olmuştur. 1996 yılında yürürlüğe giren Dahilde İşleme Rejimi, üretimi ve ticaret hacmini artırmak, katma değer yaratmak, istihdamı artırmak, ihraç ürünlerini ve ihraç pazarlarını çeşitlendirmek amacıyla ülke içinde dünya fiyatlarından temin edilemeyen, üretimi bulunmayan veya yetersiz olan, istenilen kalitede olmayan eşyanın gümrük muafiyetli (Ticaret Politikası Önlemlerine tabi tutulmaksızın) ithaline olanak sağlamaktadır (Şahin, 2004). Mevzuata göre, bu rejim kapsamında ithal edilen ürünler iç piyasaya sunulamamakta ve tamamının tekrar ihraç edilmesi gerekmektedir. Teşviklerden yararlanabilmek için, Dahilde İşleme İzin Belgesi alınması zorunludur. Gümrük muafiyetli ithalata ya da yurtiçi alımlara olanak sağlayan bu belge Dış Ticaret Müsteşarlığı'na verilmiştir (DTM, 2013). Dahilde İşleme Rejimi dışında, mercimek üretiminin düşük olduğu yıllarda iç talebi karşılamak amacıyla da mercimek ithalatının yapıldığı görülmektedir. Bu kapsamda TMO 2008 yılında yaklaşık 2 ton, 2009 yılında 42 ton ve 2010 yılında 3 bin ton mercimek ithal ederek iç piyasaya sürmüştür (TMO, 2013).

Türkiye mercimek ithalatı dönem sonu itibariyle (2010-2011) 260 bin ton ve 200 milyon dolara yükselmiştir. Bu ithalatın neredeyse tamamı (%91) Kanada'dan yapılmış bu ülkeyi Avustralya (%3), ABD (%2), Rusya (%2) ve diğer ülkeler (%2) izlemiştir (Çizelge 4.27).

Çizelge 4.27. Mercimek ithal edilen önemli ülkeler (2011)

Ülkeler	Miktar (ton)	Pay (%)	Değer (1000\$)	Pay (%)
Kanada	239.074	91,1	183.156	91,1
Avustralya	9.080	3,5	6.255	3,1
ABD	5.518	2,1	5.168	2,6
Rusya	4.112	1,6	2.462	1,2
Diğer	4.748	1,8	3.940	2,0
Toplam	262.531	100,0	200.979	100

Kaynak: TÜİK, 2013

4.2.3.5. Türkiye Mercimek Dış Ticaret Performansı

4.2.3.5.(1). Sabit Pazar Payı Analizi

Çalışmanın bu kısmında Sabit Pazar Payı (SPP) analizi kullanılarak 1986-2011 yılları arasındaki Türkiye mercimek ihracat performansı değerlendirilmiştir. SPP analizi için söz konusu çalışma periyodu, dönem başlangıcı (1986-1988), dönem ortası (1998-2000) ve dönem sonu (2009-2011) olmak üzere üçe ayrılmış ve her dönem üç yıl ortalaması olarak hesaplanmıştır. Bu şekilde dönem başlangıcı ile dönem ortası (1986-1988 ile 1998-2000), dönem ortası ile dönem sonu (1998-2000 ile 2009-2011) ve son olarak dönem başlangıcı ile dönem sonu (1986-1988 ile 2009-2011) olmak üzere üç farklı analiz yapılmıştır.

Çalışma periyodu boyunca Türkiye'nin önemli mercimek ihrac pazarları olarak, Cezayir, Mısır, Fransa, Almanya, Hindistan, İsrail, İtalya, Lübnan, İspanya, Sri Lanka, Birleşik Arap Emirlikleri ve İngiltere belirlenmiştir. Önemli diğer ihrac pazarları olan Suudi Arabistan, Kuveyt, Sudan ve Irak'a ait güvenilir verilere ulaşılamaması nedeniyle bu ülkeler analize dahil edilememiştir. Yine benzer şekilde 1986-1988 döneminde İsrail, Lübnan, Sri Lanka ve BAE'ne ait mercimek ihracat

rakamlarının bulunamaması, 1998-2000 yılları arasında Hindistan'a mercimek ihracatımızın olmaması ve 2009-2011 döneminde Kuveyt'e ait verilere ulaşılamaması nedeniyle söz konusu dönemlerde yapılan analizlere bu ülkeler dahil edilmemiştir.

1986-1988 dönemi ortalamasına göre, seçilen ülkelere toplam 414 milyon dolar değerinde mercimek ihracatı yapılmıştır (Çizelge 4.28.). Bu değer söz konusu ülkelerin toplam ithalatının yaklaşık %53'üne denk gelmektedir. Bu dönemde önemli mercimek ithalatçıları olan Hindistan ve kısmen de Cezayir ile Mısır'ın toplam mercimek ithalatı içindeki Türkiye'nin payı oldukça yüksektir. 1998-2000 döneminde, Türkiye'nin hedef ülkelere toplam mercimek ihracatı yaklaşık 115 milyon dolar olmuştur. Bu değer seçilen ülkelerin toplam ithalatının %11'ine denk gelmektedir. Ayrıca, bu dönemde Hindistan'a mercimek ihracatımız bulunmamaktadır. 2009-2011 döneminde Türkiye'nin söz konusu ülkelere mercimek ihracatı yaklaşık 206 milyon dolara yükselmiştir. Ancak bu dönemde Türkiye'nin pazar payı %9 ile en düşük seviyesinde bulunmaktadır.

Çizelge 4.28. Ülkelere göre toplam mercimek ihracatı

Ülkeler	1986-1988		1998-2000		2009-2011	
	1000\$	Pazar Payı (%)	1000\$	Pay (%)	1000\$	Pay (%)
Cezayir	34.540	52,5	873	0,9	144	0,1
Mısır	61.355	34,9	69.804	48,0	110.132	38,7
Fransa	6.776	5,3	705	0,5	4.284	2,5
Almanya	2.042	6,7	11.075	25,6	28.184	32,9
Hindistan	71.709	89,5	---	---	216	0,1
İsrail	---	---	6.720	38,7	13.983	68,1
İtalya	13.482	11,8	1.560	0,9	5.737	1,7
Kuveyt	2.809	75,7	427	22,2	---	---
Lübnan	---	---	1.495	9,3	4.536	23,3
İspanya	19.597	32,7	89	0,1	176	0,1
Sri Lanka	---	---	7.451	64,6	7.551	14,2
BAE	---	---	567	4,7	2.386	2,1
İngiltere	11.777	4,3	14.094	6,2	28.561	6,8
Toplam	413.634	52,5	114.860	11,0	205.890	8,9

Kaynak: FAO, 2013

Yapılan ilk analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 1998-2000), tamamen kaybettiğimiz Hindistan mercimek pazarına ek olarak İspanya, Cezayir, Fransa ve İtalya'daki pazar payımız da büyük ölçüde erimiştir. Bu kayıpların en büyük nedenleri pazar payı etkisi ve pazar bileşimi etkisi olmuştur. Hedef pazarlardan Fransa, İtalya ve İspanya mercimek ithalatları da bu dönemde azalmıştır (Çizelge 4.29.). Diğer taraftan Türkiye mercimek ihracatında en büyük atılımı Almanya pazarında gerçekleştirmiştir. Ancak üç numaralı faktör olan mal bileşimine uyum etkisinin negatif çıkması Almanya'nın artan mercimek ithalatına yeterli ölçüde hızlı cevap veremediğimizi göstermektedir.

İkinci analiz sonuçlarına göre (1998-2000 ile 2009-2011), Cezayir dışında kaybedilen çoğu pazarda Türkiye'nin payı tekrar artmıştır. Bu dönemde Cezayir'deki pazar kaybımız artarak devam etmiştir. En büyük kazanım ise Fransa pazarında olmuştur. Bu ülkedeki ihracat artışı büyük kısmı pazar payı etkisinden kaynaklanırken, mal bileşimine uyum etkisi artışı sınırlandırıcı olmuştur (Çizelge 4.29.). Bu sonuç Fransa toplam ithalatına göre mercimek ithalatının daha yavaş arttığını ve bu durumdan olumsuz etkilendiğimizi göstermektedir. Ülkemizin bu dönemde İsrail, Lübnan, BAE ve Sri Lanka mercimek pazarlarındaki payını arttırması olumlu bir gelişmedir.

Üçüncü analiz sonuçlarına göre (1986-1988 ile 2009-2011), ülkemiz önemli mercimek ihraç pazarları olan Hindistan, Cezayir, İspanya, İtalya ve Fransa'da önemli pazar kayıplarına uğramıştır. Bunun en önemli nedeni pazar payı etkisi ve kısmen de mal bileşimi etkisi olmuştur. Diğer taraftan Almanya, İngiltere ve Mısır pazar payımızı arttırdığımız ülkelerdir. Almanya'daki artışta temel faktör pazar payı etkisi olmuş, mal bileşimi ve mal bileşimine uyum etkisi ise bu artışı sınırlandırmıştır. Başka bir ifadeyle, Almanya'nın mercimek ithalatı genel ithalatına oranla çok daha yavaş artmıştır, ancak buna karşın mercimek ithalatındaki payımız artmıştır. İngiltere ve Mısır'da ise pazar payımız azalmış olmasına ve artan ithalattan yeterli pay alınamamasına rağmen bu ülkelerin hızlı artan mercimek ithalatları, ihracat değerinin yükselmesine neden olmuştur.

Çizelge 4.29. Seçilmiş ülkelerde SPP analiz sonuçları (yüzde değişimler)

Ülkeler	Cezayir	Mısır	Fransa	Almanya	Hindistan	İsrail	İtalya	Lübnan	İspanya	Sri Lanka	BAF	İngiltere
1986/88-1998/00	-97,9	21,3	-85,4	820,6	---	---	-87,2	---	-99,5	---	---	-19,4
	23,0	-5,5	-44,5	-99,1	---	---	-16,6	---	-29,5	---	---	27,3
	-22,6	-2,0	40,2	-279,1	---	---	15,4	---	29,4	---	---	11,7
Topl.	-97,5	13,8	-89,6	442,4	---	---	-88,4	---	-99,5	---	---	19,7
1998/00-2009/11	-79,6	20,8	962,3	328,6	---	691,0	331,4	4970,3	-242,4	1,9	906,8	83,3
	-48,4	45,9	-91,6	-135,4	---	-331,1	-33,9	-1914,1	247,6	-2,4	-	17,5
	44,4	-8,9	-363,0	-38,8	---	-251,9	-29,7	-2852,7	92,5	1,9	704,6	1,8
Topl.	-83,5	57,8	507,7	154,5	---	108,1	267,8	203,4	97,8	1,3	320,8	102,6
1986/88-2009/11	-99,5	-20,0	-22,9	2694,6	-99,7	---	-55,2	---	-98,9	---	---	-227,8
	-45,5	89,8	-29,2	-288,2	-74,8	---	-16,1	---	-56,0	---	---	234,8
	45,5	9,6	15,4	-1126,2	74,7	---	13,8	---	55,9	---	---	135,5
Topl.	-99,6	79,5	-36,8	1280,2	-99,7	---	-57,4	---	-99,1	---	---	142,5

1: Pazar payı etkisi; 2:Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi

Seçilen 12 ülke tek bir hedef pazar olarak ele alınarak SPP analizi gerçekleştirilmiştir. 1986-1988 ile 1998-2000 yılları arasında yapılan SPP analizi sonuçlarına göre pazar payımızda %49'luk bir daralma söz konusudur (Çizelge 4.30.). 1998-2000 yıllarına Hindistan dahil edilemediği için bu oranın gerçekte çok daha fazla olduğunu belirtmek gerekir. Bu kaybın temel nedenleri pazar bileşimi, pazar payı, mal bileşimi ve kısmen de mal bileşimine uyum etkisi olmuştur. Başka bir ifadeyle, azalan mercimek ihracatımıza ek olarak grup ülkeleri arasındaki pazar payı değişimleri de ülkemiz açısından olumlu olmamıştır. Ayrıca seçilen pazarın mercimek ithalatı bu dönemde düşük bir artış göstermiştir.

1998-2000 ile 2009-2011 yılları arasında yapılan SPP analizinde, pazar payımız %79 oranında artmıştır. Bu artışın en büyük nedeni mal bileşimi etkisi ve pazar payı etkisi olmuş, pazar bileşimi etkisi ise bu artışı sınırlandırmıştır. Hedef pazarın mercimek ithalatı hızlı bir artış göstermiş ve ülkemizin mercimek ihracatı da bu dönemde artmıştır. Ancak grup ülkeleri arasındaki pazar payı değişimi ülkemiz aleyhine gerçekleşmiştir. Bunda, 1986-1988 döneminde ülkemizin önemli ihraç pazarları olan Cezayir gibi ülkelerin grup ithalatı içindeki azalan pazar payları etkili olmuştur.

Son olarak 1986-1988 ile 2009-2011 yılları arasında gerçekleştirilen SPP analizi sonuçlarına göre, ülkemizin mercimek ihracatında %8'lik bir daralma yaşanmıştır (Çizelge 4.30.). Pazar bileşimine uyum, mal bileşimi ve pazar payı etkisi bu azalmanın temel kaynakları olurken pazar bileşimi ve mal bileşimine uyum etkisi azalmanın daha büyük olmasını engellemiştir. Başka bir ifadeyle bu dönemde grup ülkelerinin pazar paylarında görülen değişim ülkemiz lehine olmuş ancak ülkemiz bu gelişmeden gerekli ölçüde fayda sağlayamamıştır. Ayrıca bu dönemde mercimek ihracatımız azalmış ve grup ülkelerinde mercimek ithalatı yavaş bir artış göstermiştir.

Çizelge 4.30. Grup pazarı için SPP analiz sonuçları (yüzde değişimler)

Dönemler	1	2	3	4	5	Toplam
1986/88-1998/00	-17,9	-8,4	-1,3	-24,0	2,9	-48,7
1998/00-2009/11	17,1	109,6	18,0	-160,1	94,7	79,2
1986/88-2009/11	-5,3	-5,5	3,3	10,0	-10,6	-8,1

1: Pazar payı etkisi; 2:Mal bileşimi etkisi; 3: Mal bileşimine uyum etkisi;
4: Pazar bileşimi; 5: Pazar bileşimine uyum

4.2.3.5.(2). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Analizi

Türkiye'nin mercimek dış ticaretindeki rekabet durumunu daha net anlamak amacıyla karşılaştırmalı üstünlükler analizi yapılmıştır. Analiz için 1980-2011 yılları arasında en yüksek mercimek dış ticaret hacmine sahip 12 ülke seçilmiştir. Seçilen ülkeler arasında, Arjantin, Avustralya, Belçika, Kanada, Çin, Mısır, Etiyopya, Nepal, Hollanda, BAE ve ABD bulunmaktadır (FAO, 2013). Bu ülkelere ait açıklamalı karşılaştırmalı üstünlüklerin incelenmesinde Nispi Ticaret Avantajı (RTA), Nispi İhracat Avantajı (LnRXA) ve Görelî Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük endeksi (RC) kullanılmış, ayrıca hesaplamalar için gerekli Nispi İthalat Avantajı endeksleri de (RMA ve LnRMA) bulunmuştur. Veri setinin büyük hacimli olması dolayısıyla sonuçlar, Sabit Pazar Payı için seçilen üç döneme ait ortalama değerler şeklinde aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, 1986-1988 yıllarında Nepal, Türkiye ve kısmen de Kanada en yüksek nispi ticaret avantajına ($RTA > 0$) sahip ülkelerdir (Çizelge 4.31.). Nispi ihracat avantajı endeksine göre ($LnRXA > 0$), Nepal ve Türkiye yine en avantajlı ülkeler konumundadır. Bu dönemde, ülkemizin mercimek ithalatı olmadığı için RC değeri bulunmamaktadır. Avustralya, ABD ve Kanada'ya ait RC değerleri bu ülkelerin mercimek ticaretindeki potansiyellerine işaret etmektedir. 1998-2000 döneminde, dış ticareti büyük ölçüde tarıma dayalı olan Nepal yine en avantajlı ülke konumundadır. Bu dönemde ülkemiz nispi ihracat endeksi LnRXA pozitif olmasına rağmen artan ithalat nedeniyle mercimek ticaretinde dezavantajlı bir görünüm sergilemiştir. RTA ve RC değerlerinin negatif çıkmasında özellikle bu dönemde DİR kapsamında yapılan mercimek ithalatının artması yanıltıcı olmuştur. Kanada, Avustralya ve kısmen ABD mercimek ticaretindeki avantajlarını bu dönemde gerçekleştirmiştir. 2009-2011 döneminde ise mercimek ticaretinde en yüksek nispi avantaja sahip ülkeler Kanada, Etiyopya, Nepal, Avustralya ve kısmen Çin ile ABD olmuştur. Ülkemize ait nispi ihracat endeksi LnRXA yüksek olmasına karşın bu dönemde artan ithalat dış ticarete dezavantajlı bir görünüme neden olmuştur. Son dönemde RTA ve RC değerlerinin negatif çıkmasında DİR kapsamında yapılan ithalatın yanı sıra iç tüketim için yapılan ithalatın artması da rol oynamaktadır.

Analiz sonuçlarına göre, çalışma döneminde Türkiye'nin mercimek ihracatındaki avantajlı konumu azalmış ve son dönemde hafif dezavantaja dönüşmüştür. Ancak yukarıda da açıklandığı üzere bu duruma artan re-export faaliyetlerinin yanılıcı etkisi neden olmuştur. Türkiye'nin dünya mercimek ticaretindeki önemi ve uzmanlığı bilinen bir gerçektir. Bu sebeple, Türkiye mercimek ihracatını arttırarak sürdürmelidir.

Çizelge 4.31. Seçilmiş ülkelerin karşılaştırılmalı üstünlükleri

Ülkeler	1986-1988			1998-2000			2009-2011		
	RTA	Ln(RXA)	RC	RTA	Ln(RXA)	RC	RTA	Ln(RXA)	RC
Arjantin	-0,603	-2,252	-1,879	-0,360	-3,029	-2,263	-0,398	-2,180	-0,398
Australya	-0,568	-7,328	1,322	1,421	-0,777	0,660	2,263	0,503	2,263
Belçika	-0,667	-2,310	-1,914	-0,200	-3,025	-1,614	-1,634	-3,101	-1,634
Kanada	1,038	0,117	1,068	3,602	1,357	2,664	3,175	2,054	3,175
Çin	-0,009	-4,852	-1,502	0,105	-1,901	1,007	0,836	-3,412	0,836
Mısır	-39,192	-7,140	-10,826	-55,485	-0,796	-4,819	-3,777	-0,709	-3,777
Etiyopya	-5,040	-1,065	-2,595	-17,254	-1,198	-3,422	2,790	2,143	2,790
Nepal	146,751	4,923	5,345	108,424	4,071	3,399	2,732	5,116	2,732
Hollanda	-0,802	-3,831	-3,471	-0,238	-3,894	-2,531	-1,682	-3,372	-1,682
Türkiye	44,738	3,799	---	-1,020	2,660	-0,074	-0,676	1,692	-0,676
BAE	---	---	---	-3,071	-1,314	-2,470	-2,857	-0,803	-2,857
ABD	0,159	-1,574	1,343	0,137	-1,482	0,923	0,852	-1,107	0,852

4.2.3.6. Türkiye Mercimek Ürünü Projeksiyonları

Mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları yeşil ve kırmızı mercimek türleri için ayrı ayrı yapılmıştır. Üretim miktarıyla yapılan trend analizi sonucunda anlamlı bir regresyon denkleminde ulaşılamamıştır ($r^2=0,003$). Bu sebeple diğer baklagil türlerinde olduğu gibi, 1996-2012 yılları arasındaki veriler kullanılarak gelecekteki ekim alanı ve verim miktarlarının projeksiyonu yapılmış ve buradan hareketle üretim miktarı tahmin edilmiştir. Bu değişkenlerin arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre yeşil mercimekte; üretim miktarı-verim arasında Pearson korelasyon katsayısı $r = -0,574$ ($p=0,016$), ekim alanı – üretim miktarı arasında ise $r = 0,993$ ($p<0,000$) olarak bulunmuştur. Buna göre ekim alanı ile verim arasında negatif yönlü ve orta derecede önemli bir ilişki, üretim ile ekim arasında ise pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Kırmızı mercimek için yapılan analizler sonucunda ekim alanı- üretim miktarı arasında Pearson korelasyon katsayısı $r=0,406$ ($p=0,105$) olarak, verim – üretim miktarı arasında ise korelasyon $r = 0,185$ ($p=4,77$) olarak bulunmuştur. Buna göre kırmızı mercimek üretim miktarı, verim ve ekim alanları arasında doğrusal, pozitif yönlü ancak önemli olmayan bir ilişki bulunmaktadır.

Tüketim miktarının çok dalgalı bir yapıda olması nedeniyle trend analizi kullanarak anlamlı bir sonuca ulaşmak mümkün olmamıştır. Bu nedenle yeşil ve kırmızı mercimek tüketim rakamlarının ayrı olarak hesaplanabildiği 2000 yılı başlangıç kabul edilerek 2012 yılına kadar gerçekleşen kişi başı tüketim değerlerinin ortalaması alınmıştır. Ancak, 2007-2008 yıllarında yaşanan kuraklık sebebiyle oluşan ekstrem verilerin kullanılması yanıltıcı olacaktır. Bu sebeple söz konusu bu yıllar için kukla değişken kullanılmıştır. Buna göre 2000-2012 yılları arasında ortalama kişi başı tüketim değeri kırmızı mercimekte 5,3 kg ve yeşil mercimekte 0,8 kg olarak bulunmuştur. Bulunan ortalama kişi başı tüketim değerinin gelecekte de aynı kalacağı varsayılmış ve tahmini ülke nüfusuyla çarpılarak toplam tüketim miktarları hesaplanmıştır. Bu bölümde kullanılan diğer analizler daha önce detaylı bir şekilde anlatıldığı için tekrar edilmemiştir (bkz. syf. 77).

Gerçekleşen 2012 yılı değerlerine göre, ülkemizde yaklaşık 410 bin ton kırmızı mercimek üretilmiştir (Çizelge 4.32.). Yurtiçi kırmızı mercimek tüketimi yaklaşık 360 bin ton olmuş ve 46 bin ton civarında ihracat yapılmıştır. 2016 yılı için yapılan projeksiyonlarda kırmızı mercimek üretiminin 381 bin tona gerilemesi, iç tüketimin ise artarak 412 bin ton olması ve 35 bin ton civarında ithalat yapılması beklenmektedir. 2020 yılı için yapılan projeksiyonlarda, kırmızı mercimek üretimindeki azalma trendinin devam etmesi sonucu üretimin 345 bin tona inmesi, üretimin 428 bin tona yükselmesi ve 86 bin ton civarında ithalat yapılması beklenmektedir.

Çizelge 4.32. Türkiye kırmızı mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2012)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	410.000	381.301	345.148
Ekim Alanı (ha)	214.788	176.156	140.242
Verim (kg/ha)	1.909	2.165	2.461
Tüketim (ton)	359.773	412.314	427.991
Dış Ticaret (ton)	46.127	-34.826	-86.294

Kaynak: Ek Çizelge 41

İncelenen dönem boyunca önemli ölçüde azalan yeşil mercimek üretimi 2012 yılında yaklaşık 28 bin ton olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 4.33.). Bu yıl yurt içi tüketim yaklaşık 52 bin ton olmuş ve 24 bin ton civarında ithalat yapılmıştır. 2016 yılı için yapılan projeksiyonlarda, yeşil mercimek üretim miktarının yaklaşık 14 bin tona gerilemesi, tüketimin ise 62 bin tona ulaşması ve 48 bin ton civarında ithalat yapılması beklenmektedir. Mevcut trendin devam etmesi halinde 2020 yılında, yeşil mercimek üretiminin yaklaşık 9 bin tona gerilemesi ve tüketimin 64 bin tona yükselmesi beklenmektedir. Bu durumda, 56 bin ton civarında ithalat yapılması ve tüketimin büyük ölçüde ithalatla karşılanması gerekecektir.

Çizelge 4.33. Türkiye yeşil mercimek üretim, tüketim ve ihracat projeksiyonları

Parametreler	Gerçekleşen (2012)	Projeksiyon (2016)	Projeksiyon (2020)
Üretim (ton)	28.000	13.804	8.912
Ekim Alanı (ha)	22.690	11.748	7.126
Verim (kg/ha)	1.234	1.175	1.251
Tüketim (ton)	52.156	62.236	64.602
İhracat (ton)	-24.156	-48.570	-55.779

Kaynak: Ek Çizelge 42

4.2.4. Türkiye Baklagiller Politikası

Tarım insan beslenmesinde taşıdığı önem, sanayiye sağladığı hammadde ve barındırdığı iş gücü dolayısıyla her ülke için önemlidir. Bu önemi dolayısıyla gelişmiş ve gelişmekte olan her ülke, ürün kalitesini ve verimini arttırmak, tarımsal ürün çeşitliliğini temin etmek, üretici ve tüketicilerini koruyarak sürdürülebilir bir kalkınma sağlamak gibi amaçlarla tarımsal üretimlerini desteklemekte ve tarım piyasalarını yönlendirmektedir. Ülkemizde de dönemlere göre değişen farklı araçlar vasıtasıyla belirli ürün ve ürün gruplarını destekleyici ve üretimi düzenleyici politikalar uygulanmıştır. Çalışma dönemi, baklagiller açısından ülkemizde uygulanan politikalara bağlı olarak, 1977-1994, 1994-2000, 2000-2008 ve 2008 sonrası olmak üzere dört farklı dönemde incelenebilir.

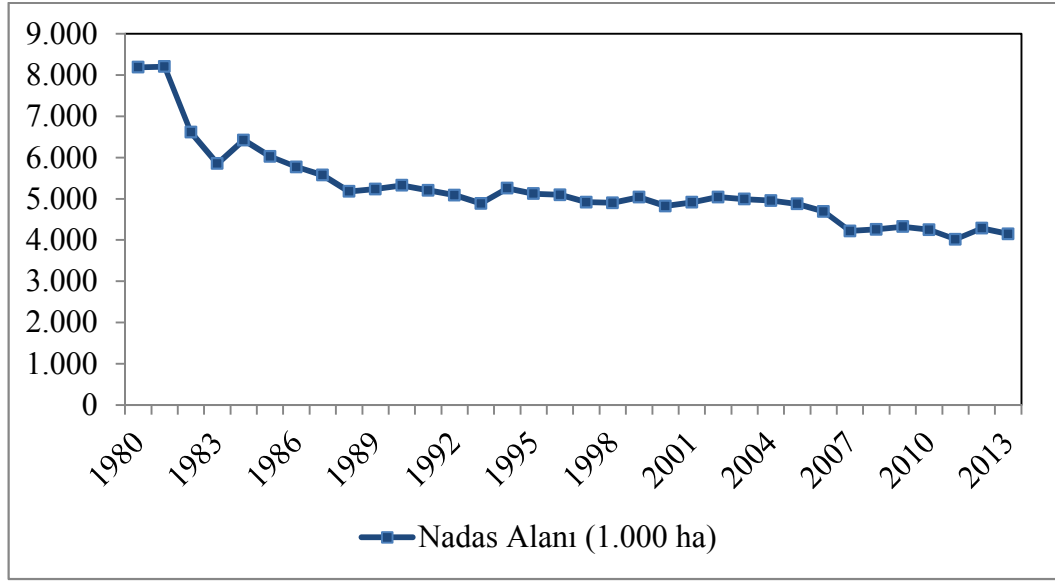
1977-1994 arası dönem: Ülkemizde nadas alanlarını değerlendirme çalışmalarına ilk olarak 1977 yılında Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi ile başlanmıştır (Gaytancıoğlu ve ark., 2006; DPT, 2001). Bu yıllarda daha çok hane tüketimi amacıyla yapılmakta olan mercimek ve nohut üretiminin nadas alanlarına da yayılmasını sağlamak amacıyla yürütülen projenin başarılı sonuçlar vermiş ve 1982 yılında daha kapsamlı olan Nadas Alanlarının Değerlendirilmesi (NAD) projesi başlatılmıştır. TMO 1977'de mercimek ve 1979'da nohut alımı ile piyasaya girmiştir. Kuru fasulye ise destekleme alımı kapsamı dışında kalmıştır (Çizelge 4.34.). Destekleme alım miktarları yıldan yıla önemli değişiklikler göstermiştir.

Çizelge 4.34. 1977-1993 TMO nohut ve mercimek alımları (Ton)

Yıllar	Nohut			Mercimek		
	TMO Alımı (ton)	Toplam Üretim (ton)	TMO Alımının Üretimdeki Payı (%)	TMO Alım Miktarı	Toplam Üretimi (ton)	TMO Alımının Üretimdeki Payı (%)
1977	0	180.000	0,0	103.396	260.000	39,8
1978	0	205.000	0,0	22	180.000	0,0
1979	41.007	225.000	18,2	17	183.000	0,0
1980	31.574	275.000	11,5	9	195.000	0,0
1981	4.389	235.000	1,9	17.148	280.000	6,1
1982	310	280.000	0,1	203.210	550.000	36,9
1983	0	290.000	0,0	19.365	650.000	3,0
1984	0	335.000	0,0	3	570.000	0,0
1985	22	400.000	0,0	15	618.000	0,0
1986	79.286	630.000	12,6	29.557	850.000	3,5
1987	131.452	725.000	18,1	377.556	925.000	40,8
1988	9.207	777.000	1,2	62.626	1.040.000	6,0
1989	991	683.000	0,1	64.752	520.000	12,5
1990	14.162	860.000	1,7	27.177	846.000	3,2
1991	52.979	855.000	6,2	2.412	640.000	0,4
1992	18.154	770.000	2,4	14.257	600.000	2,4
1993	64	740.000	0,0	172.961	735.000	23,5

Kaynak: Gaytancıoğlu ve ark., 2006; FAO, 2013

1982 yılında başlayan ve 2002 yılında bitmesi planlanan NAD projesi ülkenin yaşadığı ekonomik sıkıntılarının etkisiyle 1994 yılında tamamlanmıştır (Gaytancıoğlu ve ark., 2006). Cumhuriyet tarihinde baklagiller açısından yürütülen en kapsamlı proje olan NAD'de amaç 8,2 milyon hektar düzeyinde olan nadas alanlarını daraltarak tarımsal üretimde kullanılması olarak belirlenmiştir. Proje ile nadas alanları azalarak 2013 yılında 4,1 milyon hektar seviyesine gerilemiştir (Şekil 4.48.).

Şekil 4.48. Türkiye nadas alanları (1980-2012)

Kaynak: Ek Çizelge 35

NAD projesinin sürdüğü yaklaşık 12 yıl boyunca üreticiler TMO alımlarıyla desteklenmiştir. Ayrıca 1984-1990 yılları arasında uygulanan Tarımsal Yayım ve Uygulamalı Araştırma Projesiyle (TYUAP) üreticilere eğitim ve bilgi transferi yapılmış, verim gücü yüksek, ıslah edilmiş çeşitlerin sertifikalı tohumları ucuz fiyattan ve kredili olarak dağıtılmıştır (DPT, Çeşitli Yıllar). Yine bu dönemde baklagil üreticisine gübre ve diğer girdi destekleri sağlanmıştır. 1994 yılında alınan 5 Nisan kararlarıyla, hazine için fazla maliyetli olduğu gerekçesiyle TMO alımlarıyla desteklenen ürün grubu 4'e (tahıllar, şekerpancarı, tütün ve haşhaş) indirilmiş ve baklagiller kapsam dışında bırakılmıştır (DPT, 1995).

1994-2000 arası dönem: TMO alımlarının sonlandırıldığı 1994 yılından sonra, uzunca bir süre baklagil üretimini geliştirmeye yönelik özel politika uygulanmamıştır. Diğer taraftan, 1996 yılında yürürlüğe giren Dahilde İşleme Rejimi (DİR) kapsamında mercimek ithalatına izin verilmiş, nohut ve fasulyenin ise bu kapsamda ithalatına izin verilmemiştir. DİR çerçevesinde ithal edilen kırmızı mercimekler, Mersin ve Gaziantep illerinde yoğunlaşan tesislerde işlenerek Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmeye başlanmıştır (AKOVA, 2010). Dünya Ticaret Örgütü (DTO) kararları ve Gümrük Birliği (GB) çerçevesinde doğrudan parasal teşviklerin kaldırılmasıyla DİR Türkiye'de ihracatı artırmaya yönelik en önemli teşvik haline

gelmiştir. Olumsuz iklim koşulları nedeniyle baklagil üretiminin yetersiz kaldığı yıllarda ülkemiz ihracatçıları DİR kapsamı dışında, başta nohut olmak üzere ucuz Çin ve Kırgızistan baklagil ürünlerini ithal edip tekrar ihracat yoluna da yönelmişlerdir (Gaytancıoğlu, 2009).

2000-2008 arası dönem: Destekleme alımlarının ülke ekonomisinde yarattığı sıkıntıları aşmak amacıyla ve taraf olduğumuz GATT ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmalarının yükümlülükleri uyarınca 1995 yılı sonrasında tarımsal destekler azaltılmış, verim ve üretimden bağımsız destekleme politikalarına ağırlık verilmiştir (Şahinöz ve ark., 2005). Ülkemizde önemli değişimlerin yaşandığı bu dönemde baklagiller için düzenlenmiş özel bir politika ve destek programı bulunmamaktadır. Baklagil üreticileri diğer üreticilerin yararlandığı yeni destekleme programlarının bir kısmından yararlanma imkanı bulmuştur. Bunlardan en önemlisi, Doğrudan Gelir Desteğidir (DGD). Bu yeni sistemle mevcut tarımsal desteklerin azaltılarak girdi desteklemelerinin aşamalı olarak kaldırılması da hedeflenmiştir (DPT, 1995; DPT, 2000). Ocak 2000 tarihinde IMF ile hazırlanan ekonomik program uyarınca, Doğrudan Gelir Desteği (DGD) pilot uygulaması 14 Mart 2000 tarihli ve 23993 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak Trabzon, Adıyaman, Ankara (Polatlı) ve Antalya’da olmak üzere toplam dört ilde başlatılmış ve bu çalışmanın sonuçlarına göre uygulamanın ülke geneline yayılması planlanmıştır (DPT, 2004; Gaytancıoğlu, 2009). DGD sistemi 03.04.2001 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Üreticilere yapılacak her türlü destek ödemesinde, Çiftçi Kayıt ve Hayvan Kayıt Sistemleri esas alınmış, böylece ülke tarımının ve üreticilerin kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bu bağlamda ÇKS’ye kayıtlı alan ve DGD ödemelerinin gelişimi Çizelge 4.35.’de verilmiştir.

Çizelge 4.35. Baklagiller açısından Doğrudan Gelir Desteği (DGD)

Yıllar	ÇKS'ye Kaydedilen Alan (da)	DGD Miktarı (TL/da)	DGD'ye müracaat eden çiftçi sayısı (adet)	Toplam DGD Ödemesi (Milyon TL)
2001	121.964.486	10,0	2.182.767	84
2002	164.960.378	13,5	2.588.666	1.877
2003	167.346.718	16,0	2.765.287	1.942
2004	167.099.180	16,0	2.745.424	2.125
2005*	165.826.141	10,0	2.679.737	1.673
2006*	164.930.261	10,0	2.609.723	2.653
2007**	167.277.814	7,0	2.613.234	1.640
2008***	157.694.645		2.380.284	1.140
Toplam				13.134

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Faaliyet Raporları, 2001-2012

*2005 ve 2006 yıllarında organik tarım yapanlara 3 TL/da, toprak analizi

yaptıranlara 1 TL/da ve sertifikalı tohumluk kullananlara 6 TL/da ilave DGD ödendi.

** 2007'de organik tarım yapanlara 5 TL/da, toprak analizi yaptıranlara 1 TL/dekar

ve sertifikalı tohumluk kullananlara 6 TL/da ilave DGD ödendi

*** 2007 yılına ait ödeme

DGD'nin olumlu ve olumsuz açıdan eleştirilen yönleri vardır. Ödemenin mülk sahiplerine yapılması, tarım arazilerinin satış ve kiralama yoluyla elden çıkarılmasını önleyeceği gibi, bireyleri arazileri küçük de olsa ellerinde tutmaya teşvik ederek işletmelerin arazi varlığının artmasını kısıtlayabilmektedir. Diğer taraftan, arazi sahiplerine ödeme yapılması, sosyal ve politik sorunlara da neden olabilmektedir (Bayaner ve ark., 2001). Başka bir tarım politikası aracının desteklemede kullanılmayacak olması, DGD uygulamasının bir diğer eksikliği olmuştur. Nitekim Türkiye tarımının en önemli sorunu küçük ölçekli işletmelerin çokluğu ve düşük gelir düzeyidir. Bu sebeple üreticiler genellikle bir sonraki üretim dönemine borçlu girmekte ve üretim hazırlıklarını Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri gibi finans kuruluşlarının düşük faizli kredilerinden yararlanarak yapabilmektedirler (Gaytancıoğlu, 2009). Bu nedenle, 2005 yılından itibaren doğrudan gelir desteğinin miktarı azaltılarak gübre ve mazot destekleri getirilmiştir. 2008 yılı itibariyle DGD tamamen kaldırılarak fark ödeme (prim desteği) sistemine geçilmiştir.

2008 ve sonrası dönem: Prim desteği olarak da bilinen fark ödemesi sistemi ilk olarak 1993 yılında pamuk ürününe verilen prim desteği ile başlamıştır ve daha sonra ülkemiz açısından stratejik öneme sahip yağlık ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir, dane mısır ve zeytinyağı ürünlerine destek verilmiştir (Yorgun, 2006). 2004 yılından itibaren çay ve 2005 yılından itibaren arpa, buğday, çavdar, yulaf ve çeltik prim desteği kapsamına alınmıştır (GTHB, 2013). 2008 yılında DGD'nin kaldırılmasıyla birlikte fark ödeme sistemine baklagiller (kuru fasulye, nohut ve mercimek) ve 2010 yılında da tritikale dahil edilmiştir. Bu şekilde, 1993 yılından sonra nohut ve mercimek tekrar desteklenen ürün grubuna girerken, kuru fasulye de ilk defa destek kapsamına alınmıştır (GTHB, 2013). Son dönemin en büyük yeniliği hiç şüphesiz 23.07.2009 tarih ve 27297 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli olmuştur. Bu modele göre iklim, toprak, topografya, arazi sınıfları ve kullanım şekillerine ait veriler sınıflandırılarak ülke genelinde benzer özelliklere sahip 30 tarım havzası belirlenmiştir (Şekil 4.49.).

Şekil 4.49. Türkiye tarım havzaları

Kaynak: GTHB, Tarım Havzaları Daire Başkanlığı (www.tarim.gov.tr)

Tarımsal destekler her havza için önerilen ürünlere göre yapılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda il ve ilçe bazında kuru fasulye toplam 24 havzada (1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30), nohut 24 havzada (1, 3, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30) ve mercimek 18 havzada (5, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 22, 23,

24,27, 28, 29, 30) fark ödemesi kapsamına alınmıştır. Bu dönemde prim desteği dışında baklagil üreticilerinin yararlanabileceği diğer destekler ve destek miktarları Çizelge 4.36.'de topluca verilmiştir.

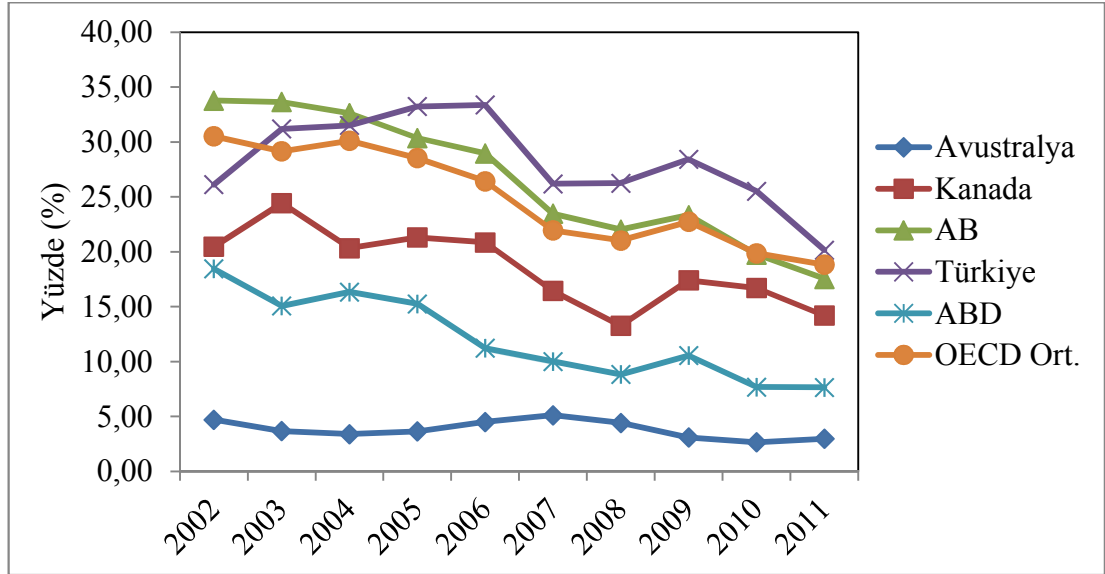
Çizelge 4.36. Baklagil üreticilerinin yararlanabileceği destekler

Yıllar	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Fark ödemeleri (kuru fasulye, nohut ve mercimek) (Kr/Kg)	9,00	10,00	10,00	10,00	10,00	10,00
Organik Tarım Desteği (Tarla Bitkileri) (TL/da)	18,00	20,00	25,00	25,00	10,00	10,00
Toprak Analizi “Desteği” (TL/da)	2,25	2,50	2,50	2,50	2,50	2,50
Sertifikalı Tohumluk (TL/da)	5,40	6,00	6,00	7,00	7,00	10,00
Yurtiçi Sertifikalı Tohumluk Üretimi (nohut, mercimek ve kuru fasulye) (TL/kg)	0,45	0,50	0,50	0,50	0,50	0,50
Mazot Desteği (Hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler ve üzüm alanları) (TL/da)	2,88	2,93	3,25	3,75	4,00	4,30
Gübre Desteği (Hububat, yem bitkileri, baklagiller, yumru bitkiler ve üzüm alanları) (TL/da)	2,13	3,83	4,25	4,75	5,00	5,50

Kaynak: GTHB, Faaliyet Raporları (2008-2013)

OECD verilerine göre tarıma yapılan toplam desteğin üretici gelirleri içerisindeki oranı 2002 yılında ülkemiz için %26 olarak belirlenmiştir (Şekil 4.52). Bu yıl OECD ortalaması %31 olmuştur. Uzun yıllar %25-33 bandında yer alan bu oran 2011 yılında %20 olarak gerçekleşmiş, OECD ortalamasıysa bu yıl %19 olmuştur (OECD, 2013). Ülkemize benzer şekilde, Kanada ve AB’de yapılan destekler üretici gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Avustralya ve son yıllarda ABD’de verilen desteklerin üretici gelirleri içerisindeki oranı ise daha az

olmuştur (Şekil 4.50.). Verilen desteklerin son yıllarda azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

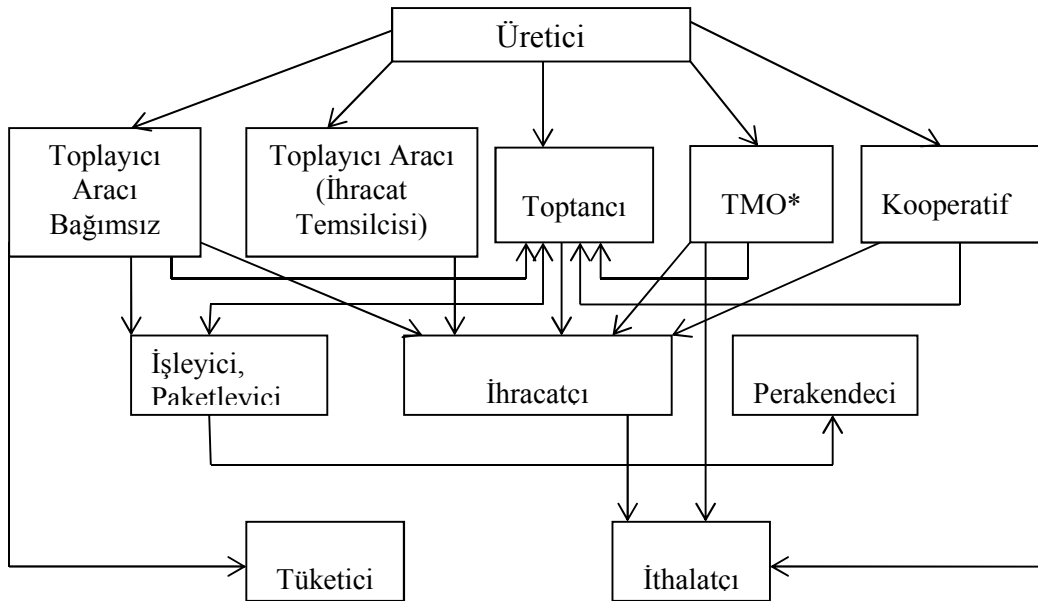
Şekil 4.50. Tarımsal desteklerin üretici gelirleri içerisindeki payı
Kaynak: OECD, 2013.

4.2.5. Türkiye Baklagil Pazarlama Organizasyonu

Ürünlerin üretimlerinden itibaren son tüketiciye ulaşmaya kadar içinden geçtikleri ve çeşitli olaylarla karşılaştıkları yollara ve yerlere toplu olarak pazarlama kanalları denilmektedir (Güneş, 1996). Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de üretilen baklagillerin üreticiden, tüketiciye ulaşmaya kadar geçtiği pazarlama kanalları incelenmiştir (Şekil 4.50.).

Türkiye’de baklagiller çoğunlukla hasattan sonra üreticiler tarafından, aracılara ve toptancılara satılmaktadır. Aracılar kendi adlarına alım yapan toptancılar veya ihracat firmalarının temsilcileri olabilmektedir. Daha sonra, toplayıcı aracılar ve toptancılar da ürünleri ihracatçıya veya perakendecilere ulaştırmaktadır (Gaytancıoğlu ve ark., 2006). TMO devlet tarafından görevlendirildiği 1977-1993 yılları arasında alım yapmıştır. TMO alım yaptığı dönemde direk ihracat yapabildiği gibi ihracatçılara da ürün satabilmekteydi. Ancak 1993 tarihinden itibaren TMO baklagil alımı sonlandırılmıştır. TMO, ülke ve dünya genelinde yaşanan kuraklık

nedeniyle ortaya çıkan gıda krizini aşmak için, 2008-2011 yılları arasında yurtdışından mercimek ithal ederek iç piyasaya sürmüştür (TMO, 2013). 1968 yılında kurulan baklagil satış kooperatifleri özellikle mercimek ürününde önemli bir pazarlama grubunu oluşturmaktadır. 1989 yılında Güneydoğubirlik adı altında birleşen kooperatifler, halen Gaziantep merkezli olarak bünyesinde 9 kooperatif ve 17.000'in üzerinde üretici ortağı ile faaliyetine devam etmektedir. İhracatçıların bir kısmı işleme ve paketleme tesislerine sahip olup, kendi tesislerinde ürünü kalibre edebildikleri gibi fason olarak bağımsız çalışan işleyici paketleyicilere de ürünü kalibre ettirebilmektedirler (Gaytancıoğlu ve ark., 2006). Kalibrasyon ve paketleme işlemlerinin ardından ürün perakendeciler ve toptancılar aracılığıyla iç piyasaya sürülmekte, ihracatçı ve kooperatifler tarafından ise ithalatçılara satılmaktadır.

Şekil 4.47. Baklagil ürünleri pazarlama kanalları

*TMO 1977-1994 yılları arasında alım yapmıştır.

Kaynak: Gaytancıoğlu ve ark., 2006.

Pazarlama kanallarında baklagiller çeşitli işlemlerden geçirilmektedir. İlk olarak hasat edilen baklagiller harmanlama ve ayıklamayı takiben bölgeler ve miktarlara göre çeşitli şekillerde depolanmakta veya depolanmadan direkt olarak satışa sunulmaktadır (Akova, 2010). Ürünün miktarı ve pazarlama kanalındaki rolüne göre fiziksel yapı ve yöntemler değişmektedir. Küçük üreticiler genellikle çuval,

torba veya sepet içerisinde ya da dökme olarak muhafaza ettikleri ürünlerini "kiler" olarak tabir edilen basit ortamlarda ve fazla miktarda depolamaktadırlar. Pazar için üretim yapan üreticiler ise beton ambarlarda depolama yapmaktadırlar. Bakliyat ticareti yapan toplayıcı, tüccar ve ihracatçılar da ürünlerini betondan yapılan depolarda çuvallı veya dökme olarak muhafaza etmektedirler (Gaytancıoğlu ve ark., 2006).

Hasat ve depolamayı takiben işleme ve paketleme aşamasında öncelikle ürünlerin tozları alınmaktadır. Ürünler ön fumigasyondan sonra elekten geçirilerek istenilen kalibrasyona göre büyüklüklerine ayrılmaktadır. Daha sonra ayırıcılardan geçirilmek suretiyle taş ve yabancı maddeler ayıklanmaktadır. Bu işlem nohut ve kuru fasulyede banttan geçirilmek suretiyle insan gücüyle de yapılabilmektedir. Eğer ürün ambalajlı olarak piyasaya sürülecekse otomatik ambalajlama makinaları kullanılmaktadır (Gaytancıoğlu ve ark., 2006). İhraç ürünleri dökme olarak ihraç ediliyorsa genellikle 50 kg'lık büyük jüt çuvallar, ambalajlı olarak ihraç ediliyorsa genellikle 1-2 kg'lık naylon tüketici ambalajları kullanılmaktadır. Bakliyat ürünlerinin yurt dışına ihracatında genellikle gemiler kullanılmaktadır. Yakın ülkelere ve özellikle Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine tırlar ile nakil söz konusu olabilmektedir (Akova, 2010).

Baklagil sektöründe, üretimden iç ve dış pazarlamaya kadar örgütlü bir yapının eksikliği hissedilmektedir. Bu eksikliği gidermek amacıyla, sektörün tüm paydaşlarının temsil edileceği Ulusal Baklagil Konseyi (UBK), 12.03.2010 tarihinde yayınlanan yönetmelik uyarınca kurulmuştur. Baklagil sektöründe; üretimde arz-talep dengesinin sağlanması, ürün kalitesinin iyileştirilmesi, pazara standartlara uygun ürün sevki, baklagil ve mamul maddelerinin pazarlama gücünün artırılmasına yönelik çalışmalar yapmak konseyin temel görevleri arasındadır. Ayrıca konseyin baklagil sanayisinin sürekliliği, kârlılığı, ticareti, tüketimi ve standardizasyonu için gerekli ortak tedbirlerin alınmasına öncülük etmesi ve ulusal politikaların belirlenmesinde, sektörün bütün kesimlerinin uzlaşmasını sağlayacak çalışmalar yaparak sektör için politika geliştirmesi ve projeler üretmesi amaçlanmaktadır. Ancak günümüze kadar süre içerisinde UBK'nin baklagil sektöründe hissedilen bir etkisi olmamıştır.

Ülkemizdeki pazarlama organizasyonundaki bu dağılımı karşılık, önemli baklagil üreticisi ve ihracatçısı olan Kanada’da baklagil sektörünün örgütlülük düzeyi oldukça yüksektir. Kanada’da baklagil ticareti yapan yaklaşık 100 firma, 300 civarında toplama tesisinden alım yapmaktadır (AAFC, 2011). Baklagil ürünleri toplama tesislerine üreticiler tarafından getirilebildiği gibi tüccarlar kamyon göndererek de ürünleri toplayabilmektedir. Üretici birliklerinin oldukça güçlü olduğu Kanada’da sözleşmeli üretim yaygın olarak uygulanmaktadır. Üreticiler ve alıcılar arasında ekim öncesinde yapılan bu anlaşmalar kapsamında toplam üretim miktarının belirli bir kısmı için sabit fiyat garantisi verilmekte, geri kalan kısmı ise mevcut güncel fiyat üzerinden satılmaktadır. Vadeli sözleşme yapılmamaktadır. Son yıllarda internet üzerinden alım-satım işlemi de yapılmaya başlanmıştır. Toplanan ürünler temizleme, kalite sınıflaması gibi birincil işlemlerden geçirildikten sonra ikincil bir işlem göreceks farklı bir tesise gönderilmektedir. Baklagiller bu tesislerde hayvan yemi, tohumluk, yarma, paketlenme, konserve yapımı, glutensiz ürün, un, dondurulmuş gıda ve çorba yapımı gibi farklı işlemlere tabi tutulabilmektedir. Baklagiller büyük hacimlerde yığma olarak alıcı pazarlara ulaştırılmakta veya 25 ve 50 kiloluk torbalarda satılmaktadır. Alıcı aynı bölgede yer alıyorsa taşıma kamyonlarla, Kuzey Amerika’daysa tren vagonlarıyla, deniz aşırı ülkedeysse gemilerle yapılmaktadır (AAFC, 2011).

4.2.6. Türkiye Baklagil Sektörünün SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi

Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye bakliyat sektörü SWOT analizi kullanılarak değerlendirilmiştir. Söz konusu analiz yönteminde, incelenen sektörde saptanan güçlü ve zayıf yönler ile gelecekte gerçekleşmesi muhtemel fırsatlar ve tehditler belirlenmektedir. Böylece, sektörün mevcut yapısal durumu ile rakiplerin ve piyasanın mevcut hali ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmakta ve bulunan sonuçlara göre uygun stratejiler önerilmektedir (Emeksiz, 1999). Analizde bulunan güçlü yönler ile fırsatlar uyumlulaştırılmalı ve güçlü yönler fırsatlardan yararlanacak şekilde kullanılmalıdır. Zayıf yönleri güçlendirecek politikalar geliştirilmeli ve tehditler güçlü yönlerle bütünleşecek fırsatlara dönüştürülmelidir (Durmaz, 2009).

Analiz kapsamında bakliyat sektörünün belirlenen güçlü ve zayıf yönleri ile sektörü bekleyen fırsatlar ve tehditler maddeler halinde verilerek açıklanmıştır.

Çizelge 4.37. Türkiye Baklagil Sektörünün SWOT Analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
1. Artan verim düzeyi 2. Baklagillerin fark ödeme sistemine dahil edilmesi 3. Sertifikalı tohum üretiminin ve kullanımının desteklenmesi 4. Girdi destekleri 5. Kaliteli ve verimli tohumlukların varlığı 6. Güçlü talep yapısı 7. Güçlü kurumsal ihracatçı yapısı 8. Farklı ekolojilerin varlığı 9. Önemli baklagil pazarlarına yakınlık 10. Dış pazarlarda tanınırlık 11. Ulusal Baklagil Konseyinin kurulması 12. Geniş nadas alanları 13. Baklagil üretici birlikleri	1. Azalan ekim alanı ve üretim miktarı 2. Tohumluk üretim, dağıtım ve kullanımındaki yetersizlik 3. Mekanizasyon eksikliği 4. Arz devamlılığının olmaması 5. Yüksek üretim maliyeti 6. İklimle bağlı üretim 7. Yanlış üretici eğilimleri 8. Parçalı ve küçük arazi yapısı 9. Sermaye ve gelir azlığı 10. Yetersiz zirai mücadele 11. Örgütlenme eksikliği 12. Üretimin belirli bölgelerde yoğunlaşması 13. Destekleme alımının olmaması 14. Azalan tarım arazileri 15. Azalan kırsal nüfus
Fırsatlar	Tehditler
1. Artan uluslararası ticaret hacmi 2. Artan dünya nüfusu ve tüketim miktarı 3. Uluslararası piyasalarda artan baklagil fiyatları 4. 2016 Uluslararası Baklagil Yılı 5. Sağlıklı beslenme olgusunun yaygınlaşması ile bitkisel protein kaynağı olan baklagillerin öneminin artması	1. Artan dışa bağımlılık 2. Rakip gelişmiş ülkeler 3. Artan dünya üretimi 4. Önemli ihraç pazarları olan Ortadoğu ülkelerindeki istikrarsızlık 5. Hindistan'ın Ulusal Gıda Güvenliği Eylem Planı 6. Finansal dalgalanmalar 7. Girdi fiyatlarındaki hızlı artış 8. Son yıllarda alternatif ürünlerin fiyatlarının daha hızlı artması 9. Biyodizel üretimi 10. Değişen yaşam tarzı

Güçlü Yönler

1. Artan verim düzeyi: Araştırmada incelenen her üç baklagil türünün verimi son yıllarda artmaktadır. Verim artışında, makineli hasada uygun

kırmızı mercimek türlerinin ekiminin yapılması, kıyı bölgelerde kışlık nohut ekiminin yaygınlaşmaya başlaması ve tarım tekniklerindeki gelişmeler önemli rol oynamaktadır.

2. Baklagillerin fark ödeme sistemine dahil edilmesi: Kuru fasulye, nohut ve mercimek ürünleri 2008 yılı itibariyle prim ödemelerine dahil edilmiştir. Buna göre kuru fasulye ve nohut 24 havzada, mercimek ise 18 havzada desteklenmektedir. Yapılan desteklemenin artarak devam ettirilmesi halinde üretimden kopan üreticilerin tekrar baklagil tarımına dönmesi beklenmektedir.
3. Sertifikalı tohum üretiminin ve kullanımının desteklenmesi: 2005 yılından itibaren baklagil üreticilerine, sertifikalı tohumluk üretimi ve kullanımı için destek verilmeye başlanmıştır. Sertifikalı tohumluk kullanımı verimi arttırmakta, makineli tarıma imkân sağlayarak hasat-harman kayıplarını azaltmakta ve birim maliyeti düşürmektedir. Bu nedenle, sertifikalı tohum kullanımı üretici gelirinin artmasında büyük öneme sahiptir. Sertifikalı tohumluk üretimine destek verilmesi tohumluk ihtiyacını karşılamak ve yaygınlaştırmak için önemli bir adımdır.
4. Girdi destekleri: Üreticiler mazot, gübre, toprak analizi gibi farklı kalemlerde desteklenmektedir. Verilen desteklerle mazot ve gübre maliyetinin %15-18'i karşılanabilmektedir (TÜGEM, 2011).
5. Kaliteli ve verimli tohumlukların varlığı: 2013 yılı itibariyle tescil edilmiş 28 kuru fasulye, 31 nohut ve 18 mercimek çeşidi bulunmaktadır (TTSM, 2013). Hastalık, zararlı ve kurağa karşı dayanıklı ve verim düzeyi yüksek çeşitler mevcut olup, yeni çeşit geliştirme çalışmaları halen kamu ve özel kuruluşlar tarafından devam etmektedir.
6. Güçlü talep yapısı: Baklagiller Türkiye’de yaygın olarak tüketilmektedir ve iç talep artmaktadır.
7. Güçlü kurumsal ihracatçı yapısı: Baklagiller, 1980’lerden günümüze kadar dış ticaretin önemli bir parçası olmuştur. Sektörde faaliyet gösteren ve dünya baklagil sektöründe söz sahibi güçlü ihracatçılarımız bulunmaktadır. BAE baklagil sektöründe faaliyet gösteren güçlü Türk

şirketleri bulunmaktadır. Yine Kırgızistan ve Çin'de tarla kiralayıp baklagil üretimi yapan, Kanada, Avustralya ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde fabrika ve depo kurarak buradan ürün temin eden güçlü sanayici ve ihracatçılarımız mevcuttur.

8. Farklı ekolojilerin varlığı: Kurağa dayanıklı olan mercimek ve nohut susuz tarım bölgelerinde, kuru fasulye, bakla, bezelye ve börülce ise sulu alanlarda ekim nöbetine alınabilmektedir. Yurdun farklı noktalarında kışlık ve yazlık ekim için uygun alanlar mevcuttur. Üretimin cazip kılınması ve üreticilerin bilgilendirilmesiyle, baklagil üretimi yeni alanlarda yaygınlaştırılabilir. Bu şekilde baklagil üretiminin iklimden etkilenme riski de azaltılmış olacaktır. Fark ödeme sisteminde belirlenen havzaların büyük kısmında baklagillerin destekleniyor olması bu potansiyelin hayata geçmesine yardımcı olabilir.
9. Önemli baklagil pazarlarına yakınlık: Ortadoğu, Kuzey Afrika, Batı Avrupa ve Güney Asya önemli baklagil ihraç pazarlarını oluşturmaktadır. Baklagil ürünlerini işleme ve ihraç sanayinin ağırlıklı olarak yoğunlaştığı Mersin ilinin önemli dünya pazarlarına yakınlığı, sahip olduğu limanı ve yapımı süren uluslararası hava alanıyla önemli bir avantajı sahiptir.
10. Dış pazarlarda tanınırlık: Türkiye, 1980'li yıllardan 1990'lı yılların ortasına kadar en büyük baklagil ihracatçısı olmuştur. Ülkemiz ihracatçıları, yurtiçi üretimin yetersiz olduğu yıllarda dahi re-export yoluyla ihraç pazarlarındaki konumlarını koruyabilmiştir. Bu sebeple, Türk baklagil ürünlerinin dış pazarlarda tanınırlık düzeyi yüksektir.
11. Ulusal Baklagil Konseyinin kurulması: Baklagil sektörünü yönlendirmede önemli bir kuruluş olması amaçlanan UBK, 2011 yılında kurularak çalışmalarına başlamıştır. Konseyin önümüzdeki yıllarda etkinliğini arttırması durumunda sektöre olumlu katkıları olabilecektir.
12. Geniş nadas alanları: Ülkemizde yaklaşık 4 milyon hektar dolayında nadas alanı bulunmaktadır. 1980'li yıllarda uygulanan NAD projesi, nadas alanlarının 8 milyon hektardan 4 milyon hektara düşmesinde

oldukça başarılı olmuştur. Yeni proje ve yayım faaliyetleriyle mevcut nadas alanlarında baklagillerin nöbete girmesi sağlanabilir.

13. Baklagil üretici birlikleri: 2004 yılında çıkarılan üretici birlikleri yasasına rağmen halen ülkemizde kurulmuş baklagil üretici birliği bulunmamaktadır. Ülkemizde işlemeci ve pazarlamacılar ihracatçı birliklerini kurarak örgütlenmelerini geliştirmişlerdir, ancak üretim kesimi halen örgütlenmelerini tamamlayamamıştır. Araştırma ve teknoloji geliştirme çalışmaları ise araştırma enstitüleri, üniversiteler ve özel kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde bu üç kesim arasında yeterli koordinasyonun sağlanması, baklagil sektörünün verimliliğini ve etkinliğini arttıracaktır.

Zayıf Yönler

1. Azalan ekim alanı ve üretim miktarı: Nohut ve mercimek ekim alanları 1990'lı yılların başından itibaren, kuru fasulye ekim alanıysa 2000'li yıllarla birlikte azalmaya başlamıştır. Verimde görülen artışa karşın ekim alanlarının daralması nedeniyle, baklagil üretim miktarı önemli ölçüde düşmüştür. Ülkemizde mercimek ağırlıklı olarak Güneydoğu Anadolu bölgesinde yetiştirilmektedir. Bu bölgede gerçekleştirilen GAP projesiyle sulamaya açılan alanlarda üreticiler daha kârlı olan başka ürünlere yönelmekte ve mercimek üretimi hızla azalmaktadır. 2013 yılı sonu itibariyle sulamaya açılan alanın 2,9 milyon hektara, 2018 yılında ise 3,8 milyon hektara ulaşacağı öngörülmektedir (DPT, 2013).
2. Tohumluk üretim, dağıtım ve kullanımındaki yetersizlik: Ülkemizde önemli miktarda tescil ettirilmiş tohumluk bulunmaktadır ve yeni çeşitlerin geliştirme çalışmaları devam etmektedir. Ancak, üreticiler tohumluk fiyatlarını yüksek buldukları için veya bilgi eksikliğinden ötürü yeteri kadar tohumluk kullanmamaktadır. Son 10 yılda, nohut ve mercimekte meydana gelen artışa karşın halen oranlar çok düşük düzeydedir.

3. Mekanizasyon eksikliği: Baklagiller ekimi ve hasadı çoğunlukla elle yapılmaktadır ve tekniğine uygun, makineli tarım yapılmamaktadır. Bu durum işgücü maliyetlerini arttırmakta ve verimi düşürmektedir.
4. Arz devamlılığının olmaması: Dış pazar taleplerine uygun, aynı kalitede ve istenilen miktarda baklagil ürün arzının sağlanamaması nedeniyle dış ticarete sorunlar yaşanmaktadır. Hedef pazarların isteklerine uygun çeşit geliştirilmemesi ve bu ülkelerin öngördüğü standardizasyon koşullarının yerine getirilmemesi ürünlerimizin pazar kaybetmesine neden olmaktadır. İhtiyaçlarını ülkemizden karşılayamayan alıcılar, alternatif ihracatçılara yönelmekte ve pazar kayıpları meydana gelmektedir.
5. Yüksek üretim maliyeti: Mazot ve gübre gibi girdi fiyatlarında görülen artışlar üretici gelirini ciddi ölçüde azaltmaktadır. Yüksek maliyet nedeniyle, ülkemizde ürün fiyatları dünya ortalamasının üzerinde olmaktadır ve ihracatçılarımız ucuz ürün temini için dış pazarlara yönelmektedir.
6. İklimle bağlı üretim: Nohut ve mercimek büyük oranda kurak ve sulama yapılmayan alanlarda üretilmektedir. Üretimin iklimle bağlı olarak yapılması nedeniyle aşırı kurak geçen yıllarda ve bitkinin boylandığı dönemde yağın aşırı yağmur nedeniyle verimde ciddi kayıplar görülmektedir.
7. Yanlış üretici eğilimleri: Tarımsal üretimde üretici eğilimleri büyük önem taşımakta ve değiştirilmesi güç olmaktadır. Üreticiler çoğunlukla kendi ürünlerini kullanarak karma ekim yapmakta ve sertifikalı tohum kullanmamaktadır. Bu durum daha önce belirtildiği üzere, tek tip ürün elde edilmesini engellemektedir. Ayrıca, hastalıklardan kaçınmak için yazlık ekimlerin geç yapılması nedeniyle verim ve rekolte kayıpları meydana gelmektedir. Benzer şekilde, kış aylarında yazlık türlerin ekilmesi verimi düşürmektedir.
8. Parçalı ve küçük arazi yapısı: Ülkemiz tarımının en önemli sorunlarından birisi tarım arazilerinin parçalı ve küçük yapıda olmasıdır. Baklagil

- üretimi çoğunlukla bu tarz arazilerde, daha çok geçimlik olarak yapılmaktadır. Tekniğine uygun üretim yapılmamaktadır.
9. Sermaye ve gelir azlığı: Gelir düzeyi zaten düşük olan Türkiye tarım sektörü içerisinde, baklagil üreticileri çoğunlukla düşük gelirli çiftçilerden oluşmaktadır. Bu durum, sermaye yetersizliğine neden olmaktadır.
 10. Yetersiz zirai mücadele: Baklagil üretiminde hastalıklarla yeterli mücadelenin yapılmaması veya bunlardan kaçınmak için geç ekim yapılması verim ve kalite kayıplarına neden olmaktadır. İhraç edilen ürünler zarar nedeniyle geri dönebilmektedir. Ayrıca yabancı ot mücadelesi daha çok elle yapılmaktadır, ürünün içerisinde taş vb. yabancı maddelerin olması da tüketiciler tarafından bu ürünlerin tercih edilmemesine neden olmaktadır.
 11. Örgütlenme eksikliği: İhracatçılar arasında yaşanan şiddetli rekabet ihracat gelirlerine olumsuz yansımaktadır. Ayrıca, Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 2004 yılında yayınlanarak yürürlüğe girmesine rağmen, baklagil üretici birlikleri halen etkinlik kazanmamıştır ve güçlü bir örgütlenme yoktur. Baklagil üreticileri birbirinden habersiz ve koordinasyonsuz olarak faaliyetlerini sürdürmekte ve daha çok yerel pazar talepleri doğrultusunda ve buralarda satabildiği tip ve kalitede ürün üretmektedir (Küsmenoğlu, 2003).
 12. Üretimin belirli bölgelerde yoğunlaşması: Kırmızı mercimek üretimi Güneydoğu Anadolu, yeşil mercimek ve nohut üretimi ise İç Anadolu Bölgelerimizde yoğunlaşmıştır. Bu durum üretimi, iklim kaynaklı risklere daha açık kılmaktadır. Örneğin, 2007-2008 yıllarında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan şiddetli kuraklık nedeniyle kırmızı mercimek üretimimiz iç tüketime yetmemiş ve TMO yoluyla mercimek ithalatı yapılmıştır.
 13. Destekleme alımının olmaması: Üreticiler daha çok TMO tarafından alımı yapılan ve pazarlama sorunu yaşamayacakları alternatif ürünlere (tahıllar vb.) yönelmekte ve baklagillere daha az rağbet etmektedir.

14. Azalan tarım arazileri: Ülkemizde tarım alanları marjinal sınırlarına dayanmıştır ve günümüzde verimli, orta derecede verimli ve hatta verimsiz alanlarda bile tarım yapılmaktadır. Ayrıca, kırsal alandan göç nedeniyle kentte yaşayan, ancak köyde tarım arazisine sahip önemli bir nüfus ortaya çıkmıştır. Bu kişilere ait arazilerin küçük olması ve buradan elde edilecek gelirin düşük olması nedeniyle önemli miktarda tarım arazisi üretimden kopmuş bulunmaktadır. Ayrıca şehir merkezlerine yakın tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılmalari nedeniyle tarım alanları azalmaktadır.
15. Azalan kırsal nüfus: Ülkemizde kırsal nüfus azalmaktadır. Ayrıca, kırsal nüfus içinde tarımda çalışanların oranı azalmaya devam etmektedir. Ülkemizde baklagil üretimi, ekiminden hasadına kadar ağırlıklı olarak elle yapılmakta ve işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, günümüzde tarım işçisi bulmak oldukça güçleşmiş ve işçi ücretleri de artmıştır.

Fırsatlar

1. Artan uluslararası ticaret hacmi: Toplam dünya baklagil üretiminin ticarete konu olan miktarı ve oranı her geçen yıl artmaktadır. 1980-1981 döneminde toplam dünya baklagil üretiminin yaklaşık %5'i ihraç edilirken, bu oran 2010-2011 döneminde %16'ya ulaşmıştır.
2. Artan dünya nüfusu ve tüketim miktarı: Dünya nüfusu sürekli artmaktadır. Nüfus artış hızı Afrika, Asya ve Ortadoğu gibi gelişmekte olan ülkelerin bulunduğu coğrafyalarda daha yüksek olmaktadır. Bu ülkelerde baklagil tüketimi yaygın olduğu için talebin gelecekte artmaya devam etmesi beklenmektedir.
3. Uluslararası piyasalarda artan baklagil fiyatları: Biyoyakıt için yağlı tohumluk ekim alanlarının artması, girdi fiyatlarının yükselmesi ve iklim gibi faktörlerin etkisiyle 2000'li yılların ikinci yarısında tüm gıda ürünleri gibi baklagillerin fiyatları da hızla artmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde nüfus ve refah artışına bağlı olarak tarım ürünleri talebinin

yükselmesi ve gıda fiyatlarının yüksek seviyelerde kalması beklenmektedir (DPT, 2013). Bu durum, yüksek yurtiçi fiyatların dünyada artan gıda fiyatlarına yaklaşması yoluyla dış satımda fırsat yakalamamızı sağlayabilir.

4. 2016 Uluslararası Baklagil Yılı: BM tarafından 2016 yılı, Uluslararası Baklagil Yılı olarak kabul edilmiştir (UN, 2014). Bu kapsamda dünya genelinde gerçekleştirilecek tanıtım ve promosyon faaliyetleriyle baklagillerin yüksek protein içerikleri ve sağlıklı beslenmedeki önemlerinin geniş kitlelere duyurulma imkanı bulunacaktır.
5. Sağlıklı beslenme olgusunun yaygınlaşması ile bitkisel protein kaynağı olan baklagillerin öneminin artması: Baklagil üreticileri arasında yer alan ABD ve Kanada ile pek çok AB ülkesinde baklagil tüketimi düşük seviyelerdedir. Değişen tüketici tercihleri ve sağlıklı beslenmeye olan ilgi baklagillerin bu ülkelerdeki önemi artmaya başlamıştır. Örneğin ABD’de 1995 yılında 5 milyon dolarlık bir sektör olan ve sadece Ortadoğu kökenli ailelerin tükettiği humus, ülke genelinde sevilen bir yemek olmuş ve hızla büyüyerek 2010 yılında 350 milyon dolarlık bir sektör haline gelmiştir (Beck, 2011). Sektördeki büyüme hız kesmeden devam etmektedir. Üretim yapımızın iyileştirilmesinin ardından yapılacak promosyon çalışmaları ile gelişen yeni pazarlardan pay alma imkanımız bulunmaktadır. Diğer taraftan, aynı zamanda baklagil ihracatında rakibimiz olan bu ülkelerde iç tüketimin artmasıyla, Türkiye dünya pazarında payını artırma imkanı yakalayabilir.

Tehditler

1. Artan dışa bağımlılık: Ülkemizde baklagil ekim alanları ve üretimi azalmaktadır. Daha çok iç tüketim amacıyla gerçekleştirilen kuru fasulye üretimindeki azalma nedeniyle bu üründe net ithalatçı olunmuştur. Mercimek ve nohutta da ihracat miktarımız azalmakta ithalatımız

artmaktadır. Ayrıca ihracatçılarımızın giderek daha fazla oranda dış piyasalardan ürün teminine yöneldiği görülmektedir.

2. Rakip gelişmiş ülkeler: 1990'lı yıllardan itibaren ülkemiz baklagil üretimi ve ihracatı hızlı bir azalma trendine girmiş ve uluslararası piyasada oluşan açığı gören Kanada, Avustralya ve ABD gibi gelişmiş ülkeler baklagil üretimlerini arttırarak kısa sürede dünya ticaretine hâkim olmuşlardır. Bu ülkelerde modern teknolojinin de yardımıyla iç tüketim ihtiyaçlarının ne olacağı, hangi ülkenin ne kadar ürün elde edeceği ve satın alacağı önceden tahmin edilerek üretim kararı önceden verilmekte ve sözleşmeli üretim yapılmaktadır. Söz konusu ülkelerin arazi yapıları, üretici gelirleri, tarım sektörünün sahip olduğu teknoloji düzeyi ve düşük maliyetli üretimleriyle rekabet etmek oldukça güçtür.
3. Artan dünya üretimi: Hindistan ve Pakistan gibi geleneksel üretici ülkelerde ve ayrıca pazara yeni girmekte olan Arjantin, Rusya, Çin ve Kırgızistan gibi ülkelerde baklagil üretimi artmaktadır. Bu durum, dış ticarete rekabeti daha da artmasına neden olmaktadır.
4. Önemli ihraç pazarları olan Ortadoğu ülkelerindeki istikrarsızlık: Ülkemizin önemli baklagil ihraç pazarları arasında bulunan Ortadoğu ülkelerinde yaşanan karşılıklar nedeniyle bu ülkelerin yaptığı ithalat miktarı azalmıştır ve ödemelerde tüccarlarımız çeşitli güçlükler çekmektedir.
5. Hindistan'ın Ulusal Gıda Güvenliği Eylem Planı: Hindistan'da 12 Eylül 2013 tarihinde yürürlüğe giren Ulusal Gıda Güvenliği Politikasının ülke nüfusunun 2/3'üne ulaşılması hedeflenmektedir. Programdan yararlanacaklar, market fiyatının oldukça altından kilogramı 2 ila 5 cent'den aylık 5 kilogram sübvansiyonlu pirinç, buğday ve tahıl alabilecektir. Baklagil fiyatları daha yüksek olduğu için kapsam dışında bırakılmıştır. Destekleme programı esas olarak günlük beslenmede protein ve mikro besin açığını kapatmaya yöneliktir ve Hindistan'a yıllık maliyetinin 4 milyar dolar olması beklenmektedir. Programla Hindistan'ın kırsal nüfusunun %75'ine yani 625 milyon insana ve kent

nüfusunun %50'sine yani 189 milyon insana ulaşılması hedeflenmektedir (NFSM, 2013). Açlıkla ve yetersiz beslenmeyle mücadele kapsamında yürütülen bu proje hiç şüphesiz Hindistan halkı açısından olumlu bir gelişmedir. Ancak, baklagillere alternatif ürünlerin tüketiminin artması nedeniyle baklagil tüketiminin düşmesi ve bunun ülke ithalatına yansıma ihtimali yüksektir. Bu durum önümüzdeki yıllarda dünya baklagil ticaretinde daralmaya neden olabilir.

6. Finansal dalgalanmalar: İthalatçı ülkelerde görülen mali krizler ve devalüasyonlarla alım gücünün zayıflaması baklagil tüketimini etkilemektedir. 2013 yılında Hindistan para birimi rupinin dolar karşısında değer kaybetmesi, tüketicilerin alım gücünün iyice zayıflamasına ve baklagil tüketim miktarının düşmesine neden olduğu bildirilmektedir (Hough, 2013).
7. Girdi fiyatlarındaki hızlı artış: Mazot, gübre, ilaç, tohumluk, tarım makineleri gibi temel tarımsal girdilerin fiyatlarındaki artışlar, üretim maliyetini artırarak üretici gelirini büyük ölçüde azaltmaktadır.
8. Son yıllarda alternatif ürünlerin fiyatlarının daha hızlı artması: Yakın geçmişte tahıl ve yağlı tohumların fiyatının dış piyasada daha hızlı yükselmesi nedeniyle daha fazla kâr elde etmek amacıyla üreticiler bu ürünlere yönelmişlerdir (McGreevy, 2011).
9. Biyodizel üretimi: Son yıllarda biyodizel üretimine ve bu üretimde kullanılan bitkiler desteklenmeye başlanmıştır. Bu sektörün gelişmesiyle birlikte yağlık tohum üretiminin yaygınlaşması ve bunun baklagil üretimini olumsuz etkilemesi muhtemeldir.
10. Değişen yaşam tarzı: Sahip olduğumuz genç nüfus, geç evlenme yaşı ve artan boşanma oranı nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de evde beslenme alışkanlığı giderek zayıflamakta bunun yerini dışarıda yeme ve özellikle fast-food tarzı beslenme alışkanlıkları almaktadır. Baklagil ürünleri ev yemekleri yapımında kullanıldıklarından, gelecekte kişi başı tüketim miktarlarının düşmesi muhtemeldir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Önemli bir baklagil üreticisi ve ihracatçısı olan Türkiye'nin son yıllarda iç tüketimi karşılamakta güçlük çekmesi, artan ithalatı ve baklagillerin yurtiçi fiyatlarının önemli derecede artmasıyla baklagiller bir kez daha ilgi odağı haline getirmiştir.

Bunun yanı sıra, Türkiye'de 2008 yılında tarımsal destekleme modeli olarak fark ödeme sistemine geçilmesiyle kuru fasulye, nohut ve mercimek ürünleri destek kapsamına alınmıştır. Bu gelişme ülkemiz bakliyat sektörü açısından önem teşkil etmektedir. Rekabet edebilir fiyatlarla ve kaliteli üretimin başarılmasıyla, ülkemiz üreticilerinin gelir düzeyi artacak, baklagil işleme ve ihracat sanayinin canlanmasının da önü açılacaktır. Bu hedefin gerçekleştirilebilmesi için baklagil üretimi ve pazarlamasındaki mevcut sorunların belirlenerek çözülmesi ve geleceğe dönük tutarlı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sektörün kalkınmasına katkı sağlayacağı düşünülen öneriler, üretim ve pazarlama olmak üzere iki ana başlık altında verilmiştir.

Baklagil üretiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri:

1. Yüksek üretim maliyeti nedeniyle yeterli kâr elde edemeyen ve kimi zaman zarar eden çiftçiler baklagil üretiminden kopmaktadır. Türkiye üretim maliyetlerinde önemli yeri olan akaryakıtta dışa bağımlıdır ve akaryakıtta uygulanan vergi oranları yüksektir. Bu sebeplerden ötürü Türkiye çiftçisi dünyanın en pahalı mazotunu kullanmaktadır. Devletçe verilen girdi destekleri üretimi canlandırmaya yetmemektedir. Mevcut durumda kullanılan mazot ve gübrenin %15-18'i desteklerle karşılanmaktadır. Bu oranın yükseltilmesi üreticileri rahatlatacaktır. Ayrıca, bazı bölgelerde yetersiz gübre kullanımı olduğu gibi, gereğinden fazla gübre kullanıldığı da görülmektedir. Bu durum üretim maliyetlerini arttırabilmektedir. Doğru miktarda gübre kullanımı için toprak analizlerine ağırlık verilmeli, üreticiler bilinçlendirilerek toprak tahlil

laboratuvarlarına topraklarını analiz ettirmeleri yönünde daha fazla teşvik edilmelidir.

2. Kazançlı üretimin en temel prensibi yüksek verim ve tekniğine uygun üretimdir. Baklagil yetiştiriciliği çoğunlukla küçük ölçekli tarım işletmelerinde ve düşük gelirli çiftçiler tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, yabancı ota mücadelede, ekim, hasat ve harman işlemlerinde makine kullanım oranı düşüktür. Bu işlemler çoğunlukla elle yapılmaktadır ve işgücü kullanımı maliyetleri arttırmaktadır. Kırsal nüfus ve bu nüfusun içerisinde tarımda istihdam edilenlerin oranı azalmaktadır. Bu nedenle, tarım işçisi bulmak her geçen yıl zorlaşmaktadır. Ayrıca, ekimin elle serpme olarak yapılması, tohumun düzensiz çıkmasına, yabancı ot kontrolünün elle yapılmasına neden olmakta ve bitkilerin eş zamanlı hasat olgunluğuna ulaşmasını engellemektedir. Bu durum hasat kayıplarını arttırmaktadır. Hasadın elle yolma şeklinde yapılması ürün kayıplarına ve maliyet artışına neden olmaktadır. Diğer taraftan, biçerdöver ve çayır biçme makinesiyle yapılan kırmızı mercimek hasadında dane kırılmalarının olduğu ve saman elde edilemediği bildirilmektedir (Özel, 2004). Makineli tarıma uygun çeşitlerin kullanılması ve uygun mekanizasyonun sağlanması verimi arttıracak, üretim maliyetlerini ise azaltacaktır.
3. Bezelye, en büyük uluslararası ticaret hacmine sahip baklagil çeşididir, ancak Türkiye bu pazardan neredeyse hiç pay alamamaktadır. İnsan beslenmesinde, Türkiye’de taze ve konserve şeklinde tüketilen bezelye, dünyada çoğunlukla kuru olarak tüketilmekte ve hayvan yemi olarak da değerlendirilmektedir. Ayrıca, Türkiye’de yüksek verimli ve makineli tarıma uygun, yeterli sayıda bezelye çeşidi bulunmamaktadır ve sadece Marmara ve Ege Bölgelerinde sınırlı miktarda üretimi yapılmaktadır. Öncelikle, dış piyasa istekleri dikkate alınarak tohumluk geliştirme ve adaptasyon çalışmaları yapılmalı ve yayım çalışmalarıyla üretime uygun bölgelerde bezelyenin münavebeye alınması sağlanmalıdır. Dış piyasa

analizleriyle potansiyel pazarlar belirlenmeli ve fark ödeme sistemine dahil edilerek bezelye üretimi teşvik edilmelidir.

4. Baklagillerin yüksek protein içerikleri sayesinde katma değer yaratacak yeni ürünlere dönüştürülmesi (un vb.) veya farklı ürünlerin bileşimine (ekmek, bisküvi vb.) katılmasını sağlayacak ar-ge çalışmaları yapılmalıdır.
5. Tarım arazilerinin parçalı ve küçük yapıda olması ülke tarımının en önemli genel sorunudur. Bu sorunun çözümünde, yürütülen toplulaştırma çalışmalarıyla belirli bir başarı elde edilmiştir. Önümüzdeki yıllarda da toplulaştırma çalışmalarına devam edilmelidir. Ancak tarımsal üretime devam eden küçük çiftçilere ait arazilerin büyük sermaye gruplarına tahsis edilmesiyle üretimden kopan nüfusun şehre göçü, başka sosyolojik sorunlara sebep olmaktadır. Bu nedenle, mevcut üreticilerin olabildiğince üretimde kalmalarının sağlanmalıdır. Her havzada aynı uygulanan fark ödeme miktarları, üretimin arttırılması istenen bölgelerde daha yüksek uygulanmalıdır. Sabit ödemeden ziyade hareketli ödeme sisteminin uygulanması politikanın dinamizm kazanmasına ve ihtiyaca göre uyarlanmasına imkan sağlayacaktır.
6. Türkiye’de 2005 yılından itibaren sertifikalı tohum üretimine ve kullanımına destekler verilmektedir. Son on yıl içerisinde özellikle nohut ve mercimekte sertifikalı tohum kullanım oranı artmış olmakla birlikte halen çok düşük seviyelerdedir. Baklagil üreticileri genellikle kendi üretimlerinden ayırdıkları veya civardan temin ettikleri tohumları kullanmaktadır. Bu şekilde yapılan üretim, her şeyden önce tek tip, standart ürün elde edilmesini engellemektedir. Bu nedenle, ihracatçılar ürün temininde sorun yaşamakta ve büyük hacimlerde ürün ihracatı yapılamamaktadır. Sertifikalı tohumluk kullanımı konusunda uygulanan destekleme bu konuda gerçekleştirilen önemli bir adımdır ve önümüzdeki yıllarda etkinleştirilerek uygulanmasına devam edilmelidir.
7. Yerli çeşitlerin korunmasını sağlamak amacıyla coğrafi menşei belirten işaret ve belgelerin kullanımının teşvik edilmesi.

8. Baklagiller yüksek protein içerikleri nedeniyle hastalık ve zararlılara uygun beslenme ortamı sunmaktadır. Üreticiler hastalık ve zararlılardan kaçınmak amacıyla yağışların bittiği geç dönemde ekim yapmakta, bu durumda da verim kayıpları yaşanmaktadır. Üretimde verim artışının sağlanabilmesi için hastalıklar, zararlılar ve bunlarla mücadele yöntemleri konusunda üreticiler bilgilendirilmelidir.
9. Kış ikliminin daha yumuşak geçtiği kıyı ve batı bölgelerimizde kışlık nohut ekiminden yüksek miktarda verim elde edilebilmektedir. Bu bölgelerde kışlık nohut yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması için yürütülen çalışmalar arttırılmalıdır. Ayrıca, kışa dayanıklı, makinalı tarıma uygun, yabancı otlarla rekabet gücü yüksek, hastalık ve zararlılara dayanıklı çeşitlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalara destek verilmelidir. Türkiye’de hâlihazırda tescil ettirilmiş yeterli düzeyde tür bulunmaktadır, ancak üreticiler yüksek tohumluk maliyeti, bilgi eksikliği gibi nedenlerden ötürü bu türleri yeterli düzeyde yetiştirmemektedir. Yürütülen tohumluk ve tür geliştirme çalışmalarının üretime yansımaları sağlamak amacıyla, mevcut sertifikalı üretim ve kullanım desteklerine ek olarak yayım çalışmaları ile çiftçilerin bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
10. Ürün grubu bazında üreticilerin örgütlenmesini sağlamak amacıyla 5200 sayılı Tarımsal Üretici Birlikleri Kanunu 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Ancak, baklagil üretici birlikleri etkinlik kazanmamıştır. Üretici örgütlerinin temel amaçları; sertifikalı tohum kullanımının arttırılması, hastalık, zararlı ve yabancı otlarla mücadelenin yapılarak kaliteli ve standart üretimin gerçekleştirilmesi, ucuz girdi ve ortak makine kullanımıyla maliyetlerin düşürülmesi ve üyelerinden aldığı ürünün gerek yurt içinde gerekse yurt dışında değerinde pazarlanması olmalıdır. Üretici birliklerinin güçlenmesiyle sözleşmeli üretim yapılması, üreticilerin pazarlama sorunlarının çözümüne yardımcı olacaktır. Örgütsüz baklagil üreticisi fiyat belirlemede yeterince etkili olamamaktadır. Üretici birlikleri kurulum aşamasında ve sonrasında

desteklenmeli ve sürekli takip edilerek aktif olmalarını sağlayacak tedbirler zamanında alınmalıdır.

11. Günümüzde TMO baklagillere alternatif olan buğday ve arpa alımı yapmaktadır. Ayrıca bu ürünlerin, un fabrikaları gibi başka alıcıları da bulunmaktadır. Bu sebeple üreticiler, pazarlama sorunu yaşamadıkları bu ürünleri yetiştirmekte, geliri ve pazarlaması değişken olan ürünleri üreterek risk almak istememektedir. TMO tarafından ülkede üretilen her ürünün alınamayacağı açıktır ve yakın gelecekte baklagil alımı yapması güç görünmektedir. Bu nedenle uygulanacak girdi ve prim teşvikleri ile tarımsal üretim deseninde dengenin sağlanması amaçlanmalıdır.
12. Sulamaya açılan alanlarda pamuk ve mısır gibi yüksek getiri sağlayan ürünlerin yetiştirilmesi nedeniyle bu alanlarda baklagil üretimi azalmaktadır. Baklagillerin ürün deseninde kalmasını sağlamak amacıyla, bu bölgelerde ilave desteklemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, yurdumuzda halen 4 milyon hektar civarında nadas alanı bulunmaktadır. Baklagillerin nadas alanlarında ekim nöbetine girmesi teşvik edilerek, üretim miktarlarının arttırılması mümkündür. Bu amaçla bu gibi alanlarda baklagil üreticilerine verilen prim ödemesi daha yüksek uygulanabilir.
13. Tarım, tüm dünyada stratejik bir sektör olarak kabul edilmekte ve her ülke tarımını desteklemektedir. Bu amaçla ülkemizde 2006 yılında çıkarılan 5488 Sayılı Tarım Kanununun 21. Maddesinde “Tarımsal destekleme programlarının finansmanı, bütçe kaynaklarından ve dış kaynaklardan sağlanır. Bütçeden ayrılacak kaynak, gayrisafi millî hasılanın %1’inden az olamaz” hükmü getirilmiştir. Ancak 2007-2013 yılları arasında bütçeden tarıma ayrılan kaynak % 0,5 – 0,7 arasında kalmıştır (GTBH, Çeşitli Yıllar). Verilecek desteklerin zamanında ödenmemesi yaşanan bir diğer önemli sorundur. En azından mevcut kanunların ön gördüğü destekleme miktarının zamanında üreticiye ulaşması sağlanmalıdır. Ayrıca tarımsal proje hazırlanması teşvik

edilerek, AB üyelik müzakereleri kapsamında veya diğer uluslararası kuruluşlardan hibe ve düşük faizli kredi kullanımının yolları aranmalıdır.

14. Baklagil sektöründe faaliyet gösteren ve Mersin ilinde yoğunluk kazanan sanayi ve ihracatçı kesimi, İhracatçı Birlikleri yoluyla örgütlü bir yapıya sahiptir. Ayrıca düşük maliyetli ve kaliteli ürün temini için faaliyetlerini pek çok farklı ülkede gerçekleştiren büyük firmalar da bulunmaktadır. Baklagil Üretici Birliklerini kurarak üretici kesiminin de örgütlenmesi ve 2011 yılında kurulan Ulusal Baklagil Konseyinde (UBK) yeterli temsilieri sağlanmalı ve UBK'nin etkinliği artırılmalıdır.

Baklagil pazarlamasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri:

1. Çalışmada yapılan Karşılaştırmalı Üstünlükler analizi sonuçlarına göre, Türkiye mercimek ve nohut ihracatında uzmanlaşmıştır ve avantajlı konumdadır. Ancak SPP analizi sonuçlarına göre nohutta Hindistan ve Cezayir, mercimekte ise Hindistan, Cezayir, Fransa, İtalya ve İspanya pazarlarına olan ihracat önemli miktarda azalmıştır. Dünya baklagil ithalatının önemli bir kısmını gerçekleştiren bu ülkelerdeki tüketici talepleri dikkate alınarak baklagil üretimi yönlendirilmelidir. Örneğin, önemli baklagil ithalatçısı Hindistan, ürettiği kabulü tip nohutları yüksek fiyatları nedeniyle ihraç etmekte, yerine daha ucuz desi tip nohutları almaktadır. Avustralya ve Kanada bu pazara nohut ihraç eden başlıca ülkelerdir. Ancak, Avustralya'da üretilen desi tip nohudun acı bir tadı vardır ve Hindistan'da daha çok öğütülerek un şeklinde tüketilmektedir. Kanada desi tip nohudu ise yüksek nem içeriği nedeniyle Hintli tüketiciler tarafından düşük kaliteli bulunmaktadır. Diğer taraftan, ülkemizdeyse ağırlıklı olarak kabulü tip nohut yetiştirilmektedir. Tüketici istekleri de dikkate alınarak yapılacak desi tip nohut üretimiyle, Avustralya ve Kanada'ya önemli bir rakip olmak mümkündür.

2. Ülkemizde, Mersin ilinde yoğunlaşmış, geçmiş tecrübesiyle sektöre ve sorunlarına hâkim gelişmiş bir bakliyat ihraç sanayi bulunmaktadır. Kurdukları ihracatçı birlikleri, İTAŞ gibi tohumculuk konusunda çalışmalar yürüten araştırma merkezleri ile örgütlülük düzeyi bir hayli yüksektir. Bu geniş ticaret ağından sürekli bilgi akışı temin edilerek, yurtiçi üretimini yönlendirecek kararların zamanında alınması sağlanmalıdır.
3. DİR kapsamında tekrar ihraç için vergi muafiyetiyle getirilen ürünlerin bir kısmının iç piyasaya sürülmesi, yüksek maliyetli üretim yapan yerli üreticileri olumsuz etkilemektedir. DİR kapsamında çalışan firmaların daha sıkı denetlenmesi gerekmektedir.
4. 1990'lı yıllara kadar Türkiye'nin baklagil ihracatında önemli bir rakibi bulunmamaktaydı. Bu nedenle, kalite ve standardizasyon gibi etkenlerin dış ticaret üzerindeki etkisi sınırlıydı. Hastalık ve zararlı hasarı bulunan, tek tip olmayan karma ürünler dahi dış piyasada alıcı bulabilmekteydi. Ancak, günümüzde standart boy ve renkte, hastalık ve zararlı hasarı bulunmayan, kaliteli ve sürekli ürün temini öncelikle aranan nitelikler arasındadır. Ülkemizde sertifikalı tohumluk kullanılarak, tekniğine uygun üretim yapılmadıkça ürün kalitesini arttırmak mümkün olmayacaktır. Bunun temini için üretim kısmında da belirtildiği gibi, girdi fiyatlarına yapılan desteklerin artırılarak zamanında verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca çiftçilerin üretim teknikleri hakkındaki bilgi düzeylerinin artırılması ve üretici birlikleri yoluyla örgütlenmeleri sağlanarak hem üreticiyi hem de sanayiciyi koruyacak sözleşmeli üretime geçilmesi gerekmektedir.
5. Depolama sırasında yapılacak kimyasal mücadeleyle kolayca çözülebilecek bir hastalık olan *bruchus* nedeniyle, Türkiye'den ihraç edilen kırmızı mercimek ürünleri zaman zaman iade edilmiştir. İhracat sonrası yaşanan bu gibi sorunlar her şeyden önce ürün algısını zayıflatmakta ve pazar kaybına neden olmaktadır. Aracı ve ihracatçıların uygun saklama koşulları ve tohum böcekleriyle mücadele yöntemleri hakkında bilgilendirilmeleri gerekmektedir.

6. Bakliyat sektöründe yer alan ihracatçı firmaların büyük kısmı küçük ölçeklidir ve büyük firmalar karşısında yeterince rekabet şansı bulamamaktadır. Baklagil ihracat sanayinin ülkemizde belirli bir bölgede toplanmış olması önemli bir avantajdır. Özellikle küçük sanayicilerin devlet tarafından verilen teşvik ve desteklerden haberdar olması sağlanmalı ve desteklemelerdeki bürokratik süreç kısaltılarak zamanında ödeme yapılmalıdır.
7. Hızlı beslenme alışkanlığının yaygınlaşmasıyla dondurulmuş gıda ve konserve sanayinin önemi hızla artmaktadır. Ayrıca işlenmiş ve katma değeri yüksek ürünler daha yüksek pazar marjına sahip olmaktadır. Bu nedenle, baklagilleri ikinci ve üçüncü ürünlere işleyerek katma değer kazandıracak sanayi tesislerinin kurulması için Ar-Ge çalışmaları yapılmalıdır.
8. Ortadoğu ülkelerindeki son gelişmeler nedeniyle oluşan istikrarsız yapı ülkemiz baklagil ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir. İhracatçıların tahsilatta yaşadığı sorunları çözmek için ilgili bakanlıkların zamanında devreye girerek müdahalesi sağlanmalıdır.
9. UBK'nin etkinliği artırılarak üretici ve sanayici arasındaki iletişim ve koordinasyon artırılmalıdır. Konseyde uzman personel istihdam edilerek talep ve üretim açısından dünya piyasası sürekli takip edilmelidir. Uzaktan algılama yöntemleri, dış temsilcilikler ve ihracat ağından sağlanan bilgiler ile rakip ülkelerin yayınları dikkate alınarak düzenli rekolte tahminleri yapılmalıdır. Böylece üretim azlığı nedeniyle yaşanan pazar ve kazanç kayıpları önleneceği gibi, aşırı üretim nedeniyle düşen fiyatlardan da daha az etkilenilecektir.
10. Artan tüketici bilinci ve sağlıklı beslenmeye olan talep, batılı ülkelerde baklagil tüketimini artırma potansiyeli sunmaktadır. Bu durum Türkiye'ye iki yönden avantaj sağlayabilir. Birincisi, bu ülkelerde artan iç tüketim nedeniyle ihracata konu baklagil miktarları giderek azalacaktır ve dış piyasa payını artırma fırsatı yakalayacaktır. İkincisi ise, güçlü tüketici algısına sahip markalar oluşturularak bu ülkelerdeki pazardan pay

alınabilir. Türkiye’de kaliteli ve ucuz maliyetli baklagil üretimini sağlamak için yapılan çalışmalarla eş zamanlı olarak pazar oluşturma ve ürün tanıtımlarıyla eski pazarlardaki varlığımızı arttırma ve yeni pazarlara girme uğraşlarına devam etmemiz gerekmektedir. Bunun için İGEME’nin hedef ülkelerle ilgili yaptığı çalışmalar büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, ihracatçılara verilen fuar teşvikleri arttırılmalıdır.

11. 2013 yılında Çukurova Kalkınma Ajansından sağlanan destekle Mersin Ticaret Borsası tarafından yürütülen Mersin Bakliyat Sektörü Analizi kapsamında sektörde yer alan firmalarla görüşülmüştür. Sektörde yaşanan önemli sorunlar olarak; kalifiye eleman bulmada yaşanan güçlük, düşük teknoloji kullanım düzeyi, altyapı sorunları, şiddetli yurt içi rekabet, düşük kaliteli, yetersiz yerli üretim nedeniyle giderek artan ithalata bağımlılık, ithal edilen ürünlerde alıcı ile satıcı arasında yaşanan güvensizlik, depo genişletmek için alan yetersizliği, uzun bürokratik işlemler, antrepo devir işlemlerinin uzunluğu, elektrik ücretlerinin pahalı olması, sık elektrik kesintisi nedeniyle makinelerin zarar görmesi ve yüksek laboratuvar analiz ücretleri belirlenmiştir. Firmaların yerel yönetimlerden altyapı iyileştirmeleri, kanalizasyon, elektrik, iletişim, su ve çevre temizliği gibi talepleri bulunmaktadır. Ayrıca, alan sorunu yaşayan birçok firma “Raf Silo Sistemi” desteği talep etmektedir. Hastalık ve zararlılarla etkin mücadele ile depolama kayıplarının azaltılması için yeni yöntemlerin araştırılması, tohum ıslahı ve Ar-Ge çalışmalarının artarak devam etmesi ve ürün kalitesi konusunda denetimlerin arttırılması göze çarpan diğer önemli isteklerdir.
12. BM, 2016 yılını Dünya Bakliyat Yılı olarak ilan etmiştir. Bu durum, baklagillerin sağlık ve beslenmedeki önemlerini geniş kitlelere tanıtmak ve tüketim düzeyini arttırmak için iyi bir fırsat olacaktır. Pulse Canada, American Pulse Association ve Pulse Australia gibi ülke örgütleri bu gelişmeye internet sayfalarında hemen yer vererek tanıtım videoları yayınlamıştır. Pek çok baklagil ürününün anavatanı olan ülkemiz kararın alınmasında önemli rol oynamış olmasına rağmen Ulusal Baklagil

Konseyi sayfasında konuya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. İnternet uluslararası tanınırlık için çağımızın vazgeçilmez iletişim aracı konumundadır. Bu nedenle UBK internet sayfasının İngilizce versiyonunun da eklenerek daha etkin kullanımı ve sürekli güncellemelerle sektörü bilgilendirmesi gerekmektedir. Ülkemiz baklagil ürünlerinin dünya genelinde tanıtımının yapılması ve 2016 yılına çok iyi hazırlanılması gerekmektedir.

Ülkemizde geçmişten günümüze kadar uygulanan tarım politikalarının temel sorunu, statik yapıda olmaları ve değişen şartlara uygun politika ve önlemlerin zamanında geliştirilememesi olmuştur. Bir diğer önemli sorun ise kâğıt üzerinde yasayla kurulan ve oldukça önemli görevler üstlenmesi beklenen örgütlerin etkinliklerinin sağlanamamasıdır. Kanada’da Pulse Canada, Avustralya’da ise Pulse Australia, bu ülkelerde baklagil sektöründeki üreticilerden, araştırmacı ve tüccarlara kadar tüm kesimlerin temsil edildiği, baklagil sektörüne yön veren üst kuruluşlardır. Ülkemizin baklagil üretimi ve ticaretinde tekrar parlak günlerine dönebilmesi için, etkin üretici birliklerinin kurularak üretici kesiminin örgütlenmesi ve Ulusal Baklagil Konseyinde (UBK) yeterli iştiraklerinin sağlanması gerekmektedir. Ayrıca, UBK’nin Avustralya ve Kanada örneklerinde olduğu gibi etkin bir yapıya kavuşması ve yasalarca kendisine verilen görevleri yerine getirebilmesi için teknik altyapı ve personel eksikliklerinin giderilerek modern teknolojinin sağladığı imkanları kullanması ve sektöre yön verecek politika ve projeler üreten öncü bir kuruluş haline getirilmesi gerekmektedir. Günümüzde bakliyat sektöründe yaşanan sorunların büyük ölçüde üretim kaynaklı olduğu dikkate alınır, ilk aşamada alınacak tedbirler kaliteli, ucuz ve yeterli miktarda sürekli üretimin sağlanmasına odaklanmalıdır.

KAYNAKLAR

- AAFC, 2009. "Consumer Trends: Pulses in India",
http://www.gov.mb.ca/agriculture/statistics/agri-food/india_pulses_en.pdf,
(Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013)
- AAFC, 2011. "Canadian Pulse Industry: Situation and Outlook",
<http://www.agr.gc.ca/eng/industry-markets-and-trade/statistics-and-market-information/by-product-sector/crops/crops-market-information-canadian-industry/market-outlook-report/canadian-pulse-industry-situation-and-outlook-june-2011/?id=1378845401557> (Erişim Tarihi: 11 şubat 2014).
- AAFC, 2013. "Canada: Outlook for Principal Field Crops",
http://www5.agr.gc.ca/resources/prod/doc/misb/mag-gam/fco-ppc/fco-ppc_2013-10-16_eng.pdf (Erişim Tarihi: 14 Kasım 2013)
- ADAK, M., S., GÜLER, M., KAYAN, N., 2009. Yemeklik Baklagillerin Üretimini Artırma Olanakları,
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/1f860e3b7f548ab_ek.pdf (Erişim Tarihi: 11.10.2013)
- AKDER, H., A. 2008. "Finansal Kriz ve Gıda Ürünleri Fiyatları."
http://www.mfa.gov.tr/data/kutuphane/yayinlar/ekonomikSORUNLARDERGISI/sayi33/halis_akder.pdf (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2015).
- AKOVA, Y., 2010. Bakliyat. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2010.
- ALTAY, B., GÜRPINAR, K., 2008. Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler ve Bazı Rekabet Gücü Endeksleri: Türk Mobilya Sektörü Üzerine Bir Çalışma. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2008. Afyon.
- ANONİM, 2006. "Yemeklik Tane Baklagiller Ortak Piyasa Düzeni Alt Çalışma Grubu Raporu", Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Haziran, 2006, Ankara
- ARIYAWARDANA, A., GOVINDASAMY, R., GUNARATNE, L., H., P., LISLE, A., 2010. Sri Lankan Consumer Preference for Red Lentils: A Conjoint

- Approach USDA's International Science and Education competitive grants program, Award number 2009-51160-05470.
- ARSLAN, M., KÜSMENOĞLU, İ., ÖZİÇ, H., 2012. Güneydoğu Anadolu Mercimek Üretim Alanları Gezi Raporu (1-2 Haziran 2012).
http://www.itas.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=180:2012-guenedou-anadolu-boelges-mercmek-ueretm-alanlari-gez-raporu-&catid=42:ueretm-alanlari-gez-raporu&Itemid=60 (Erişim Tarihi: 09 Eylül 2013)
- ARSLAN, M., ÖZİÇ, H., 2012. Güneydoğu Anadolu Mercimek Üretim Alanları Gezi Raporu (31 Mayıs – 1 Haziran 2013).
http://www.itas.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=183:2013-mayis-guenedouanadolu-mercmek-ueretm-alanlari-gez-raporu-&catid=42:ueretm-alanlari-gez-raporu&Itemid=60 (Erişim Tarih: 09 Aralık 2013)
- ATIŞ, G. A., KAYA, A. A., SAYGILI R. F., 2013. Türkiye'nin İhracat Performansının Belirleyenleri: Sabit Pazar Payı Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, sayı: 42, 41-66, (2013).
- BAKSHİNEJAD, M., Zadeh, A., H., 2012. Comparative Advantage of Selected Agriculture Products in Iran: A Revealed Comparative Advantage Assessment. World Applied Sciences Journal 19 (10): 1449-1452, 2012.
- BALASSA, B., 1965. "Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage," Manchester School of Economic and Social Studies, 33, 99-123.
- BALASSA, B., NOLAND M. 1989. Revealed Comparative Advantage in Japan and the United States.
- BAŞKOL, O. M., 2011. Türk Otomotiv Sektörünün Uluslararası Rekabet Gücü (1996-2010), Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, Cilt:7 Sayı:2, 63:78.
- BAYANER, A., UZUNLU, V., 1999. Türk Baklagil Pazarlama Politikalarının Dünya Ticaretine Etkileri. TEAE Çalışma Raporu, Ankara, 20s.
- BAYANER, A., KOÇ, A., TANRIVERMİŞ, H., GÜNDOĞMUŞ, E., ÖREN, N., ÖZKAN, B., 2001. Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulamasının İzleme ve

- Değerlendirilmesi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Proje raporu: 2001-9. Ankara. 147s.
- BECK, E., 2011. Hummus Keeps Chickpeas at Home. Take Your Pulse, USA Dry Pea& Lentil Council, USA, 1, 2, 4-7.
- BENBELHASSEN, B., 2005. Global Pulse Market: Situation and Outlook. CICILS-IPTIC 2005 World Convention, Cairo, Egypte.
- CBI, 2007. "The Rice and Pulses Market in Poland", <http://www.cbi.eu/system/files/marketintel/201020-20Rice20and20pulses20-20Poland1.pdf> (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013).
- CICILS, 2014. "Confédération International du Commerce et des Industries des Légumes Sec". <http://www.cicilsiptic.org/news.php> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2014).
- ÇEŞTEPE, H., 2012. Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretin Analizi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:2, 8:23-43. Zonguldak.
- ÇİFTÇİ, Y., C., 2004. Dünyada ve Türkiye'de Yemelik Tane Baklagiller Tarımı. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Teknik Yayınlar Dizisi, Ankara, 200s.
- DÖLEKOĞLU Ö., C., UYSAL F., 2002, Yemelik Kuru Baklagil Durum ve Tahmin (2004-2005), TEAE Yayın No:125, Ankara.
- DÖLEKOĞLU Ö., C., 2007. Baklagil. TEAE 9:5, Ankara.
- DPT, 1995. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara. 319s.
- DPT, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara. 254s.
- DPT, 2001. Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Tahıl ve Baklagil Alt Komisyon Raporu. Ankara. 150s.
- DPT, 2004. "Tarım Stratejisi (2006-2010)", <http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2004/92.pdf> (Erişim Tarihi: 05 Ağustos 2013).
- DPT, 2013. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ankara. 222s.
- DTM, 2013. "Dış Ticaret Müsteşarlığı", <http://dir.dtm.gov.tr/dir/login.jsp> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2013).
- DURMAZ, A., 2009. SWOT Analizi. Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara. 15s.

- EMEKSİZ, F., 1999. Orta Toroslarda Kiraz Üretim ve Dışsatımını Geliştirme Olanakları, Ç.Ü. Pozantı Tarımsal Araştırma ve Uygulama Merkezi (POZMER), Proje No: Ekonomi / 1999-01, Adana.
- ERBAŞ, O. S., 2000. Olasılık ve İstatistik, İkinci Baskı, Ankara.
- ERLAT, G., ERLAT, H., 2012. Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile Olan Ticareti. Türkiye Ekonomi Kurumu. Ankara. 16s.
- FAO, 2005. Pulses: Past Trends and Future Prospects.
http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/COMM_MARKETS_MONITORING/Pulses/Documents/PulsesStudy.pdf (Erişim tarihi: 10 Kasım 2013).
- FAO, 2013. Food and Agriculture Organization of United Nations. (www.fao.org)
- GANDHİ, P., Y., 2006. Export Prospects of Seeds
<http://www.ffymag.com/admin/issuepdf/Seeds.pdf> (Erişim tarihi: 21 Temmuz 2013).
- GAYTANCIOĞLU, O., İNAN, H., HURMA, H., DEMİRKOL, C., 2006. Türkiye'de Bakliyat Üretimindeki Sorunların Çözümü ve Dışa Bağımlılığı Azaltacak Politikaların Geliştirilmesi. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. İstanbul. 2006-36, 162s.
- GAYTANCIOĞLU, O., 2009. Türkiye'de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikaları. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. İstanbul. 2009-14. 210s.
- GTBH, Çeşitli Yıllar. Bakanlık Faaliyet Raporları, Ankara.
<http://www.tarim.gov.tr/SGB/Sayfalar/Detay.aspx?OgeId=10&Liste=KutuMenu>
- GTHB, 2005. "Türkiye'de Tarım",
http://www.tarim.gov.tr/SGB/Belgeler/yayinlar/turkiyede_tarim.pdf (Erişim tarihi: 04 Ekim 2013).
- GTHB, 2013. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Destekleri. Ankara. 35s.
- GTHB, 2014. "Yemeklik Baklagil Çalıştayı. KONYA."
<http://www.tarim.gov.tr/BUGEM/Belgeler/Duyurular/YEMEKLİK%20BAKLAGİL%20CALISTAYI%20WEB%20i%20C3%A7in%20Son.pdf> (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2015).

- GÜL, M., IŞIK, H., 2002. Dünyada ve Türkiye’de Baklagil Üretim ve Dış Ticaretindeki Gelişmeler. Mustafa Kemal Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. Hatay. 7, 1-2, 59-73.
- GÜNEŞ, T., 1996. Tarımsal Pazarlama, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları: 1467, Ders Kitabı: 435, Ankara.
- HANSEN, S., 2013. Changes in Dry Bean Consumption Patterns Benefit Industry. http://www.starherald.com/news/local_news/changes-in-dry-bean-consumption-patterns-benefit-industry/article_bef73460-58fa-11e2-8d35-001a4bcf887a.html (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013).
- HOUGH, C., 2013. “Rural: Chickpea prices fall as harvest kicks off” <http://www.abc.net.au/news/2013-10-03/chickpea-prices-fall/4995844> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2013)
- HUMPHREY, A., 2005. SWOT Analysis for Management Consulting. SRI International.
- İTO, 2007. “Türkiye’de Üretilen Tarım Ürünleri ve Ekonomideki Yeri”, (<http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-99.pdf>) (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2013)
- KARABAK, S., CEVHER, C., 2002. Orta Anadolu Bölgesinde Nohut ve Mercimek Tarımını Sınırlandıran Sosyo-Ekonomik Faktörlerin Tespiti. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi. Ankara. 11, 1-2, 99-120.
- KARBUZ F., ÖZTÜRK, İ., SAVAŞ, D., O, 2006. “Türkiye’de Üretilen Tarım Ürünleri ve Ekonomideki Yeri.” <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-99.pdf> (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2015).
- KAYA, F., 2010. Ülkemizde Yetiştirilen Bazı Mercimek Çeşitlerinin Bileşimlerinin Belirlenmesi. Ç.Ü. Ziraat Fakültesi. Yüksek Lisans Tezi. Adana. 59s.
- KILIÇ, A., 2013. Türkiye’de Pamuğun Uluslararası Rekabet Analizi ve Rekabet Koşullarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Adana. 233s.
- KÜN, E., ÇİFTÇİ, C., Y., BİRSİN, M., ÜLGER, A., C., KARAHAN, S., ZENCİRCİ, N., ÖKTEM, A., GÜLER, M., YILMAZ, N., ATAK, M., 2004. Tahıl ve Yemelik Dane Baklagiller Üretimi.

- http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/11a7a84d3d5ce4d_ek.pdf?tipi=14&sube= (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2013)
- KÜSMENOĞLU, İ., 2003. Üretiminden İhracatına: Yemeklik Tane Baklagil Sektöründe Yapısal Problemler, Araştırma ve Sertifikalı Tohumluk Üretimi. İTAŞ. Ankara. 8s.
- MART, D., 2010. Çukurova Bölgesinde Nohut (Cicer Arietinum L.) Tarımı. Çukurova Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü. Adana. 14s.
- MCGREEVY, T., 2011. Pulses around the World. Take Your Pulse, USA Dry Pea & Lentil Council, USA, 1, 2, 2-3.
- MUEHLBAUER, F., J., SUMMERFIELD, R., J., KAISER, W., J., CLEMENT, S., L., BOERBOOM, C., M., WELSH-MADDUX, M., M., and SHORT, R., W., 2013. "Principles and Practice of Lentil Production". USDA. <http://www.ars.usda.gov/is/np/lentils/contents.htm>. (Erişim Tarihi: 28 Kasım 2013).
- NARİN, M., 2011. 1980'li Yıllardan Sonra Tarım Politikalarındaki Değişiklikler, Ekonomik Yaklaşım Kongresi: "Türkiye Ekonomisi'nin Dinamikleri: Politika Arayışları". 22-23 Aralık 2011. GÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Ankara. 19s.
- NFSM, 2013. Nutri Farms under RKVY Programme during 2013-2014 Action Plan. Government of India, Ministry of Agriculture, Department of Agriculture & Cooperation. New Delhi. 17p.
- OKUTUCU, R., UYSAL, O., SUBAŞI, O., S., 2013. Mersin Bakliyat Sektörü Analizi. Mersin Ticaret Borsası. 53s.
- ÖZDEM, M., A., 2012. Dünya ve Türkiye'de Kuru Baklagiller. TEPGE Bakış. 1303-8346/7. Ankara. 9s.
- ÖZEL, R., 2004. Türkiye'de Kırmızı Mercimek Üretim Ekonomisi. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Adana. 163s.
- PULSEAUS, 2013. "Australian Pulse Market News". <http://www.pulseaus.com.au/pdf/Australian%20Pulse%20Market%20News/2>

- 013/Pulse%20Australia%20Market%20News%20September%2020%202013.pdf (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013)
- PULSECANADA, 2007. "Canada and the Global Pulse Industry"
<http://www.pulsecanada.com/uploads/wv/nr/wvnr5qGWIi8Rqbl22UyY8g/Canadas-Pulse-Industry-in-the-Global-Market-Sep-07.pdf> (Erişim tarihi: 12 Aralık 2013).
- PULSECANADA, 2013. "The Food-Health Relationship between Lentils and the Reduction in Post-Prandial Glycaemic Response".
<http://www.pulsecanada.com/uploads/1b/21/1b21ebb930a1aa59986a4ac711a47579/FINAL-Lentils-Post-Prandial-Glycaemia-Delegate-Information-Package.pdf>. (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2013)
- SANIDAS, E., SHIN, Y., 2009. Comparison of Revealed Comparative Advantage Indices with Application to Trade Tendencies of East Asian Countries. Department of Economics, Seoul National University.
[http://www.akes.or.kr/eng/papers\(2010\)/24.full.pdf](http://www.akes.or.kr/eng/papers(2010)/24.full.pdf) (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2013)
- SCHUMACHER S., BOLAND M., 2011. "Dry Edible Bean Profile. Kansas State University."
http://www.agmrc.org/commodities_products/grains_oilseeds/dry-edible-bean-profile (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2015).
- SEÇER, A., 2013. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde Zeytin ve Zeytinyağı Üretimi, Pazarlaması ve Bölgede Zeytinciliği Geliştirme Olanakları. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi. Doktora Tezi. Adana. 257s.
- SERİN, V., CİVAN, A., 2008. Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: A Case Study for Turkey towards the EU. Journal of Economic and Social Research, 10(2): 25-41.
- SEZER, M., 2014. "İlimizde Nohut Üretimi ve Sorunları, Uşak Ticaret Borsası."
<http://www.usaktb.org.tr/baskan.asp?say=11>. (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2015).
- ŞAHİN, A., 2004. İhracat Prosedürlerini Biliyor Musunuz?. İGEME. 61s.
- ŞAHİNÖZ, A., ÖZALTAN A, GÖKDUMAN, I., 2005. "Küreselleşme Sürecinde Türkiye Tarımı",

- http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/aaccd2766ec67ae_ek.pdf?tipi=14&sub,
(Erişim Tarihi: 07 Ocak 2014)
- ŞEHİRALİ, Ş., GENÇTAN, T., BİRSİN, M., A., ZENCİRCİ, N., UÇKESEN, B.,
1999. “Türkiye Tahıl ve Yemelik Tane Baklagil Üretiminin Bugünkü ve
Gelecekteki Boyutları”,
http://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/a11654ad1e1e483_ek.pdf?tipi=14&sub
e= (Erişim Tarihi: 10 Ekim 2013).
- TEAE, 2009. Ekonomik Göstergelerle Türkiye’de Tarım 2008. TEAE Yayın No:
176. Ankara. 129s.
- TİGEM, 2012. Tohumculuk Sektörü Raporu. Ankara. 29s.
- TMO, 2013. “Yıllar İtibariyle Satış Miktarları”,
<http://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/istatistikler/Yillaritibariylehububats>
atisfiyatları.pdf (Erişim Tarihi: 09 Aralık 2013).
- TON, A., KARAKÖY, T., ANLARSAL, A., E., 2013. Türkiye’de Yemelik Tane
Baklagiller Üretiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri. İç Anadolu Bölgesi 1:
Tarım ve Gıda Kongresi (2-4 Ekim 2013). Niğde Üniversitesi. 8s.
- TTSM, 2013. “Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezi Tescilli Çeşitler Listesi”,
[http://www.ttsm.gov.tr/TR/belge/1-248/tescilli-cesitler-listesi---registered-](http://www.ttsm.gov.tr/TR/belge/1-248/tescilli-cesitler-listesi---registered-varieties.html)
varieties.html (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2013).
- TÜGEM, 2011. “Tarımsal Destekler ve Tohumculuktaki Gelişmeler”
<http://www.usf.org.tr/EN/dosya/1-323/h/talatsenturk.pdf> (Erişim Tarihi: 16
Aralık 2013)
- TÜİK, 2013. Türkiye İstatistik Kurumu, (<http://www.tuik.gov.tr/>)
- TZOB, 2010. “Baklagil Raporu”, http://www.ubk.org.tr/ziraat_rapor.pdf (Erişim
Tarihi: 16 Aralık 2013)
- UN, 2014. United Nations Observances, International Years,
<http://www.un.org/en/events/observances/years.shtml> (Erişim Tarihi: 12
Şubat 2014).
- USDA, 2013. “Vegetables and Pulses Outlook”,
[http://www.ers.usda.gov/publications/vgs-vegetables-and-pulses-outlook/vgs-](http://www.ers.usda.gov/publications/vgs-vegetables-and-pulses-outlook/vgs-352.aspx#.Uq35w_RdWSo)
352.aspx#.Uq35w_RdWSo (Erişim Tarihi: 02 Aralık 2013).

- USDA, 2015. "Food and Nutrition Service. Supplemental Assistance Program (SNAP)." <http://www.fns.usda.gov/pd/supplemental-nutrition-assistance-program-snap> (Erişim Tarihi: 03 Mayıs 2015).
- UTKULU, U., SEYMEN, D., 2005. Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey *vis- à- vis* the EU/15. European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004 Nottingham. 26s.
- UYVAL, F., 2002. Kalite Fonksiyonunun Türkiye’de Baklagil Dış Satımına Etkileri. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Antalya. 125s.
- UZUNÖZ, M., 2009. Türkiye’de Baklagil Ürünlerinde İç Ticaret Hadleri. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, Tokat, 26(1): 29-37.
- ÜNSAL, İ., 2002. Araştırma Teknikleri, Sayıştay Denetçi Yardımcılarına Verilen Ders Notları. Ankara. 147s.
- VOLLRATH, T., L., 1991. A Theoretical Evaluation of Alternative Trade Intensity Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 265–279.
- YILDIRIM, A., E., 2013. "Tohumculukta yeni trendler", <http://www.tarimdunyasi.net/?p=3149> (Erişim Tarihi: 13 Ekim 2013).
- YILMAZ, K. (1998). "İhracatın Görünümü 1996-1997" http://home.ku.edu.tr/~kyilmaz/papers/Y_TIM1998.pdf (Erişim Tarihi: 02 Mayıs 2015).
- YORGUN, A., 2006. Tarımda Doğrudan Ödemeler Yönündeki Politika Değişikliğinin Çukurova Bölgesi Ürün Kârlılıkları ve İşletme Gelirleri Üzerine Etkisi. Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, Adana. 64s.

ÖZGEÇMİŞ

Cevher Özden, 1980 yılında İzmir Menemen’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Tarsus’ta, lise öğrenimini Ankara Anadolu Meteoroloji Meslek Lisesinde tamamladı. 1998 yılında Meteoroloji Genel Müdürlüğüne memur olarak atandı ve sırasıyla Ağrı, Mersin ve Adana Meteoroloji Müdürlüklerinde çalıştı. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Hayvansal Üretim- Tarım Ekonomisi Lisans programından 2004 yılında mezun oldu. Aynı yıl Ç.Ü. Tarım Ekonomisi Bölümünde başladığı Yüksek Lisans eğitimini 2007 yılında tamamladı. 2008 yılında Ç.Ü. Tarım Ekonomisi Bölümünde Doktora eğitimine başladı. 2010 yılında başladığı Ç.Ü. Bilgisayar Mühendisliği Lisans programından 2013 yılında mezun oldu. Halen Ç.Ü. Bilgisayar Mühendisliğinde Yüksek Lisans ve Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Lisans eğitimine devam etmektedir. Ayrıca Adana Meteoroloji Bölge Müdürlüğünde Mühendis olarak görev yapmaktadır. İyi derecede İngilizce (YDS 96,25), Fransızca (KPDS 93), Almanca (KPDS 77) ile orta düzeyde İspanyolca bilmektedir.

EKLER

Ek Çizelge 1. Ürlere göre dünya baklagil üretimi (ton)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla, Kuru	Nohut	Böğülice	Mercimek	Bereye	Diğer	Flğ	Toplam
1980	13.711.771	4.494.090	4.854.451	1.181.208	1.241.275	9.382.151	4.814.465	1.118.904	40.798.315
1981	15.278.695	4.074.752	5.768.255	1.305.279	1.447.178	7.669.976	5.136.727	953.691	41.634.513
1982	15.342.446	4.304.464	6.164.000	1.322.868	1.785.276	9.583.430	5.827.694	1.191.201	45.521.379
1983	14.825.734	4.176.444	7.066.256	1.267.504	1.805.050	10.956.040	6.052.907	1.653.494	47.801.409
1984	15.664.232	4.300.805	6.606.876	1.136.112	1.744.578	11.620.086	7.225.450	1.563.708	49.861.847
1985	15.499.453	4.025.664	6.457.971	1.302.813	1.897.575	12.380.646	7.099.303	1.795.650	50.459.075
1986	15.143.551	4.063.187	8.086.802	1.555.245	2.465.570	11.985.317	7.225.543	1.735.044	52.260.259
1987	15.045.832	4.236.077	6.865.382	1.447.652	2.687.020	14.994.708	7.118.182	1.671.869	54.066.722
1988	16.567.574	4.651.554	5.768.625	1.831.454	2.657.846	15.199.191	7.335.979	1.553.049	55.565.252
1989	15.582.299	4.214.237	7.175.739	2.167.776	2.080.258	15.182.891	7.739.690	1.590.503	55.733.393
1990	17.544.635	4.351.622	6.786.780	2.142.705	2.565.158	16.637.456	7.604.740	1.546.041	59.179.117
1991	16.882.895	3.319.298	8.115.542	2.448.186	2.658.799	12.352.782	8.240.784	1.233.405	55.251.691
1992	16.049.095	2.764.945	6.653.844	2.599.144	2.572.380	13.421.968	6.668.550	1.147.349	51.877.273
1993	16.260.405	3.499.950	6.783.877	2.505.611	2.769.257	14.831.069	7.870.745	1.062.293	55.583.205
1994	17.421.425	3.605.457	7.108.956	2.809.615	2.794.863	14.345.907	7.867.835	1.037.410	56.991.466
1995	17.586.182	3.583.362	9.153.576	2.668.581	2.850.861	11.480.240	7.954.312	965.532	56.222.446
1996	16.933.463	3.649.467	8.087.058	2.983.286	2.747.769	10.878.362	7.645.623	1.194.501	54.119.509
1997	16.349.747	3.373.598	8.311.450	2.922.777	2.748.241	12.150.453	8.259.633	1.152.422	55.268.321
1998	16.441.289	3.759.371	8.865.606	3.846.014	2.785.219	12.589.301	7.473.795	860.906	56.419.501
1999	17.776.822	3.514.409	9.450.945	3.602.890	3.886.180	10.951.779	8.621.878	878.133	57.663.036
2000	17.654.207	3.722.024	8.009.162	3.266.821	3.369.445	10.715.902	7.834.058	1.019.792	55.591.411

Ek Çizelge 1. Türlerle göre dünya halklağılı üretimi (ton) (Devam)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla, Kuru	Nohut	Böğülice	Mercimek	Bezelye	Diğer	İğ	Toplam
2001	18.187.587	4.139.465	6.965.420	3.851.401	3.252.102	10.364.450	8.009.065	1.180.011	55.949.501
2002	19.754.203	4.306.965	8.292.629	4.096.110	2.884.179	9.634.122	7.907.150	1.201.723	58.077.081
2003	21.084.780	4.524.311	7.110.980	4.372.610	2.980.187	9.889.925	8.141.207	1.302.017	59.406.015
2004	18.410.611	4.290.944	8.583.469	4.142.464	3.588.641	11.736.199	8.095.646	1.276.527	59.924.301
2005	18.897.070	4.425.995	8.436.409	4.732.721	4.035.716	11.286.185	8.260.821	1.082.882	61.157.799
2006	20.731.100	4.080.195	8.458.750	5.157.509	3.340.087	9.815.400	7.947.269	1.198.353	60.728.663
2007	21.107.071	3.882.440	9.748.253	5.196.633	3.300.244	9.370.581	7.739.676	975.202	61.320.100
2008	20.971.116	4.257.408	8.599.928	6.108.835	2.825.982	10.068.657	8.648.813	965.518	62.446.056
2009	21.115.171	4.373.918	10.450.847	4.896.555	3.905.684	10.458.477	7.933.083	830.298	63.964.034
2010	23.319.381	4.080.332	11.001.840	6.913.168	4.765.382	10.315.270	8.490.737	742.800	69.626.910
2011	23.061.590	4.216.401	11.609.723	4.952.382	4.403.850	9.729.673	9.416.795	828.047	68.218.461
2012	23.140.276	4.037.922	11.308.684	5.737.836	4.550.358	9.861.758	10.819.773	942.074	70.418.680
2013	23.159.004	3.398.330	13.102.023	5.718.145	4.951.720	10.979.946	10.983.693	734.566	73.007.427

Kaynak: FAO, 2015

Lik Çizelge 2. Ürlere göre dünya baklagil ekim alanı (ha)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla, Kuru	Nohut	Böğürtce	Mercimek	Bezelye	Düğer	Fiğ	Toplam
1980	25.505.767	3.746.207	9.631.007	3.473.064	2.120.412	7.045.682	8.808.300	951.875	61.282.514
1981	26.440.396	3.544.374	8.942.942	3.390.936	2.261.307	7.850.768	9.130.091	1.002.220	62.563.034
1982	26.214.856	3.278.062	10.303.582	3.871.437	2.611.063	7.432.626	9.597.135	987.627	64.296.388
1983	25.210.078	3.555.716	10.055.450	3.675.595	2.671.647	8.511.253	9.563.901	1.190.278	64.013.918
1984	26.321.041	3.321.512	9.852.148	3.660.658	2.564.745	8.906.728	10.364.408	1.293.763	66.285.003
1985	26.417.031	3.226.871	9.827.587	4.224.702	2.620.110	8.983.200	10.035.423	1.329.603	66.664.527
1986	26.576.575	3.168.514	10.847.951	4.783.068	3.009.474	9.400.871	10.768.839	1.479.573	68.954.865
1987	25.581.875	3.192.402	10.206.714	4.449.405	3.328.208	9.741.608	10.458.639	1.380.318	68.339.169
1988	26.806.240	3.062.264	8.785.519	4.873.347	3.311.150	9.812.808	10.418.898	1.302.018	68.572.244
1989	26.178.016	3.018.914	9.901.303	5.187.280	3.200.557	9.747.332	10.945.290	1.558.299	69.056.991
1990	26.546.569	2.758.418	9.925.771	5.663.444	3.218.212	8.703.311	10.741.212	1.277.257	68.834.194
1991	26.940.994	2.142.522	11.438.064	5.982.803	3.266.798	8.053.789	11.040.304	1.161.854	70.027.128
1992	24.846.774	2.287.297	9.267.736	8.466.544	3.300.605	7.168.708	11.808.112	1.017.918	68.163.694
1993	24.628.370	2.193.846	10.136.224	8.216.667	3.408.584	7.392.740	10.941.366	926.350	67.844.147
1994	26.656.932	2.482.492	9.959.511	7.347.952	3.429.727	7.619.043	11.221.914	927.347	69.671.948
1995	25.968.696	2.285.250	11.448.586	8.442.139	3.329.179	7.143.040	11.005.415	1.086.438	70.708.743
1996	25.847.538	2.192.661	11.472.698	8.775.314	3.453.784	6.394.266	10.228.353	1.224.941	69.589.555
1997	25.560.176	2.282.296	10.788.305	8.817.556	3.436.915	6.469.936	10.512.728	1.050.993	68.918.905
1998	24.319.777	2.432.976	11.423.467	10.587.162	3.443.587	6.495.299	10.361.218	1.024.706	70.088.192
1999	23.737.933	2.311.205	12.166.801	9.156.910	3.600.516	5.914.824	10.107.728	1.034.369	68.030.286
2000	23.890.597	2.496.980	10.147.541	7.560.147	3.876.907	6.001.353	9.948.383	942.343	64.864.251
2001	23.851.523	2.775.572	9.494.301	9.277.661	3.986.708	6.161.477	10.128.976	967.297	66.573.515
2002	27.548.242	2.702.524	10.402.775	9.855.581	3.647.773	6.015.256	10.449.066	952.930	71.574.147

Ek Çizelge 2. Türlerine göre dünya baklagil ekim alanı (ha) (Devam)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla, Kuru	Nohut	Bürülce	Mercimek	Bezelye	Diğer	Fig	Toplam
2003	28.243.095	2.711.046	9.644.184	10.517.054	3.551.576	6.149.156	10.262.103	1.085.989	72.164.203
2004	27.155.841	2.646.132	10.471.109	9.175.017	3.848.605	6.342.191	10.141.835	896.520	70.677.250
2005	26.693.149	2.633.360	10.203.172	10.393.036	4.075.178	6.565.277	10.091.322	849.475	71.503.969
2006	27.866.603	2.408.632	10.512.706	11.309.685	3.829.127	6.389.944	10.206.832	798.101	73.321.630
2007	29.141.676	2.448.156	11.270.142	11.620.860	3.704.016	6.316.087	10.103.010	649.056	75.253.003
2008	26.769.667	2.475.213	11.062.835	12.699.201	3.314.440	6.113.862	10.289.451	638.497	73.363.166
2009	25.743.236	2.472.872	11.513.170	9.510.420	3.689.463	6.383.476	9.836.609	545.226	69.694.173
2010	30.929.593	2.538.226	11.972.356	11.641.898	4.365.278	6.581.045	10.470.586	505.599	79.004.581
2011	30.411.204	2.412.154	13.180.508	10.639.936	4.172.135	6.140.528	11.910.636	531.504	79.398.604
2012	28.780.377	2.434.421	12.144.639	10.688.653	4.249.725	6.326.999	12.321.787	626.361	77.575.966
2013	29.234.228	2.057.883	13.540.398	11.316.105	4.344.671	6.379.535	13.386.996	495.954	80.753.770

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 3. Türlerle göre dünya baklagil ihracat miktarı (ton)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Diğer	Toplam
1980	1.309.928	184.292	186.727	282.410	638.192	207.545	2.809.094
1981	1.624.558	187.281	253.044	367.699	586.587	130.901	3.150.070
1982	1.290.491	142.065	235.778	457.184	674.270	174.505	2.974.293
1983	1.059.380	215.411	252.330	514.018	895.808	258.362	3.195.309
1984	1.193.486	182.407	257.436	450.602	1.058.880	255.742	3.398.553
1985	1.270.469	269.585	249.793	283.584	1.435.429	228.470	3.737.330
1986	1.921.633	339.803	321.821	455.803	1.543.174	259.157	4.841.391
1987	1.523.459	426.082	469.542	532.297	2.103.000	337.719	5.392.099
1988	1.675.293	516.325	655.943	870.748	2.177.629	236.080	6.132.018
1989	1.477.836	512.190	390.319	492.111	2.215.320	381.339	5.469.115
1990	2.048.376	472.579	446.637	519.526	2.702.555	436.274	6.625.947
1991	1.933.415	539.081	587.530	427.860	2.753.945	503.174	6.745.005
1992	1.937.990	631.379	429.460	578.474	2.371.910	307.500	6.256.713
1993	2.056.700	524.633	546.388	695.808	2.996.551	274.404	7.094.484
1994	2.521.872	695.311	453.422	848.097	3.031.702	310.689	7.861.093
1995	2.525.914	510.087	314.138	649.991	3.633.527	294.663	7.928.320
1996	2.111.140	370.055	588.010	824.080	2.781.708	211.462	6.886.455
1997	2.521.775	335.056	887.516	806.275	2.755.364	198.843	7.504.829
1998	2.417.301	247.314	607.407	787.284	3.196.248	209.082	7.464.636
1999	2.467.529	577.998	513.774	904.111	3.599.387	218.868	8.281.667
2000	2.623.199	522.264	753.065	1.098.202	3.384.675	232.734	8.614.139
2001	3.029.839	434.861	1.040.814	1.177.013	3.513.835	219.222	9.415.584
2002	3.403.152	573.168	802.240	1.018.923	2.747.143	291.570	8.836.196
2003	3.501.086	521.155	856.123	1.041.169	2.191.401	377.518	8.488.452
2004	2.989.953	565.558	759.819	1.127.666	3.096.073	419.443	8.958.512
2005	2.728.405	460.201	845.176	1.403.589	3.978.649	392.687	9.808.707
2006	3.335.380	713.682	974.015	1.553.348	4.171.739	355.586	11.103.750
2007	3.829.071	530.385	803.970	1.648.504	3.639.727	184.452	10.636.109
2008	4.410.196	533.408	934.645	1.360.250	3.358.275	216.746	10.813.520
2009	4.438.957	673.184	1.198.794	1.807.257	4.249.170	241.339	12.608.701
2010	4.126.843	754.788	1.188.074	1.993.725	4.481.540	319.325	12.864.295
2011	3.393.895	799.277	1.158.957	1.963.981	4.820.937	269.997	12.407.044

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 4. Türlerle göre dünya baklagil ihracat değeri (1000\$)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Diğer	Toplam
1980	760.052	64.777	108.128	178.772	242.551	92.435	1.446.715
1981	1.030.108	70.738	133.123	218.330	230.343	61.392	1.744.034
1982	659.041	56.094	103.129	202.081	246.926	82.104	1.349.375
1983	474.831	72.562	103.595	158.288	284.783	94.081	1.188.140
1984	549.121	61.613	109.119	154.411	318.482	100.686	1.293.432
1985	557.272	83.022	123.655	157.552	401.834	71.104	1.394.439
1986	740.118	100.835	145.807	253.485	509.364	89.897	1.839.506
1987	619.662	128.609	141.754	194.802	632.792	108.269	1.825.888
1988	740.223	147.813	207.464	271.558	690.646	72.966	2.130.670
1989	773.800	143.090	184.386	203.332	671.050	105.763	2.081.421
1990	1.074.276	137.556	218.788	267.941	884.494	114.310	2.697.365
1991	888.643	146.615	235.208	220.727	839.870	137.481	2.468.544
1992	820.651	162.160	183.652	270.468	751.706	98.533	2.287.170
1993	894.504	118.917	187.169	269.775	738.382	83.472	2.292.219
1994	1.204.227	134.277	195.303	291.538	639.959	112.616	2.577.920
1995	1.265.089	135.166	252.679	284.016	770.455	111.368	2.818.773
1996	1.126.084	128.336	314.274	365.982	685.113	93.549	2.713.338
1997	1.248.452	96.327	323.271	392.362	652.221	81.410	2.794.043
1998	1.272.590	64.497	275.334	346.996	635.730	74.865	2.670.012
1999	1.162.292	133.468	247.637	395.281	644.089	76.153	2.658.920
2000	1.113.615	131.422	340.545	445.617	564.681	84.765	2.680.645
2001	1.238.930	104.126	456.449	431.416	630.178	80.588	2.941.687
2002	1.357.067	112.451	347.942	355.644	556.668	92.923	2.822.695
2003	1.358.070	117.164	353.112	434.918	506.096	111.778	2.881.138
2004	1.274.498	157.295	356.665	497.943	674.967	133.653	3.095.021
2005	1.387.707	126.680	441.709	631.831	788.653	150.780	3.527.360
2006	1.929.505	181.561	578.921	629.452	872.415	151.864	4.343.718
2007	2.460.502	216.822	547.182	847.337	1.091.887	99.390	5.263.120
2008	3.432.858	291.463	689.988	1.316.180	1.434.780	138.162	7.303.431
2009	3.418.341	264.849	720.918	1.500.417	1.352.692	127.385	7.384.602
2010	3.292.740	285.758	822.147	1.725.675	1.443.572	211.291	7.781.183
2011	3.074.549	394.560	963.705	1.548.557	1.946.781	194.588	8.122.740

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 5. Dünya kuru fasulye üretimi, ekim alanı ve verimi

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Ekim Alanı (1000 ha)	Verim (kg/ha)
1980	13.712	25.506	538
1981	15.279	26.440	578
1982	15.342	26.215	585
1983	14.826	25.210	588
1984	15.664	26.321	595
1985	15.499	26.417	587
1986	15.144	26.527	571
1987	15.046	25.582	588
1988	16.568	26.806	618
1989	15.582	26.178	595
1990	17.545	26.547	661
1991	16.883	26.941	627
1992	16.049	24.847	646
1993	16.260	24.628	660
1994	17.421	26.657	654
1995	17.586	25.969	677
1996	16.933	25.848	655
1997	16.350	25.560	640
1998	16.441	24.320	676
1999	17.777	23.738	749
2000	17.654	23.891	739
2001	18.188	23.832	763
2002	19.754	27.548	717
2003	21.085	28.243	747
2004	18.411	27.156	678
2005	18.897	26.693	708
2006	20.731	27.867	744
2007	21.107	29.142	724
2008	20.971	26.770	783
2009	21.115	25.743	820
2010	23.319	30.930	754
2011	23.062	30.411	758
2012	23.140	28.780	804
2013	23.139	29.234	792

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 6. Seçilmiş ülkelere göre kuru fasulye üretimi (1.000 ton)

Yıllar	Hindis.	Brezil.	Çin	Myan.	ABD	Meks.	Tanz.	Diğer	Dünya
1980-81	2.848	2.155	1.700	256	1.349	1.133	250	4.805	14.495
1982-83	3.182	2.242	1.700	276	932	1.132	266	5.355	15.084
1984-85	3.122	2.587	1.700	348	984	921	275	5.646	15.582
1986-87	3.161	2.113	1.477	362	1.111	1.055	250	5.566	15.095
1988-89	3.969	2.556	1.488	270	975	728	280	5.810	16.075
1990-91	3.807	2.490	1.240	308	1.500	1.333	350	6.187	17.214
1992-93	3.573	2.638	915	531	1.009	1.003	390	6.096	16.155
1994-95	3.249	3.158	1.465	672	1.353	1.318	430	5.860	17.504
1996-97	3.232	2.645	1.415	952	1.299	1.157	470	5.473	16.642
1998-99	2.712	2.511	1.619	1.156	1.440	1.160	510	6.001	17.109
2000-01	3.072	2.746	1.725	1.361	1.047	975	550	6.445	17.921
2002-03	3.425	3.183	2.060	1.710	1.198	1.482	476	6.887	20.419
2004-05	2.757	2.994	1.775	2.019	1.005	995	626	6.482	18.654
2006-07	3.600	3.314	1.538	2.658	1.128	1.190	635	6.858	20.919
2008-09	2.720	3.474	1.590	3.297	1.155	1.082	672	7.053	21.043
2010-11	4.610	3.297	1.451	3.361	1.171	862	772	7.666	23.190
2012-13	3.670	2.866	1.485	3.850	1.279	1.188	1.175	8.015	23.538

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 7. Seçilmiş ülkelerde yıllık kişi başı kuru fasulye tüketimi (kg/kişi/yıl)

Ülkeler	1980-82	2009-11
Myanmar	4,6	42,2
Brezilya	17,1	16,7
Tanzanya	9,1	15,5
Meksika	19,1	8,3
Hindistan	3,6	3,4
Türkiye	2,9	2,9
Dünya	2,9	2,9
ABD	2,7	2,7
İtalya	1,7	1,8
Japonya	2,2	1,4
İngiltere	1,6	1,0
Çin	1,5	0,3
Arjantin	1,6	-0,6

Kaynak: FAO'nun istatistiki verileri kullanılarak, üretim miktarlarına ithalat miktarı eklenip, ihracat miktarının, tohum olarak ayrılan miktarın ve kayıp oranlarının çıkartılmasıyla elde edilen değer in ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilmiştir.

Ek Çizelge 8. Seçilmiş ülkelerle göre kuru fasulye ihracatı (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Myanmar	Çin	ABD	Arjantin	Kanada	Tayland	Avustralya	Etiyopya	Diğer
1980-81	1.167	73	47	672	134	88	183	0	0	270
1982-83	1.175	84	59	553	157	55	181	0	0	286
1984-85	1.232	78	77	271	191	46	222	0	0	349
1986-87	1.723	79	419	370	185	53	204	0	0	413
1988-89	1.577	35	354	377	128	75	186	10	0	412
1990-91	1.991	196	510	481	177	88	169	11	0	359
1992-93	1.997	453	433	308	184	97	85	19	0	420
1994-95	2.524	517	740	374	186	130	61	18	20	479
1996-97	2.516	682	457	362	229	132	55	24	25	371
1998-99	2.442	591	493	442	283	190	59	48	27	329
2000-01	2.827	933	543	341	263	239	41	60	22	383
2002-03	3.452	1.050	865	322	231	292	39	28	44	580
2004-05	2.859	752	754	271	184	294	27	61	26	491
2006-07	3.582	1.260	771	332	254	318	40	30	42	535
2008-09	4.425	1.635	1.003	424	260	275	57	32	76	663
2010-11	3.760	986	949	396	339	237	39	88	94	632
Toplam	39.549	9.407	8.475	6.096	3.384	2.603	1.608	428	376	7.776

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 9. Seçilmiş ülkelere göre kuru fasulye ihralatı (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Hindistan	Japonya	Meksika	İngiltere	Brezilya	Hollanda	İtalya	ABD	Diğer
1980-81	1.519	126	161	463	93	23	67	36	14	535
1982-83	1.367	91	164	198	106	4	143	47	10	605
1984-85	1.276	139	129	149	120	38	119	52	15	516
1986-87	1.677	365	139	109	124	65	128	49	15	683
1988-89	1.425	102	151	76	132	37	116	51	21	739
1990-91	1.653	117	144	180	132	84	101	59	26	810
1992-93	1.631	40	167	5	171	88	87	60	26	1.041
1994-95	1.972	102	179	42	117	195	59	82	35	1.162
1996-97	1.803	92	135	110	131	120	61	79	55	1.020
1998-99	1.935	68	135	165	125	152	63	80	61	1.086
2000-01	2.049	104	138	107	119	105	52	92	112	1.220
2002-03	2.639	368	132	95	118	93	56	104	165	1.508
2004-05	2.480	293	127	71	112	90	37	98	151	1.502
2006-07	2.961	553	121	112	124	83	37	106	162	1.663
2008-09	3.499	818	117	135	143	160	30	103	161	1.833
2010-11	3.201	563	118	111	127	194	29	113	157	1.789

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 10. Dünya nohut üretimi, ekim alanı ve verimi

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Ekim Alanı (1000 ha)	Verim (kg/ha)
1980	4.854	9.631	504
1981	5.768	8.943	645
1982	6.164	10.304	598
1983	7.066	10.035	704
1984	6.607	9.852	671
1985	6.458	9.828	657
1986	8.087	10.848	746
1987	6.865	10.207	673
1988	5.769	8.786	657
1989	7.176	9.901	725
1990	6.787	9.926	684
1991	8.116	11.438	710
1992	6.654	9.268	718
1993	6.784	10.136	669
1994	7.109	9.960	714
1995	9.134	11.449	798
1996	8.087	11.473	705
1997	8.311	10.788	770
1998	8.866	11.423	776
1999	9.431	12.167	775
2000	8.009	10.148	789
2001	6.965	9.494	734
2002	8.293	10.403	797
2003	7.111	9.644	737
2004	8.383	10.471	801
2005	8.436	10.203	827
2006	8.459	10.513	805
2007	9.748	11.270	865
2008	8.600	11.063	777
2009	10.451	11.513	908
2010	11.002	11.972	919
2011	11.610	13.181	881
2012	11.309	12.145	931
2013	13.102	13.540	968

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 11. Seçilmiş ülkelere göre nohut üretimi (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Hindistan	Türkiye	Pakistan	İran	Avustralya	Myanmar	Etiyopya	Diğer
1980-81	5.311	3.842	255	325	97	0	70	0	722
1982-83	6.615	4.966	285	392	121	4	141	0	706
1984-85	6.532	4.656	368	523	122	21	155	0	688
1986-87	7.476	5.160	678	540	154	58	162	0	725
1988-89	6.472	4.377	730	414	101	98	119	0	634
1990-91	7.451	4.787	858	546	194	206	102	0	739
1992-93	6.719	4.269	755	450	305	184	105	60	611
1994-95	8.121	5.708	690	485	327	178	68	98	568
1996-97	8.199	5.772	726	637	309	244	90	130	791
1998-99	9.148	6.466	593	733	207	209	78	138	725
2000-01	7.487	4.487	542	481	256	210	101	170	1.242
2002-03	7.702	4.855	625	519	296	164	200	161	883
2004-05	8.410	5.595	610	740	276	129	230	190	642
2006-07	9.104	5.955	529	659	327	273	295	232	835
2008-09	9.525	6.404	540	608	161	444	376	299	693
2010-11	11.506	7.850	509	529	279	558	457	304	820
2012-13	12.358	8.266	512	521	305	305	305	330	866

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 12. Seçilmiş ülkelerde yıllık kişi başı nohut tüketimi (kg/kişi/yıl)

Ülkeler	1980-82	2009-11
Hindistan	5,2	5,7
Türkiye	1,9	5,6
Pakistan	3,2	4,2
Meksika	1,2	0,0
Avustralya	0,0	1,0
İspanya	1,9	1,4
Bangladeş	0,9	1,0
Cezayir	1,7	2,2
BAE	0,0	6,5
S.Arabistan	0,5	0,9
Myanmar	2,6	7,8
İtalya	0,2	0,5
Dünya	1,1	1,4
Kanada	0,0	0,7
İran	2,3	3,4

Kaynak: FAO'nun istatistiki verileri kullanılarak, üretim miktarlarına ithalat miktarı eklenip, ihracat ve tohum olarak ayrılan miktarlar çıkartılarak elde edilen değerler ülke nüfusuna bölünmesiyle elde edilmiştir.

Flk Çizelge 13. Seçilmiş ülkelerle göre nohut ihracatı (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Türkiye	Avustral.	Niçsika	Kanada	Hind.	İran	Myan.	Etyop.	ABD	Rusya	Diğer
1980-81	220	130	0	74	0	0	0	0	0	0	0	15
1982-83	244	160	0	46	0	1	0	0	0	0	0	37
1984-85	254	174	0	45	0	1	0	0	0	0	0	34
1986-87	396	309	0	67	0	3	8	0	0	0	0	9
1988-89	325	353	59	56	0	4	2	0	0	2	0	47
1990-91	517	322	117	48	0	4	0	0	0	5	0	21
1992-93	488	235	157	35	3	2	0	0	0	4	0	51
1994-95	384	113	129	76	1	0	2	0	0	10	0	53
1996-97	738	228	298	117	1	0	55	0	0	7	0	31
1998-99	561	130	146	133	16	2	48	0	0	16	0	70
2000-01	897	102	287	183	141	2	71	21	0	32	5	53
2002-03	829	147	119	142	100	3	113	60	25	19	12	88
2004-05	802	128	168	81	63	28	77	35	68	17	12	121
2006-07	889	87	214	118	84	112	12	61	68	21	15	98
2008-09	1.067	88	398	126	66	111	5	60	40	24	39	109
2010-11	1.174	43	431	82	73	197	11	37	52	57	55	137

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 14. Seçilmiş ülkelere göre nohut ithalatı (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Hindistan	Pakistan	İspanya	Bangladeş	Cezayir	BAE	Suudi Arabistan	Diğer
1980-81	126	6	1	36	0	20	0	4	59
1982-83	165	3	8	38	0	31	0	7	76
1984-85	166	15	4	26	0	30	0	7	84
1986-87	312	123	5	39	1	41	0	8	97
1988-89	421	142	15	45	0	38	0	11	171
1990-91	448	129	56	37	16	30	6	11	182
1992-93	551	114	110	48	52	30	10	12	176
1994-95	386	56	57	50	34	16	11	14	168
1996-97	714	251	48	62	13	42	54	18	224
1998-99	462	61	18	49	39	38	31	17	211
2000-01	867	290	136	64	33	54	30	22	238
2002-03	891	238	153	56	70	43	37	23	271
2004-05	787	207	80	57	87	48	20	26	261
2006-07	838	136	118	62	65	56	44	31	324
2008-09	1.069	268	121	50	118	50	73	18	370
2010-11	1.073	99	233	46	140	61	77	40	375

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 15. Dünya mercimek üretimi, ekim alanı ve verimi

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Ekim Alanı (1000 ha)	Verim (kg/ha)
1980	1.241	2.120	585
1981	1.447	2.261	640
1982	1.785	2.611	684
1983	1.803	2.672	675
1984	1.745	2.565	680
1985	1.898	2.620	724
1986	2.466	3.009	819
1987	2.687	3.328	807
1988	2.658	3.311	803
1989	2.080	3.201	650
1990	2.565	3.218	797
1991	2.659	3.267	814
1992	2.572	3.301	779
1993	2.769	3.409	812
1994	2.795	3.430	815
1995	2.851	3.329	856
1996	2.748	3.454	796
1997	2.748	3.437	800
1998	2.783	3.444	808
1999	2.886	3.601	802
2000	3.369	3.877	869
2001	3.252	3.987	816
2002	2.884	3.648	791
2003	2.980	3.552	839
2004	3.589	3.849	933
2005	4.036	4.075	990
2006	3.340	3.829	872
2007	3.300	3.704	891
2008	2.826	3.314	853
2009	3.906	3.689	1.059
2010	4.765	4.365	1.092
2011	4.404	4.172	1.056
2012	4.706	4.382	1.071
2013	4.952	4.345	1.140

Kaynak: FAO, 2013

Tablo 16. Seçilmiş ülkelere göre mercek üretimi (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Hindistan	Türkiye	Kanada	Bangladeş	ABD	Avustralya	Nepal	Diğer
1980-81	1.344	393	238	41	169	94	0	49	411
1982-83	1.794	493	600	74	154	57	0	55	417
1984-85	1.821	540	594	50	163	32	0	56	441
1986-87	2.576	661	888	242	154	81	0	67	550
1988-89	2.369	697	780	77	158	47	3	69	607
1990-91	2.612	779	743	278	156	59	2	75	595
1992-93	2.671	796	668	349	158	81	5	89	614
1994-95	2.825	766	658	441	168	98	10	104	702
1996-97	2.748	838	580	391	170	84	37	121	648
1998-99	2.855	871	460	602	147	98	71	123	586
2000-01	3.311	997	457	740	127	134	215	140	661
2002-03	2.952	924	553	406	116	114	85	149	755
2004-05	3.812	1.016	555	1.040	122	214	131	160	735
2006-07	3.320	928	579	715	116	156	84	161	744
2008-09	3.366	882	217	1.277	66	187	104	154	634
2010-11	4.585	988	427	1.740	76	304	260	179	791
2012-13	4.829	1.096	428	1.709	87	234	394	218	664

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 17. Seçilmiş ülkelerde yıllık kişi başı mercimek tüketimi (kg/kişi/yıl)

Ülkeler	1980-82	2009-11
Kanada	1,6	10,4
BAE	0,8	10,3
Sri Lanka	0,0	5,5
Türkiye	1,6	5,4
Suriye	3,7	3,1
Avustralya	0,0	2,0
Cezayir	1,7	2,3
Bangladeş	1,9	1,4
Mısır	1,6	1,2
Hindistan	0,5	0,9
Dünya	0,3	0,6

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 18. Seçilmiş ülkelere göre meremek ihracatı (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Kanada	Türkiye	ABD	Avustralya	Suriye	Hindistan	Diğer
1980-81	325	0	166	59	0	35	1	64
1982-83	486	41	342	57	0	5	1	40
1984-85	367	36	209	35	0	18	1	69
1986-87	494	95	302	36	0	4	1	56
1988-89	681	104	401	47	2	64	3	61
1990-91	474	133	195	50	1	39	5	50
1992-93	637	240	172	57	3	13	10	143
1994-95	749	273	217	84	0	48	20	107
1996-97	815	293	187	54	0	147	77	58
1998-99	846	396	130	65	13	48	107	88
2000-01	1.158	505	129	90	176	14	149	75
2002-03	1.050	361	168	100	163	40	85	113
2004-05	1.266	475	145	125	129	66	209	116
2006-07	1.601	802	244	127	137	161	61	69
2008-09	1.584	1.047	100	176	72	28	0	161
2010-11	1.979	1.172	204	185	201	29	0	187

Kaynak: FAO, 2013

Tablo 19. Seçilmiş ülkelere göre mercimek ithalati (1.000 ton)

Yıllar	Dünya	Mısır	Hindistan	Sri Lanka	Türkiye	Cezayir	Bangladeş	B.A.E	Diğer
1980-81	333	65	4	0	0	27	0	1	235
1982-83	417	58	13	0	0	40	3	3	300
1984-85	351	25	60	0	0	15	1	0	250
1986-87	423	62	21	0	0	25	0	0	314
1988-89	588	46	124	0	0	41	21	0	356
1990-91	489	56	7	45	0	29	13	4	356
1992-93	587	71	3	49	0	23	1	9	431
1994-95	705	48	44	53	9	53	3	10	486
1996-97	811	77	36	70	44	46	31	12	495
1998-99	865	79	26	75	72	54	25	14	519
2000-01	1.106	95	54	86	120	59	42	8	643
2002-03	1.098	81	52	99	20	65	93	30	659
2004-05	1.175	98	31	90	35	63	97	14	746
2006-07	1.449	81	145	89	50	61	106	73	844
2008-09	1.511	79	161	105	167	61	108	104	726
2010-11	1.897	101	126	143	260	89	113	125	939

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 20. Türlerine göre Türkiye baklagil üretimi (1.000 ton)

Yıllar	Kuru Fasulye	Kuru Bakla	Nohut	Mercimek	Kuru Bezelye	Fiğ	Diğer	Toplam
1980	165	52	275	195	7	114	10	818
1981	160	55	235	280	8	128	7	873
1982	165	65	280	550	5	155	10	1.230
1983	175	77	290	650	4	165	9	1.370
1984	164	76	335	570	4	160	9	1.318
1985	170	73	400	618	4	188	15	1.467
1986	170	80	630	850	5	186	10	1.931
1987	210	80	725	925	5	196	13	2.154
1988	211	78	778	1.040	5	200	9	2.320
1989	193	75	683	520	5	195	6	1.677
1990	210	75	860	846	5	186	6	2.188
1991	214	70	855	640	4	182	7	1.972
1992	200	68	770	600	4	174	6	1.822
1993	200	65	740	735	4	195	7	1.946
1994	180	52	650	610	4	175	8	1.679
1995	225	49	730	665	4	167	9	1.849
1996	230	46	732	645	4	166	9	1.832
1997	235	46	720	515	4	171	9	1.700
1998	236	43	625	540	3	145	8	1.599
1999	237	39	560	380	3	134	7	1.360
2000	230	37	548	353	3	138	8	1.316
2001	225	35	535	520	3	130	7	1.455
2002	250	32	650	565	4	132	7	1.640
2003	250	33	600	540	4	123	8	1.558
2004	250	30	620	540	4	133	8	1.584
2005	210	28	600	570	4	134	19	1.565
2006	196	21	552	623	4	190	20	1.606
2007	154	21	505	535	4	144	22	1.385
2008	155	21	518	131	4	111	21	960
2009	181	21	563	302	4	156	10	1.237
2010	213	20	531	447	3	122	9	1.345
2011	201	20	487	406	4	108	9	1.234
2012	200	18	535	438	3	106	9	1.309
2013	195	18	506	417	3	114	4	1.257

Ek Çizelge 21. Türlerine göre Türkiye baklagil ekim alanı (1.000 ha)

Yıllar	Kuru Fasulye	Kuru Bakla	Nohut	Mercimek	Kuru Bezelye	Diğer	Fiğ	Toplam
1980	113	30	240	191	3	9	145	730
1981	105	30	200	255	4	7	147	748
1982	106	36	245	623	3	9	183	1.204
1983	120	43	335	650	2	10	207	1.366
1984	112	42	343	604	2	10	214	1.327
1985	150	42	399	577	2	14	230	1.413
1986	152	43	533	747	2	10	231	1.719
1987	180	44	655	914	2	10	242	2.048
1988	176	42	773	980	2	8	257	2.237
1989	177	40	796	882	2	6	264	2.167
1990	171	40	878	905	2	6	269	2.271
1991	178	38	874	787	2	6	265	2.150
1992	167	36	828	741	2	6	268	2.048
1993	162	34	780	712	2	6	280	1.977
1994	163	29	760	646	2	8	275	1.881
1995	170	26	745	640	2	9	279	1.871
1996	173	25	780	620	2	9	268	1.876
1997	175	24	721	560	2	8	260	1.750
1998	172	22	665	549	1	7	241	1.658
1999	174	21	625	517	1	7	238	1.583
2000	176	20	636	472	1	8	229	1.542
2001	175	19	645	470	1	8	243	1.561
2002	180	18	660	492	1	7	237	1.595
2003	162	17	630	442	1	9	253	1.514
2004	155	15	606	439	1	8	102	1.326
2005	141	12	558	440	1	22	102	1.277
2006	129	11	524	424	2	19	143	1.251
2007	109	11	504	389	1	20	112	1.147
2008	98	10	486	196	1	21	107	920
2009	97	9	455	210	1	10	123	906
2010	103	8	446	234	1	8	96	897
2011	95	7	446	215	1	8	82	855
2012	93	9	416	237	1	10	100	866
2013	85	7	424	281	1	4	90	892

Ek Çizelge 22. Türlerine göre Türkiye baklagil ihracatı (ton)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Baklagil toplam
1980	7.698	20.205	88.535	102.747	0	219.820
1981	28.798	18.697	172.083	228.386	1	447.972
1982	7.791	30.811	156.322	312.226	236	507.604
1983	29.754	42.464	163.808	370.975	27	607.294
1984	40.044	23.443	159.280	291.510	12	514.473
1985	20.928	24.828	189.085	125.697	27	360.567
1986	11.028	22.611	248.408	251.838	99	533.987
1987	9.648	25.912	369.357	352.760	426	758.179
1988	45.551	26.115	527.361	606.489	97	1.205.748
1989	48.980	38.533	179.311	194.750	48	461.649
1990	19.468	31.474	276.927	242.346	196	570.414
1991	10.035	24.420	367.033	146.660	1.704	549.943
1992	14.506	19.814	267.819	128.045	640	430.832
1993	10.988	11.861	202.010	215.508	193	440.591
1994	7.370	7.966	102.510	293.218	567	411.672
1995	11.182	6.525	123.825	140.423	755	282.748
1996	54.951	5.841	192.710	246.142	149	502.252
1997	87.940	4.493	263.189	127.150	5.891	489.751
1998	40.655	1.284	157.890	154.010	69	354.509
1999	24.262	1.058	101.668	105.223	191	233.261
2000	12.300	376	50.137	99.730	299	163.324
2001	45.392	1.807	153.953	158.642	64	360.433
2002	19.839	477	104.671	119.151	56	244.618
2003	42.149	268	189.600	216.918	18	449.510
2004	18.811	168	133.073	171.185	19	323.705
2005	2.603	525	123.593	118.421	139	245.637
2006	3.535	496	104.685	301.329	167	410.705
2007	2.268	910	69.193	186.271	133	258.993
2008	3.500	1.942	88.338	70.340	154	165.154
2009	19.026	779	88.507	130.064	192	239.167
2010	1.620	735	56.896	194.549	134	254.263
2011	1.343	1.087	28.205	212.596	23.345	266.898

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 23. Türlerine göre Türkiye baklagil ihracatı (1000\$)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Baklagil toplam
1981	18.584	6.262	67.444	123.385	1	215.681
1982	5.963	9.023	65.196	126.744	56	207.097
1983	18.490	11.074	60.824	98.454	9	188.999
1984	19.353	6.280	63.337	86.098	4	175.156
1985	12.201	6.287	84.218	68.672	11	171.390
1986	6.634	5.508	98.311	132.217	47	242.721
1987	8.059	6.243	98.851	120.530	287	233.994
1988	29.461	7.167	155.803	178.147	40	370.655
1989	33.446	11.062	88.475	76.924	8	209.934
1990	21.102	10.866	135.434	124.096	235	291.736
1991	9.117	8.980	139.865	83.886	347	242.303
1992	8.808	7.547	106.836	75.973	289	199.459
1993	7.568	4.092	81.610	91.110	124	184.550
1994	8.120	3.080	58.539	96.721	127	166.613
1995	12.531	3.327	110.531	71.601	367	198.394
1996	39.947	2.808	112.104	112.166	66	269.003
1997	62.376	2.509	107.587	78.593	2.886	254.946
1998	29.825	757	77.172	88.219	42	196.626
1999	17.648	605	57.844	56.839	144	133.864
2000	9.393	302	33.132	57.526	80	100.886
2001	31.893	599	75.288	85.282	23	193.526
2002	13.968	256	48.101	45.884	32	108.726
2003	24.124	216	82.552	88.314	14	195.805
2004	12.019	193	69.166	85.444	22	167.339
2005	3.183	350	83.026	71.014	134	158.167
2006	3.418	367	66.066	125.453	120	195.969
2007	2.340	663	41.873	92.743	139	138.035
2008	5.424	1.581	76.758	101.249	213	186.550
2009	17.906	1.092	74.969	175.003	403	270.205
2010	2.551	1.070	54.709	216.605	294	275.838
2011	2.038	2.176	36.508	200.885	12.332	254.521

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 24. Türlerine göre Türkiye baklagil ithalatı (ton)

Yıllar	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Diğer	Toplam
1980	0	0	0	0	0	0	0
1981	0	0	0	0	0	0	0
1982	0	0	0	0	0	0	0
1983	0	0	0	0	0	0	0
1984	0	0	0	0	0	0	0
1985	0	0	0	0	5	0	5
1986	0	35	0	0	0	0	35
1987	9.966	0	0	0	0	0	9.966
1988	1.934	0	0	0	6	0	1.940
1989	67	0	40	0	107	0	214
1990	13.139	0	40	0	383	0	13.562
1991	133	0	0	0	14	0	147
1992	155	0	0	0	3	0	158
1993	2.538	0	0	0	802	0	3.340
1994	8.627	0	0	3.820	708	0	13.155
1995	15.376	0	513	13.596	454	0	29.939
1996	600	2	193	6.902	929	324	8.950
1997	43.107	1.065	1.411	81.324	1.415	7.846	136.168
1998	48.053	1.174	21.075	78.833	2.981	2.642	154.758
1999	12.209	23	8.121	64.826	1.124	2.189	88.492
2000	20.188	35	7.412	140.914	2.091	4.831	175.471
2001	32.980	20	14.396	98.662	929	3.875	150.862
2002	41.488	143	10.636	22.668	120	6.498	81.553
2003	6.366	141	41	16.909	596	5.192	29.245
2004	13.872	124	546	5.557	2.638	6.792	29.529
2005	37.687	238	646	64.281	2.283	9.070	114.205
2006	30.968	265	1.881	69.071	725	7.371	110.281
2007	36.968	425	5.178	30.979	1.334	15.545	90.429
2008	51.462	2.769	8.760	191.683	1.816	16.506	272.996
2009	53.650	918	4.404	141.541	2.291	10.111	212.915
2010	37.718	385	7.586	210.289	3.516	12.018	271.512
2011	33.113	145	8.450	309.561	37.649	12.327	401.245

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 25. Türlerine göre Türkiye baklagil ithalatı (1000\$)

	Kuru Fasulye	Bakla	Nohut	Mercimek	Bezelye	Diğer	Baklagil toplam
1980	0	0	0	0	0	0	0
1981	0	0	0	0	0	0	0
1982	0	0	0	0	0	0	0
1983	0	0	0	0	0	0	0
1984	0	0	0	0	0	0	0
1985	0	0	0	0	6	6	6
1986	1	20	0	0	0	21	21
1987	5.458	0	0	0	0	5.458	5.458
1988	909	0	0	0	10	919	919
1989	264	0	8	0	154	426	426
1990	9.352	0	19	0	283	9.654	9.654
1991	155	0	0	0	38	193	193
1992	71	0	0	0	11	82	82
1993	1.142	0	0	0	385	1.527	1.527
1994	3.886	0	0	1.620	398	5.904	5.904
1995	12.459	0	492	6.515	346	19.812	19.812
1996	809	5	150	5.147	553	6.914	6.914
1997	26.994	437	636	38.753	698	70.866	70.866
1998	28.195	505	7.962	36.386	1.592	76.141	76.141
1999	7.860	11	3.740	28.815	619	42.172	42.172
2000	11.890	48	4.278	59.143	604	78.157	78.157
2001	17.986	47	6.151	37.887	312	64.113	64.113
2002	21.584	103	3.832	8.325	77	36.985	36.985
2003	3.238	122	24	8.118	305	14.329	14.329
2004	7.166	176	306	2.658	1.435	15.202	15.202
2005	22.296	221	359	29.162	1.603	58.853	58.853
2006	27.977	291	1.570	30.660	896	66.879	66.879
2007	38.442	425	4.362	18.464	1.255	78.710	78.710
2008	56.269	1.332	9.154	243.967	1.783	332.831	332.831
2009	56.378	529	4.178	133.519	2.617	207.428	207.428
2010	39.761	388	7.287	193.831	3.701	257.844	257.844
2011	36.530	150	9.641	205.555	17.454	282.655	282.655

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 26. İllere göre kuru fasulye ekim alanı, üretimi ve verimi (2012-2013)

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Konya	163.638	58.234	357
Karaman	111.753	36.164	325,5
Samsun	62.459	4.618	75
Erzincan	58.988	10.428	176,5
Kahramanmaraş	43.321	7.664	176,5
Niğde	42.120	10.538	250,5
Kütahya	30.640	3.350	109,5
Nevşehir	27.845	6.974	241
Gümüşhane	26.965	4.167	155
Aksaray	25.790	5.019	194,5
Balıkesir	24.294	4.082	168,5
Kırşehir	19.698	2.816	142,5
Isparta	17.240	2.763	160
Kayseri	16.759	2.647	158
Adana	16.745	1.632	97,5
Bursa	16.100	2.864	176,5
Tokat	15.009	2.352	157
Muş	14.540	2.634	181
Tunceli	12.860	1.491	116
Erzurum	12.212	2.042	166,5
Çanakkale	11.059	2.210	200
Afyon	10.280	1.500	145,5
Denizli	9.104	875	96,5
Ankara	8.809	1.353	154
Trabzon	7.898	832	105,5
Sivas	7.329	1.058	144,5
Yozgat	7.215	929	128,5
Sinop	7.043	855	132
Antalya	6.668	1.204	180,5
Uşak	6.148	1.148	186,5
Malatya	5.850	1.234	210,5
Kırklareli	5.802	781	136,5
Artvin	5.655	778	154,5
Çorum	5.513	663	120
Burdur	5.486	830	152,5
Bingöl	5.015	987	203,5
Manisa	4.988	602	121

Ek Çizelge 26. İllere göre kuru fasulye ekim alanı, üretimi ve verimi (devam)

İller	Ekim Alanı (dekar)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Elazığ	4.800	811	170
Muğla	4.478	719	161,5
Çankırı	3.869	538	139
Zonguldak	3.790	477	125,5
Amasya	3.545	460	127
Eskişehir	3.314	474	143,5
Bilecik	3.297	470	144,5
Bartın	3.165	747	236
Edirne	2.866	504	175,5
Bitlis	2.623	499	190,5
İzmir	2.075	413	205,5
Kocaeli	1.918	322	165
Adıyaman	1.799	414	230
Mersin	1.740	196	113
Bolu	1.730	381	228
Diyarbakır	1.725	436	256,5
Sakarya	1.459	350	238
Tekirdağ	1.458	227	146
Karabük	1.274	160	125
Giresun	1.166	169	148,5
Kırıkkale	1.053	210	200
Van	838	107	135,5
Bayburt	725	86	118
Aydın	710	71	100
Iğdır	695	166	239,5
Ordu	495	69	139,5
Hakkari	475	82	203,5
Hatay	460	119	250,5
İstanbul	319	45	142
Şırnak	300	36	133
Rize	209	18	91
Yalova	145	21	153
Osmaniye	93	11	114
Siirt	22	9	395
Düzce	16	3	156

Kaynak: TÜİK, 2013

Ek Çizelge 27. İllere göre nohut ekim alanı, üretimi ve verimi (2012-2013)

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Kırşehir	271.228	37.631	141
Mersin	321.054	35.497	111
Antalya	197.263	34.351	174
Yozgat	248.025	27.134	127
Konya	216.328	27.103	133
Kütahya	210.168	22.779	109
Karaman	147.681	22.349	148
Gaziantep	119.584	21.059	175
Adıyaman	133.900	19.403	146
Isparta	167.588	17.955	108
Balıkesir	113.060	17.306	153
Çorum	146.069	16.677	115
Uşak	350.675	16.534	100
Ankara	149.365	16.468	113
K.Maraş	115.976	16.309	141
Denizli	145.929	12.551	89
Sivas	99.765	11.879	121
Aksaray	113.454	11.163	98
Diyarbakır	59.808	9.660	162
Burdur	104.974	9.266	92
Mardin	60.524	9.230	155
Eskişehir	79.338	7.982	100
Adana	71.249	7.840	111
Manisa	102.612	7.573	80
Tokat	57.246	7.416	131
Amasya	60.383	7.304	125
Kayseri	58.766	6.279	107
Afyon	55.028	5.527	100
Niğde	46.185	4.909	107
Malatya	34.288	3.773	110
Kilis	16.667	3.705	223
Nevşehir	35.466	3.283	98
Kırıkkale	38.463	2.998	101
Bursa	19.573	2.885	147
Çanakkale	19.388	2.685	139
Samsun	14.880	2.041	137

Ek Çizelge 27. İllere göre nohut ekim alanı, üretimi ve verimi (devam)

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Muş	12.739	1.996	157
Şanlıurfa	16.122	1.667	105
Elazığ	15.895	1.482	93
Bilecik	10.365	1.284	124
Giresun	7.096	1.148	162
Hatay	6.238	1.143	177
Muğla	5.309	902	170
Çankırı	7.848	728	95
Batman	3.745	524	143
Siirt	3.638	431	119
Tunceli	3.690	416	114
İzmir	2.428	399	165
Erzincan	2.257	336	149
Bingöl	1.761	232	132
Edirne	1.435	193	135
Tekirdağ	1.345	180	128
Bolu	1.040	163	161
Osmaniye	764	115	151
Şırnak	932	113	123
Aydın	873	110	126
Ağrı	905	107	119
Kırklareli	764	94	122
Bitlis	910	79	44
Sinop	681	74	108
Hakkari	342	52	195
Sakarya	500	50	100
Kocaeli	297	38	127
İstanbul	200	36	179
Van	263	34	64
Bayburt	340	29	85
Gümüşhane	85	26	150
Bartın	115	23	196
Erzurum	150	13	84
Karabük	101	11	109
Zonguldak	74	11	142
Kastamonu	50	6	120
Ordu	50	5	100

Ek Çizelge 28. İllere göre kırmızı mercimek ekim alanı, üretimi ve verimi (2012-2013)

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Şanlıurfa	779.945	148.024	190
Diyarbakır	428.803	85.124	199
Mardin	333.933	69.314	213
Adıyaman	124.213	23.404	188
Batman	93.500	18.131	194
Gaziantep	92.423	18.906	205
Siirt	55.833	9.496	166
Kilis	53.261	13.176	251
Manisa	25.192	2.218	88
Şırnak	15.742	1.740	194
Konya	11.031	2.117	206
Tunceli	5.205	668	131
Malatya	4.122	548	133
Isparta	2.955	623	219
Kahramanmaraş	1.925	311	158
Sivas	1.869	273	147
Elazığ	1.482	196	135
Muş	1.100	148	138
Bursa	773	202	221
Karaman	644	71	121
Yozgat	567	127	247
Hatay	459	116	250
Ankara	350	40	108
Çorum	61	8	124
Denizli	55	6	110
Afyon	53	6	104
İstanbul	25	7	130
Adana	13	2	77
Kırşehir	10	3	150
Eskişehir	8	1	67
Mersin	5	1	100

Kaynak: TÜİK, 2013

Ek Çizelge 29. İllere göre yeşil mercimek ekim alanı, üretimi ve verimi (2012-2013)

İller	Ekim Alanı (da)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Çorum	44.636	5.157	116
Ankara	33.353	2.941	89
Yozgat	24.954	3.180	130
Manisa	18.375	2.101	115
Konya	13.886	2.335	169
Afyon	12.713	1.325	104
Aksaray	11.741	1.315	115
Kırşehir	11.682	1.818	158
Nevşehir	5.526	607	115
Denizli	4.773	520	109
Uşak	4.757	592	121
Tokat	4.568	724	159
Isparta	4.540	631	137
Ağrı	3.831	483	133
Kütahya	3.711	400	111
Niğde	3.105	368	119
Kırıkkale	2.725	317	117
Kayseri	2.189	296	129
Çankırı	1.888	229	122
Eskişehir	1.822	209	114
Sivas	1.565	202	129
Hatay	1.540	211	137
Balıkesir	1.433	297	124
Bayburt	1.015	119	117
Amasya	820	101	129
Karaman	750	77	102
Bilecik	660	93	140
Bursa	590	73	125
Mersin	523	61	116
Malatya	382	48	126
Hakkari	275	56	206
Erzurum	270	32	119
Tekirdağ	237	36	133
Kastamonu	68	7	48
Ordu	50	5	90
Gaziantep	40	18	225

Ek Çizelge 29. İllere göre yeşil mercimek ekim alanı, üretimi ve verimi (devam)

İller	Ekim Alanı (dekar)	Üretim (ton)	Verim (kg/da)
Kilis	23	5	109
Adana	20	3	125
Samsun	10	1	50
Sinop	10	1	50
Bartın	5	1	50
Sakarya	5	1	50

Kaynak: TÜİK, 2013

Ek Çizelge 30. Türlerle göre Türkiye kişi başı baklagiller tüketimi (kg/kişi/yıl)

	Kuru Fasulye		Nohut		Mercimek	
	Kişi başına tüketim (kg)	İnsan Tüketimi (Ton)	Kişi başına tüketim (kg)	İnsan Tüketimi (Ton)	Kişi başına tüketim (kg)	İnsan Tüketimi (Ton)
2000	3,2	214 718	5,7	467.692	313.293	4,7
2001	3,3	217 646	4,6	400.692	376.838	5,6
2002	3,1	210 396	5,7	477.908	291.716	4,2
2003	2,9	196 820	4,5	399.373	354.940	5,1
2004	3,8	264 335	5,7	481.690	357.806	5,1
2005	3,4	231 923	5,2	482.926	401.355	4,9
2006	3,6	208 432	4,7	436.843	317.191	5,0
2007	2,8	198 713	4,8	412.252	416.741	5,9
2008	2,4	168 310	4,6	400.443	233.920	3,3
2009	2,9	212 289	5,6	469.748	348.104	4,8
2010	3,3	240 252	5,5	473.786	461.197	6,3
2011	3,0	222 444	5,5	473.307	376.491	5,0
2012	2,9	222 554	6,0	514.077	348.131	4,6

Kaynak: TÜİK, bitkisel üretim denge tabloları

Ek Çizelge 31. Türkiye kişi başı kırmızı ve yeşil mercimek tüketimi (kg/kişi/yıl)

Yıllar	Yurt içi kullanım (Ton)		Kişi başına tüketim (kg)	
	Kırmızı mercimek	Yeşil mercimek	Kırmızı mercimek	Yeşil mercimek
2000	241.723	71.570	3,61	1,07
2001	317.632	59.206	4,68	0,87
2002	226.239	65.477	3,29	0,95
2003	299.215	55.725	4,29	0,8
2004	297.880	59.926	4,21	0,84
2005	343.725	57.630	4,11	0,71
2006	268.659	48.532	4,01	0,58
2007	368.411	48.330	5,22	0,68
2008	200.266	33.654	2,8	0,47
2009	299.934	48.170	4,13	0,66
2010	421.805	39.392	5,72	0,53
2011	338.363	38.128	4,53	0,51
2012	300.905	47.226	3,98	0,62

Kaynak: TÜİK, 2013

Ek Çizelge 32. Türkiye baklagiller üretici fiyatları (Kı/Kg)

Yıllar	Kuru Fasulye	Nohut	Kırmızı Mercimek	Yeşil Mercimek
1980	47,55	29,82	38,49	33,95
1981	42,49	24,32	40,31	36,58
1982	55,73	30,06	31,29	31,57
1983	54,90	33,32	27,36	28,72
1984	42,78	34,97	34,03	34,25
1985	51,43	43,84	47,10	42,01
1986	71,96	37,54	47,77	50,54
1987	93,05	26,55	30,26	29,54
1988	58,16	23,15	24,27	26,54
1989	49,42	30,06	28,60	24,55
1990	60,89	27,72	29,26	28,64
1991	49,51	20,80	26,43	25,34
1992	39,56	20,47	29,09	25,49
1993	37,20	21,10	22,22	21,41
1994	65,49	33,35	23,14	33,20
1995	73,12	50,90	30,04	49,70
1996	50,48	35,97	26,32	34,34
1997	40,90	27,28	26,95	27,81
1998	50,37	29,59	32,94	31,06
1999	55,38	34,10	33,66	35,78
2000	57,14	41,49	34,82	40,33
2001	55,30	37,16	29,80	36,82
2002	58,73	37,05	29,33	40,75
2003	54,23	34,43	26,82	40,69
2004	54,07	34,66	26,38	40,43
2005	59,17	33,63	25,54	39,86
2006	54,64	31,78	21,47	36,24
2007	59,02	34,80	19,77	38,98
2008	65,38	37,04	36,54	45,24
2009	58,79	34,00	46,98	47,22
2010	53,62	35,75	33,29	47,14
2011	51,65	43,42	28,40	42,59
2012	56,08	51,64	24,67	41,24

Fiyatlar TÜİK tarafından açıklanan GSMH deflatörü kullanılarak 1980 yılı baz fiyatlarına çekilmiştir.

Ek Çizelge 33. Dünya ve Türkiye baklagiller üretici fiyatları (\$/Kg)

Yıllar	Kuru Fasulye		Nohut		Mercimek	
	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye	Dünya	Türkiye
1991	1,69	0,85	0,88	0,36	0,82	0,45
1992	0,85	0,68	0,82	0,35	0,87	0,47
1993	0,70	0,67	0,59	0,38	0,63	0,39
1994	0,80	0,90	0,61	0,46	0,66	0,39
1995	0,93	1,22	0,76	0,85	0,69	0,66
1996	0,92	0,84	0,69	0,56	0,63	0,51
1997	0,89	0,66	0,55	0,44	0,55	0,44
1998	0,86	0,83	0,55	0,48	0,55	0,53
1999	0,85	0,89	0,60	0,56	0,54	0,56
2000	0,83	0,93	0,61	0,67	0,54	0,61
2001	0,80	0,71	0,53	0,48	0,47	0,43
2002	0,80	0,91	0,49	0,56	0,46	0,52
2003	0,83	1,02	0,52	0,64	0,52	0,63
2004	0,90	1,15	0,63	0,74	0,65	0,71
2005	0,92	1,24	0,64	0,80	0,62	0,92
2006	0,98	1,31	0,66	0,79	0,64	0,70
2007	1,21	1,63	0,79	0,96	0,81	0,81
2008	1,45	2,02	0,89	1,15	0,98	1,27
2009	1,40	1,60	0,82	0,93	1,01	1,29
2010	1,35	1,60	0,90	1,06	0,94	1,20
2011	1,52	1,50	1,18	1,26	1,06	1,03
2012	1,68	1,62	1,49	1,08	1,09	0,95

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 34. Türkiye baklagiller ithalat ve ihracat miktarları (ton)

Yıllar	Kuru Fasulye		Nohut		Mercimek	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
1980	0	7.698	0	88.535	0	102.747
1981	0	28.798	0	172.083	0	228.386
1982	0	7.791	0	156.322	0	312.226
1983	0	29.754	0	163.808	0	370.975
1984	0	40.044	0	159.280	0	291.510
1985	0	20.928	0	189.085	0	125.697
1986	0	11.028	0	248.408	0	251.838
1987	9.966	9.648	0	369.357	0	352.760
1988	1.934	45.551	0	527.361	0	606.489
1989	67	48.980	40	179.311	0	194.750
1990	13.139	19.468	40	276.927	0	242.346
1991	133	10.035	0	367.033	0	146.660
1992	155	14.506	0	267.819	0	128.045
1993	2.538	10.988	0	202.010	0	215.508
1994	8.627	7.370	0	102.510	3.820	293.218
1995	15.376	11.182	513	123.825	13.596	140.423
1996	600	54.951	193	192.710	6.902	246.142
1997	43.107	87.940	1.411	263.189	81.324	127.150
1998	48.053	40.655	21.075	157.890	78.833	154.010
1999	12.209	24.262	8.121	101.668	64.826	105.223
2000	20.188	12.300	7.412	50.137	140.914	99.730
2001	32.980	45.392	14.396	153.953	98.662	158.642
2002	41.488	19.839	10.636	104.671	22.668	119.151
2003	6.366	42.149	41	189.600	16.909	216.918
2004	13.872	18.811	546	133.073	5.557	171.185
2005	37.687	2.603	646	123.593	64.281	118.421
2006	30.968	3.535	1.881	104.685	69.071	301.329
2007	36.968	2.268	5.178	69.193	30.979	186.271
2008	51.462	3.500	8.760	88.338	191.683	70.340
2009	53.650	19.026	4.404	88.507	141.541	130.064
2010	37.718	1.620	7.586	56.896	210.289	194.549
2011	33.113	1.345	8.450	28.205	309.561	212.596

Kaynak: FAO, 2013

Ek Çizelge 35. Türkiye tarla bitkileri ekim alanı ve nadas alanı (1.000 ha)

Yıllar	Tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerin ekilen alanı (1000 ha)	Nadas alanı (1000 ha)
1980	16.372	8.188
1981	16.711	8.204
1982	16.967	6.614
1983	17.164	5.854
1984	17.463	6.421
1985	17.908	6.025
1986	18.149	5.771
1987	18.761	5.574
1988	18.995	5.179
1989	19.038	5.234
1990	18.868	5.324
1991	18.778	5.203
1992	18.811	5.089
1993	18.940	4.887
1994	18.641	5.255
1995	18.252	5.124
1996	18.469	5.094
1997	18.431	4.917
1998	18.561	4.902
1999	18.260	5.039
2000	18.038	4.826
2001	17.917	4.914
2002	17.935	5.040
2003	17.408	4.991
2004	17.962	4.956
2005	18.005	4.876
2006	17.440	4.691
2007	16.945	4.219
2008	16.460	4.259
2009	16.217	4.323
2010	16.333	4.249
2011	15.692	4.017
2012	15.464	4.286

Kaynak: TÜİK, 2013

Ek Çizelge 36. Dünya kuru fasulye üretim, tüketim ve ihracat tahmini için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Üretim	$y = 448300x + 2E+07$	0,8652
İhracat	$y = 2E+06x^{0,2124}$	0,6558

Ek Çizelge 37. Dünya nohut üretim, tüketim ve ihracat tahmini için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Üretim	$y = 6E+06e^{0,0176x}$	0,7022
İhracat	$y = 40227x + 586642$	0,6531

Ek Çizelge 38. Dünya mercimek üretim, tüketim ve ihracat tahmini için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Üretim	$y = 3E+06e^{0,033x}$	0,7346
İhracat	$y = 89860x + 848712$	0,8252

Ek Çizelge 39. Türkiye kuru fasulye ekim alanı ve verim için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Tüketim	$y = -0,0324x + 3,35$	0,1178
Üretim Miktarı	$y = -3824,8x + 249275$	0,4019
Ekim Alanı	$y = 1184,1e^{0,0299x}$	0,7548
Verim	$y = 1184,1e^{0,0299x}$	0,7548

Ek Çizelge 40. Türkiye nohut ekim alanı ve verim için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Tüketim	$y = 3312,4x + 429947$	0,1128
Ekim Alanı	$y = -20495x + 761150$	0,9401
Üretim Miktarı	$y = -10202x + 673041$	0,5376
Verim	$y = 20,153x + 843,58$	0,6543

Ek Çizelge 41. Türkiye kırmızı mercimek ekim alanı ve verim için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Tüketim	$y = 5893,5x + 260650$	0,1472
Ekim Alanı	$y = -17689x + 504467$	0,7823
Üretim Miktarı	$y = -305,02x + 438263$	0,0003
Verim	$y = 74,13x + 681,96$	0,7873

Ek Çizelge 42. Türkiye yeşil mercimek ekim alanı ve verim için yapılan trend analizi sonucu elde edilen eşitlikler

Tahmin	Eşitlik	R ²
Tüketim	$y = -2419,2x + 68701$	0,7221
Ekim Alanı	$y = 162178e^{-0,125x}$	0,9784
Üretim Miktarı		
Verim	$y = 18,933x + 777,37$	0,6034

Ek Çizelge 43. Türkiye kuru fasulye üretim miktarı, ekim alanı ve verim arasındaki korelasyon analizi sonucu

Korelasyonlar				
		Üretim Miktarı	Verim	Ekim Alanı
Üretim	Pearson Korelasyon	1	-0,325	0,804**
Miktarı	Sig. (2-tailed)		0,203	0,000
	N	17	17	17
Verim	Pearson Korelasyon	-0,325	1	-0,815**
	Sig. (2-tailed)	0,203		0,000
	N	17	17	17
Ekim	Pearson Korelasyon	0,804**	-0,815**	1
Alanı	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	
	N	17	17	17

** . Korelasyon 0,01 seviyesinde önemlidir (2-tailed).

Ek Çizelge 44. Türkiye nohut üretim miktarı, ekim alanı ve verim arasındaki korelasyon analizi sonucu

		Korelasyonlar		
		Üretim Miktarı	Verim	Ekim Alanı
Üretim Miktarı	Pearson Korelasyon	1	-0,273	0,810**
	Sig. (2-tailed)		0,288	0,000
	N	17	17	17
Verim	Pearson Korelasyon	-0,273	1	-0,780**
	Sig. (2-tailed)	0,288		0,000
	N	17	17	17
Ekim Alanı	Pearson Korelasyon	0,810**	-0,780**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,000	
	N	17	17	17

** . Korelasyon 0,01 seviyesinde önemlidir (2-tailed).

Ek Çizelge 45. Türkiye kırmızı mercimek üretim miktarı, ekim alanı ve verim arasındaki korelasyon analizi sonucu

		Korelasyonlar		
		Üretim Miktarı	Verim	Ekim Alanı
Üretim Miktarı	Pearson Korelasyon	1	0,185	0,406
	Sig. (2-tailed)		0,477	0,105
	N	17	17	17
Verim	Pearson Korelasyon	0,185	1	-0,807**
	Sig. (2-tailed)	0,477		0,000
	N	17	17	17
Ekim Alanı	Pearson Korelasyon	0,406	-0,807**	1
	Sig. (2-tailed)	0,105	0,000	
	N	17	17	17

** . Korelasyon 0,01 seviyesinde önemlidir (2-tailed).

Ek Çizelge 46. Türkiye yeşil mercimek üretim miktarı, ekim alanı ve verim arasındaki korelasyon analizi sonucu

		Korelasyonlar		
		Üretim Miktarı	Verim	Ekim Alanı
Üretim Miktarı	Pearson Korelasyon	1	-0,574*	0,993**
	Sig. (2-tailed)		0,016	0,000
	N	17	17	17
Verim	Pearson Korelasyon	-0,574*	1	-0,640**
	Sig. (2-tailed)	0,016		0,006
	N	17	17	17
Ekim Alanı	Pearson Korelasyon	0,993**	-0,640**	1
	Sig. (2-tailed)	0,000	0,006	
	N	17	17	17

*. Korelasyon 0,05 seviyesinde önemlidir (2-tailed).
 **. Korelasyon 0,01 seviyesinde önemlidir (2-tailed).